

سومئر دیلی (پیغمبرلر دیلی)
شاهپور نوروزی

مشخصات کتاب:
سومئر دىلى (پىغمبەرلەر دىلى)
شاهپور نوروزى
سال انتشار: 1390
چاپ: اول
تعداد صفحات: 139

ايچىندە كىلر:

4
6

اۋن سۆز
گىرىش

8	حضرت آدم عليه السلامين جنتى
12	سومئى لرىن يازىلارى
13	سومئى سۆزونون كۆكۆ
14	سومئى دىلىندە ايشلە نى سىسلر
15	سومئى دىلىندە ايشلە نى ھىجالار
16	سومئى دىلى ايله باشقا دىللرى قارشىلاشدىرما
17	قىلقامىش
19	سومئى لرىن اينانچلارى
22	سومئى شىرلىرى
23	حضرت ادرىس (ع)
24	سلام على نوح فى العالمين
26	سلام على ابراهيم
27	سومئى لرى كىم ايدىلر؟
32	سومئى دىلى ايله تورك دىللرى نىن اورتاق سۆزلرى
122	توركجه دن چىن دىلىنە كىچن توركجه سۆزلر
123	واژه نامه ى سومرى - فارسى
135	سون سۆز
136	قابىنقلار
138	بو سۆزلوكده ايشلە نى دىللر

بسم الله الرحمن الرحيم

افون سۆز

بو کتابی اوخوماقلا سومئر دیلی نین دونیا دیلرینه اؤزه لایکله عرب ، فارس ، تورک دیلرینه اولان انتگی سی ایله تانیش اولاجایق . سومئر دیلی نین " اؤلودی " یوخ ، بوگون ده " میری " اولدوغونو اؤیره نه جه ییک.(1)

یوزلرجه سومئر سؤزو حله ده عرب ، فارس ، تورک و بیر چوخ دیلرده ایشلک دیر.

اؤرنک اوچون عرب دیلینده کی آباء، آدم، امّ، ادب (ادبیات)، برق (براق)، دیان، دیار، دابة، دار، جلّ (جلیل)، جنت، حور، سراج ، سلام، سور، شعر ، ضیق، غم، غول، قنبر (ساواشچی ، دؤیوشچو، شخص آدی)(2)، لا، مئة (100) ، مسکن(3) و ... سؤزلری سومئر دیلیندن آلینمیشدی

فارس دیلینده کی آب، اُتو(اطو)، بابا، (زن) آل، پا، تار (تاریک)، تب، تابستان، تافتن، تر، جو (4)، سریدن، ساز (قویوز)، شیشه، پیل / فیل (5)، گاو، گپ (زدن)، گور، کوه، کوره، مُدام (می)(6)، من ، مه (مهتر، بزرگ)، میهن ، کام ، ما، نان (7) و ... سؤزلری سومئرجه دن آلینما سؤزلر دیر.

سومئر دیلی نین ایراندا ایشلک اولان کورد، بلوچ دیلری؛ لر، لک، مازنی، گیلکی و... آغیز - شیوه لرینه گوجلو انتگی سی اولموشدو.

سومئر دیلینده ایشله نن سؤزلر ایله اونلارین (اینگلیزجه) آنلامینی داها چوخ آشایداکی کتابلاردان آلمیشیق:

Sumerian lexicon by John A. Halloran

Elementary Sumerian Glossary by Daniel A Faxvog

ePSD Sumerian

تورکمن جه سؤزلری ایسه بنگ مراد گئرنی و باشقا تورکمن سؤزلوک لریندن یارارلانندیق.

سؤزلرین اوزون چاغلاردان بری تورکجه ده ایشله ک اولدوغونو گؤستریمک اوچون " اورخون - بئنی سئی آبیده لری " ، مین ایلیک کنچمیشی اولان کاشغارلی محمودون " دیوان لغات التترک " و میرزا محمود استرآبادی نین " سنگلاخ " سؤزلوگوندن یارارلانمیشیق.

هابئله ، استاد دکتر ابراهیم رنجبر (استاد زبان و ادبیات فارسی) ، استاد محمد علی سلیمانی (دبیر انجمن علمی و آموزشی معلمان زبان و ادبیات فارسی استان آذربایجان شرقی) استاد

توتولماسىنى حسابلاما ، ساعىتى ئلتىمىش دىقىقە يە ، دىقىقە نى ئلتىمىش ئانىيە يە (هفتە نى 7 گون ، اىلى 12 آى ، 360 گونە) بۆلمە ، نوروز بايرامى ، مال - داوار بىجرمك ، يون پالتار توخوما ، باغچى لىق ، گمىچى لىك ، طاق وقبە (گنبد) وورماق ، چالقى چىلىق (ساز ، مىزقان ، توتك چالما) ، اوينا ، شعر قوشما ، كتاب و گىل لوحه لر يازما غا ، يوخو يورومونا ، آل - وئىرچىلىگە ، مجسمه (هئىكل) قايرما ، قىزىل و گوموش كىمى دىمىرلىرى ايشلتمە يە باشلايدىلار .

اىلك قانون(2) ، حقوق ، قضاوت ، طبابت ، رياضيات ، معمارلىق ، تاريخچى لىك(3) ، جغرافيا ، دىلچى لىك ، (يوناندىن چوخ قاباق اولاراق) ادىبات ، اقتصاد ، قورولتاى و آتالار سۆزونون (ضرب المثل لر) بىنؤوره سىنى قويدولار . سومئىلى لر آراسىندا باش وئره ن حضرت نوح (ع) توفانى قران كریم و توراتدا دا گلەمشىدى .

سومئر دىلى نىن هانكى دىللار عابله سىندن اولدوغو بو گونە كىمى بىنئىرنجه آچىقلانمىشىدى . تامىل لر ، مجارلار (هونقلار) ، فىن لر ، توركمىن لر ، عرب لر و بىر چوڭ باشقا ائللار ، سومئىلى لرى اوزلرىندن سايرىلار .(4)

"گىرىشمىن"ىن دىندىگىنە گۆره دۆردونجو مىن اىللىكده خزر ده نىزى چنؤره سىنده التىصاقى دىل اىل ايله دانىشان ائللار ياشايدى . اونلار خزر ده نىزى قىراغىندان قارا ده نىز قىراغىندا ك يايىلمىشلار . توركمىستان ، آذربايجان ، ايران ، آنادولو (توركىيە) بۆلگە لرىنده ياشامىشلار

ياد ائللار آخىنى ، اونلارلى اوز يوردلارىندان عراق (اوروق شەرى آدىندان آلىنان) اۆلكە سىنە كۆچدورتىدو . بوندان سونرا ، اونلار سومئر (شومئر) آدى وئرىلدى .

توركمىن اولان " بىگ مراد گىرىنى " B. Gerey سومئرلىرىن توركمىن اولدوغونو سۆيلىيىر . او ، دۆرونجو مىن اىللىكده باش وئره ن قوراقلىقدان ، عشق آباد چنؤره سىنده كى توركمىن لرىن عراق اۆلكە سىنە كۆچمە يە چاره سىز اولدوغونو يازىر .

او ايكى يوز دوخسان بىش توركمىن - تورك سۆزلىرى ايله سومئر سۆزلىرى ، افسانە لرى ، يئر آدلارىنى قارشىلاشدىرمىش ، سومئرلى لرىن توركمىن لردن اولدوغونو گۆسترمە يە چالىشمىشىدى .

ایمیش. حضرت آدم (ع) اورادا آی گونون دوغما - باتماسینی گوروردو. آنجاق قوولموش شیطان اورایا گیریپ حضرت آدم علیه السلامی آلداتدی. (بو جنت آخرت جنتی اولسایدی، شیطان اورا گیره بیلیمزدی؛ چونکی قوولموش شیطان آخرتده جهنم اودوندا یاناجاقدير. هابنله آخرت جنتی دونیاداکى یاخشى ایشلریمیزین نتیجه سی دیر.) (2)

بو گون آذربایجان دیلینده "کانا" و "قانالیق" سؤزو ایشله نیر. (قانا سؤزو "اوزوم آغاجی اکین خنده ک" و بیرحدیته گوره شجره ی ممنوعه ده "اوزوم آغاجی" ایمیش.) (3)

کتاب مقدس ین یازدیغینا گوره آلاه حضرت آدمه باغی شوخوملاییب اکمه سینی، حیوانلارا اد قویما و باغداکی ینمیشلردن یثیبب آنجاق بیلک آغاجینا ال اوزاتماسین، بویورموشدو.

بو جنتی سووارماق اوچون اوردان بیر چای کنچیردی. بو چای جنتدن چیخارکن دورد قولاً آیرلمیشدی. بو چایین بیر قولو **دجله**، باشقا بیر قولو ایسه **فرات** ایدی. دجله و فرات چایلاری، تورکیه نین "ارارات" و ایران سرحدی داغلارینین قاریندان سو توپلاییب آخارق خلیج فارسا تۆکولور. بورا جنتین گون باتان یانی ایدی. (4)

قالان ایکی چایی تاپماغا یننه گره ک آراتا ساری قاییداق. بو چایلارین بیرى **فسون** (قیزیل اوزه ن) (5) او بیرى سی ده **گیخون** (اراز چایی) (6) دیر. (7) جنت ین ساغ یانیندا " **اودولو قلینج** " یانار داغ (آتشفشان) وار ایدی. بو ساوالان یانار داغینی گوز قاباغینا گتیریر. باشقا بیر یاندا خزر ده نیزی جنتین بیر یانینی کسمیشدی. نوح (ع) توفان یندان سونرا جنتین اورتاسیندا چالا - چوخور اولدوغو اورمو ده نیزی چوخورونو یادا سالیر.

پهلوی دیلینده کی کتابلاردا زردشت دینینه اینانانلارین جنته گندن کورپو (چینوت) رَغه (مراغه) شهرینین یاخینیندا یئرلشیر.

آدم (ع) جنت دن چیخاریلدیقدان سونرا ایندیکی کوفه مسجدی یئرینده اوزونه انو تیکمیشدی.

آدم سؤزو تورکجه ده کی " **آتا** "، سومئر دیلینده کی " **آدا** " سؤزونه چوخ بنزه بیر. آتا سؤزو " اوغول اکن " دئمکدیر.

تامیل دیلینده **Atta(n)** (آتا) دئییلیر.

عبری دیلینده **Adomah** کیشی (انسان) آنلامینا ایشله نیر.

آدم و حوا یئرلشن جنتین آدی **Eden** (عدن جنتی) آدلانمیشدی .

edin / eden سومئرجه " بوز قیر، کؤوشن، ایکی اوزون چایین بویو چمنلیک دئمکدیر. (8)

سومئرلی لرین جنتی **Dilmun** (گون چیخان یئر، دیری لیک یئر) آدلانمیشدی.

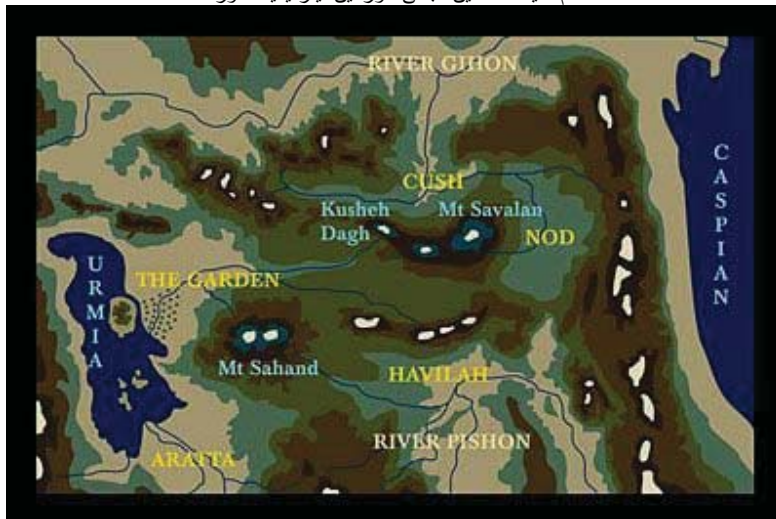
تانیلار یاشایان بو جنت داغلار آراسیندا چئوره لنمیشدی. اورادا اولوم، داریخما، قوجالما، آلیزلانما یوخ ایدی.

حضرت آدم (ع) مین ایله یاخین یاشامیشدی.(9)

حوا (Eve) سۆزو "آبا" (بۆیوک ننه) سۆزوندن آلینمیشدی.(اماملاردان گلن حدیثلره گۆره حوا حضرت آدمین قالان پالچیقیندان یارانمیشدی.) حوا حضرت آدم علیه السلامدان بیر سونرا اولدو.

حضرت آدم علیه السلامین یارادیلیشی سومنرلی لرین ده یازیلاریندا گلمیشدی. Nintu. ایلك انسانین پالچیقینی یوغورور.
(سومنرلرین اینانچلارینا گۆره ، انسانلار تورپاقدان یارانمیشدی.)
سومنرلی لرین اینانچلارینا گۆره ، انسانین یارانیشیندان توفانا کیمی 432000 ایل کچمیشدی.

آدم علیه السلامین جننی توراتین یازدیغینا گۆره

کوش سۆزو آفریقاداکى سودان اولکه سی یوخ ؛ آذربایجاندا هریس شهرى نین شمالیندا گۆیه اوجالمیش "قوشه داغ" [قوشا داغ] دیر.
اسلامی روایت لرده "سهند داغی" نین آدی سراندیب (سرندیب) اولراق کنجه بیلر..بو داغ اوز طبیعی گۆزه لیکلرینه گۆره ایران داغلاری نین گلینی آدلاندیریلیمیشدی.

سهند داغي نين اتگي (عدن جنت بندن بير گورونئو)

ديب يازى:

1) آدم عليه السلامين جنت پنه گوره باخين قرآندا

بقره (ايك) سوره سى- 35نجى آيه
(سونرا) بيز (آدمه) دنديك: اى آدم ، سن زوجه نله
(حوا ايله) جنتده قال و هر ايكى نيز اوراداكى ميوه
لردن ، ايسته ديگينيز كيى، بول-بول يئيىن ،
يالنيز بو آعاجا [بوغايا] باخين گلمه ين! يوخسا
اوزونوزه ظلم ائده نلردن اولارسينيز.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ
الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ

2) امام صادق عليه السلامدان دنييلن بير روايت (تفسرالميزان ج1، تفسير نمونه ج1 ، ص 183)
جنة من جنات الدنيا يطلع فيها الشمس والقمر و لو كان من جنات الآخرة ما خرج منها ابدا. (تفسير قمي)
حيث لرده گلن منيوه لرين آدى، او جنتين مادی - دنيوى اولدوغونو گؤسترير.
قالوا: والاحتجاج بأن الألف واللام في قوله: (وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ) لم يتقدم عهد يعود عليه فهو
المعهود الذهني مسلم، ولكن هو ما دل عليه سياق الكلام، فإن آدم خلق من الأرض ولم ينقل أنه رفع إلى السماء،

وخلق ليكون في الأرض، وبهذا أعلم الرب الملائكة حيث قال: (إني جاعلٌ في الأرض خليفة). قصص الانبياء - ابن كثير

وقال آخرون: بل الجنة التي أسكنها آدم لم تكن جنة الخلد، لأنه كلف فيها ألا يأكل من تلك الشجرة، ولأنه نام فيها وأخرج منها، ودخل عليه إبليس فيها، وهذا مما ينافي أن تكون جنة المأوى. قصص الانبياء - ابن كثير

عياشي اور تفسيرينده حضرت آدمين جمعه گونونده بئددی ساعت جنت ده قالدیدان سونرا گون باتان چاغي جنتدن چيخاريلديغيني سؤيله بير.(هابئله شيخ صدوقون خصال كتابيندا بو حديث حضرت محمدین ديلیندن سؤيله نمیشدي.)

إن آدم لما احتضر انتهى قطفاً من عنب الجنة، فانطلق بنوه ليطلبوه له، فلقيتهم الملائكة فقالوا: أين تريدون يا بني آدم؟ فقالوا إن آبائنا انتهوا قطفاً من عنب الجنة. فقالوا لهم: ارجعوا فقد كفيتموه. فانتبهوا إليه فقبضوا روحه و غسلوه وحطوه وكفوه، وصلى عليه جبريل ومن خلفه الملائكة ودفنوه، وقالوا: هذه سنتكم في موتاكم

حضرت آدم (ع) بير گون جنت اوزومو (عنب الجنة) ایسته دي. اوغوللاريندان بير نجه سيني اوزوم تاپماغا گونده ردي ملك لردن اونلاري گوروب، " هارا گنديرسيز؟" سوردولار. اونلار دا " اتاميز اوزوم گتيرمه يه گنديريك " دنديلر. ملك لر " اتاسيز رحمته قووشدو " دنديلر.(جنت ينر اوزونده اولماسايدي، آدم جنت اوزومونو ينر اوزونده اختارماغا گونده رمزدي. قصص الانبياء - ابن كثير

هابئله " هبوط " سوزو بالنيز گويدن ينره دوشمك آنلامينا دنييلدير. اورنك اوچون، بو آيه لره باخا بيلريك: قِيلَ يَا نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَى أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ / اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلْتُمْ " هبوط " سوزو حضرت آدم عليه السلامين جنتي نين يوكسك بير ينره اولدوغونو گؤسترير. آذربايجان يوردوندا ساوان، سهند، ميشو، كمكي (كياميكي) كيبي اوجا و يوكسك اولان داغلاري بيليريك.

3) مجمع البيان كتابيندا (بيرينجي جلد) ابن عباس دان دنييلن بير حديثه گوره " بوغدا باشاغي " قاداغان اولموشدو. ابن مسعودون دنديگينه گوره ايسه " اوزوم آغاجي " ايميش. [شجرة سوزو " آغاج " اولدوغونو گؤسترير.] " تاريخ گزيده " نين يازديغينا، بوغدا يا بوغدا - اوزوم- انجير آغاجلاري شجرة ي ممنوعه ايدي. (راوندي نين " قصص النبياء " كتاب يندا " اوزوم آغاجي " يازيلميشدي.)

اوزومون بيتمه ينري آسيا قاره سي، خزر ده نيزي قيرافي دير. سونرالار آروپا و آمريكا قاره لرينه ده آپاريلميشدي. اوزوم آغاجي شاختايا داياتان دير. يابدا ياغان ياغيش اونو چورودور. هابئله اسكي ايلاميلار اوزوم، انجير و خرما اكيرديلر.

اوزوم چاغیر و ایچگی دوزه لتمکده ایشله نیر. آشاغیدا حضرت محمد (ص)دن بیر حدیث اوخویوروق:
الخمر أم الفواحش و الکبانر. (چاخیر و ایچگی کؤتولوک لر و بوتون بؤیوک گناهلارین آناسی دیر.)

بوغدا ایلک دؤنه ایران - ترکیه سرحدلرینده اکیلدی.کتاب مقدسه گۆره هابیل قویون ساخلایان ، قابیل ایسه
 بوغدا اکن ایدی. قویون — کنچی نین آنا یوردو " ایران " دیر.

4) 4000-10000 ایل بوندان قابق ایرانین هاواسی ایستی ، نمیش لیک ، یاغینتی لی ایدی. یاغیشین چوخلوغو
 حیوانلارین ، منشه لرین ، چایلارین ، بیتکی لرین چوخلوغونا نندن اولموشدو. دنمک ایرانین اوست (شمال،
 شالشرق ، شمالغرب) بؤلگه لرینده گۆزه ل بیر جنت یارانمیشدی. **David Rohl** جنتین ایراندا (آذربایجاندا)
 اولدوغونو یازمیشدی. او سومنرلی لردن قالان یازیلار (انمنرکار و آراتتاین آغاسی) ، کتاب مقدسه گلن
 اشاره لر ، دیلچیلیک ، جغرافیادان یارارلانمیشدی.

ایلک اولراق **Reginald Walker (1917-1989)** ایرانین شمالغربی نین جنت عدن اولدوغونو یازمیشدی.
 بیر سیرا بیلجی لره گۆره ، آدم علیه السلام آذربایجانین کندوان شهرینده یاشامیشدی

4000-3000 ایل میلاددان قابق هوا ده ییشیلدی. قیشلار برک شاختا- سویوق ، یاییلار ایسه قوراللیق کنجیدی. بو
 چاغلاردا سومنرلی لر ایراندان کۆچدولر.

ننولیت چاغیندا (بنددی مین ایل میلاددان قابق) اورمو گۆلو چنوره سینده ، زاکروس اتکلرینده انسان اوتوراق اولراق
 (کۆچری لیگی بوراخراق) یاشاییردی. اکین چیلیک ، مال- داوار ساخلاماغا باشلامیشدی.

دیلمچی لره گۆره ایلک انسانلار دانشا بیلمزدی ؛ اونلار یالنیز کسبک-کسبک قیشقیراردی. آنجاق قردا ، حضرت آدمین
 آلاه ، ملک لر ، شیطان ایله دانیشیق بندان سوز آچیلیمیشدی. (امام سجاد (ع) ، امام باقر (ع) و باشقا اماملاردان سؤیله نن
 روایت لره گۆره حضرت آدم دن قابق دا ، انسانلار " نسناس " و " جان " یاشاییرمیش ، آنجاق آدم (ع) اونلاردان
 داها اوستون یارانمیشدی. باخ: قصه های قرآن - محمد محمدی اشتهازدی). آدمین الهی روحو (و نفخت فیه من روحی)
 ؛ قابقکی بشرلرین ایسه حیوان روحو وار ایمیش

(نسناس، انسانا بنزه ين ميمونلار دير.)
 حضرت آدم (ع) دونيادا باشماق - اونو ده ريندن تانييب بيليك توپلاماق - اوچون هر زادا بير آد قويماي
 ايدي. آلاه بوتون زادلارين آديني آئمه اؤيره تدي. (و علم اءادم الاسماء كلها... بقرة، 31-نجى آيه)

قيزيل اوزه ن؛ ūzen سوزو توركجه ده "چاي، ايرماق، سو" آتلامينا دير. ياخ. قاموس تركى 5) Pis(h)on
 [11-12] The name of the first is **Pishon**; that is it which compasseth the whole land of Havilah, where there is gold; and the gold of that land is good; there is bdellium and the onyx stone. (Torah; Genesis-chapter1)

6) Gihon Reginald Walker يازديغينا گوره 8-نجى ميلادى يوز ايلليكه آراز چايينا Gaihun دئييليردى.
 [13-14] And the name of the second river is **Gihon**; the same is it that compasseth the whole land of Cush.
 And the name of the third river is Tigris; that is it which goeth toward the east of Asshur.
 And the fourth river is the Euphrates. (Genesis-chapter1)

7) اهر شهرى اسلامدان قاباق "اوزانلار" آدلانيردى.

(8) **Edin / eden:** steppe, plain; grazing land between the two long rivers.

آدم (ع) ايله حوا

9) حضرت آدم (ع) ياشاركن **قابيل** پيغمبرچى ليگى اله كنچيرمك اوچون **هابيل** (بصره شهرينده) اولدوردو.

آدم (ع) ايسه قابيلي اوزوندن قوودو. بنله ليكله، قابيل دن گلن لر سوي - ديل باخيميندان فرقلي ائل -
 اوروغ ياراتديلار

باشقا بير دنشه گوره، حضرت آدم (ع) اينديكي سوريه اولكه سينده، دمشق شهري نين قاسيون (صالحيه) داغي نين
 اتگينده ياشايديردى. قابيل ده هابيلين قاتيني بو داغين اوستونده (مغاره الدام دا) توكموشدو. (مروج الذهب - مسعودي)
 انما: بني اميه مكه شهريني گوزدن سالما و دمشق شهريني گوزده بؤيتمه اوچون بير سيرا قوندارما حديث لر
 دوزه لتديلر

شواهد النبوة كتابى نين يازديغينا گوره حضرت آدم (ع) قيرميز تهر، ايرى گؤز، ائنلى يانچاق، بوينو اوزون،
 ساققال سيز، گؤز ه ل ايدي.

آدم عليه السلامدان سونرا حضرت "شيث" Seth (ست) پيغمبر اولدو. اونون پيغمبرليگى چاغيندا بير سيرا
 كيشي لر ديندن دوندولر. حضرت شيث (ع) كعبه انويني داشدان - پالچيقدان تيكدي. اولنده 912 ايل ياشي وار ايدي.
 "تاريخ گزيده" نين يازديغينا، ايلك خرما آغاجي اكن حضرت انوش اييميش.
 انوشون اوغلو "قينان" بابل شهري نين بينوره سيني قويدو.

سومئری لرین یازیلاری

اسکی اویقارلیقلار آراسیندا سومئری لری هامیدان چوخ یازیب یاراتمیشلار(1) . جادو ، ریاضیات ، طب ، نجوم (آسترونومی) ، مال - داوارچیلیق، اوشاق بویوتمه ، سیاست ، ادبیات و یاشامایا گۆره مینلرجه گیل یازی یازمیشلار(2)

اونلار بیر قامیش اوجونو یوموشاق گیل اوزه رینه باسدیقان سونرا ، گیل لری گون قاباغیندا قورومتوشلار(یا اود ایله بیئیرمیشلر) . بئله لیکله ؛ گیل لر (لوحه لر) نچه مین ایلرجه دایانا بیلیمیشدی.

گیل لردن بیر سیراسی آککاد - سومئرجه یازیلیمیشدی. اونلاردا ایشله نن سۆزلرین آنلامی بو گون آچیقلاشمیشدی. آنجاق یوزلرجه سومئر سۆزلری نین آککادجا قارشیلیغی اولمادیغی اوچون اونلارین آنلامی هله ده آچیقلاشمایمیشدی. اولای بیلسین مینلرجه سومئر یازیلاری هله ده تورپاق آلتیندان چیخاریلماپمیشدی.

اور شهرینده یاشایان En-Heduanna تاریخده ایلك یازیچی قادین دیر.

ایلك یازیلار کیشی ، قویون ، اولدوز ، باشاق و... شکل لری (کتابة صورية) ایدی. آیاق شکلی "یئرمک" ؛ سو ایله اغیز بیرلیکده چکیلرکن "ایچمک" دوشونجه لرینی گۆستریردی. داها سونرالار هجالاما یولو ایله ایکی مین اشاره (علامت) دن یالنیز آلتی یوزو (598) قالمیشدی. (ایلك درس اوخوما ، کتاب انوی سومئرده یاراندى. اؤیره نجی لرین چوخو اوغلان ایدی. درسینی اوخوماپانلار شیو یا آغاج ایله وورولوردو.)

(میخی یازی / چیوی یازی)

دیب یازی:

- (1) Piotr Michalowski ; professor of Near Eastern Studies at the University of Michigan in Ann Arbor
- (2) Rubio Gonzalo ; Ohio State Universty

SÜMER SİMGELERİNİN GELİŞİMİ

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
1									dingir (tanrı)
2									ki (toprak)
3									lu (erkek)
4									mi (kadın)
5									kur (dağ, ülke)
6									geme (kadın köle)
7									sag (insan)
8									ka (ağız)
9									ninda (besin)
10									ku (beslenmek)
11									a (su)
12									nag (içmek)
13									gub (gitmek)
14									musen (kuş)
15									ku (balık)
16									gu (sığır)
17									ab (inek)
18									se (buğday)

سومئىر سۆزونون كۆكۆ

سومئىر (شومئىر) سۆزونون كۆكۆ آيدىنجا بللى اولمامىشىدى ؛ بو آدى آككادلار اونلار وئرمىشلر. (1) اونلار اۆزلىرىنە "ساچى قارا" (2) ، يوردلارينا ايسە "كىنگىر" آدى وئرمىشلر. (3)

يازىلى متن لردە Kengi (قامىش ، قارغى gi + يئر ، كند سغد دىلىنە دە كىچىمىشىدى ken) اولاراق يازىلمىشىدى. (دجلە و فرات چايلارى بويو قامىش لىق اولدوغو اوچون سومئىرلى لرىن يوردونا بو آد وئرىلمىشىدى.)

اونلار اۆز دىللىرىنە eme-gir دىيىردىلر.

كتاب مقدسە سومئىر اۆلكە سىنە "شنعار" (Shinar) دىيىلىر.

دجلە و فرات چايلارى نىن ياتاق دە گىشمە سى سومئىر شەرلىرىنى چۆللىشىرىپ - داغىتمىشىدى. (4)

قىزىقارلىق سۆز سۆزى:
دىب يازى:

1) šumeru
هائىلە، بىر سىرا كىمەلەرە گۆرە سومئىر سۆز "سوب يئر" (سولو يئر) دىمكىدۇر. سو- يئر سۆز داھا سونرالار "اۆلكە ، يئر- يورد" اتلامىنا ايشلەندى. انچاق ، سومئىر سۆزونون چامور - چومور (بالچىغ ، ليغ ، زيغ) سۆزوندن گلدىگىنى دە سۆيە مىشلر.

سومئىر آدى Subir , Suber , Savar , Suvar , Savir (سىبىر) بويو آيدىندان آلدىندىغىنى سۆيە يىلر دە وار دىر.

كرە اۆلكە سىندە تاپىلان بىر يازىپا گۆرە ، اونلار يىن اولو بابالارى "بايكال گۆلو" چنورە سىندە ياشايدۇ. سىبىرى نىن ھاواسى داھا سويوقلاشماقلا اونلار دا كۆچمە يە باشلامىشلار. اون ايكي اوروغ- طافاسى اولان بو اتل ھر يانا داغىلدى. بو اورغلاردان بىرى sumiri ايدى. اونلار آلتي مېن ايل بوندان قاباق ايكي چاي آراسىنا كۆچموشلر.

2) sag-gi-ga
ساچى قارا سۆز سومئىرلى لرىن آفريقادان گلە اتلامىنا دىيىلدىر.

آذربايجانين بىر سىرا يىرلىرىندە گونش كندلى لرىن اوزونو- بت بنىزى نى برک ياندىرىر، قابىق قوبور. سومئىرلى لر كۆك ، گودە بويو ايدىلر.

3) ki-en-gi(-r) ('place' + 'lords' + 'noble; native')
سايقىن بگ لر يوردو
جلفامرند يولونداكى "كىامكى" داغلارينا "كم كى" Kəmki دىيىلر.

4) چايلار يىن ياتاق دە بىشمە سى ، سولار يىن دوزلو يىرلردن كچمە سى (شورلاشما) آرپا - بوغدانين آزالماسىنا ، يىمك لرىن آزالماسىنا ندىن اولوردو. نىچە مېن كىشى لىك بو شەرلر نىچە ايل بويوندا قوملار آلتىندا قويلاندىرى . كىشى لر ايسە باشقا شەرلر يا اۆلكەلەرە كۆچوردولر.

سومئر ديلينده ايشله ن سسلر

سومئر ديلينده ايشله ن سسلرى ايكي جرگه يه بؤلمك اولار:

(الف) **صائتلر** (سسلر لr a, u, i, e) بير سيرا ديلچى لr o صائتى نين اولدوغونودا يازير.
(ب) **صامتلر** (سس سيزلر : k, l, : (خ) ħ, (ڭ) ḡ, g, ng (ڤ) ṣ, d, dr (ڤ) ṣ, t, z (ش) m, n, p, r, s, š (اون التى صامت).

سومئر ديليني آكاد ديلي يارديمي ايله اوخوموشلار، آكاد ديلينده صائتلرين و صامتلرين سايب سى سومئر ديليندن آز دير (آكاد ديلي بوگونكو عرب ديلينين كوكو دور).

آكاد ديلينده i, ü, ö, o سسلر لرى اولماديغا "u" صائتى ايشله نميشدى.

- (1) سومئرجه: ur (اوزه ك)
- (2) سومئرجه: gud (گوده)
- (3) سومئرجه: du (دولماق) [o صائتى "لاگاش" اهاليسي آغيزدا ايشله نيردي.]
- (4) سومئرجه: ḡun / ḡunu (قونور بويلاق)
- (5) سومئرجه: suḥ (سوكمك)

آكاد ديلينده "چ" صامتى اولماديغينا "ش" صامتى ايشله نميشدى:

- (1) سومئرجه: še – gi / še / šeg (چيغيرماق)
- (2) سومئرجه: šita / šit (چينه مك)

آكاد ديلينده "چ، ف، غ، نڭ، گ" صامتلى يوخدو.

ḥ صامتى توركجه ده "ق، خ، ه" سسلرى نين قارشيليجى دير.

- (1) سومئرجه: luḥummu (لنهمه / لوهمه / لنه / ليغ)
- (2) سومئرجه: ḥu (قوش)

g صامتى ايسه "گ، ك، ق، غ، خ" سسلرى ايله اويقون دور.

- (1) سومئرجه: gur (گور)
- (2) سومئرجه: garaš (كولش külaš)
- (3) سومئرجه: gal (قالين)
- (4) سومئرجه: dugud (يوغون)
- (5) سومئرجه: dag (تاخماق)

قديم تورك ديللرينده اولدوغو كييمي، سومئر ديلينده ده قووشوق ng (بورون) صامتى وار ايميش.

سومئر دیلینده ایشله نن هجالار

سومئر دیلینده ایشله نن هجالار بونلار دیر:

- (1) **v** (صائت) سومئرجه: **u** (اون) / **a - ĝar** (آ-خار؛ آخار سو، آخماق)
- (2) **cv** (صامت + صائت) سومئرجه: **bi** (بو)
- (3) **vc** (صائت + صامت) سومئرجه: **uš** (اوج)
- (4) **vcv** (صائت + صامت + صائت) سومئرجه: **ada** (آتا)
- (5) **cvc** (صامت + صائت + صامت) سومئرجه: **tab** (تب)

آذربایجان دیلینده **cvcc** هجاسی اولان سؤزلر ده وار دیر: یورد، دورد، قورد، چیرت، سرت، یو-غورت.

(قوللارین) آنایا قایتماق (سربست لیک) **ama(-ar)-gi**

سومئر دیلی ایله باشقا دیللی قارشیلانما

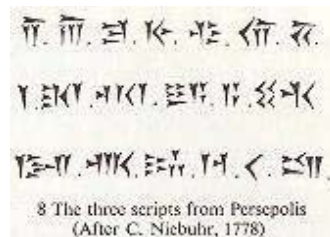
دیللی بیر- بیر ایله قارشیلانما اوچون آنجاق سس - سۆز بنزه مه سی یئترلی اولمايلاق سۆزلرین آنلاملاری دا بیر - بیرینه اویغون گلمه لی دیر.

بیر - بیرینه بنزه یین اوچ - بنش سۆز تاپماقلا ایکی دیلین بیر عائله دن اولدوغونو سؤیله مک یانلیش و راست گلّه سی (تصادفی) اولاییلر. اؤرنک اوچون تورکجه ده کی "هامی" سۆزو ، فارسجاداکی "همه" سۆزونه چوخ بنزه ییر. آنجاق بو سۆز اورخون یئنی - سئی یازیلاریندا "کاموغ" اولاراق ایشله نمیشدی. اون بنشینجی میلادی یوز ایلیکده "قامو" و ایندی ایسه "هامی" دئییلیر. دنمک ، بورادا " سس ده گیشمه " حادثه سینه گؤره بو ایکی سۆز بیر- بیرینه بنزه شمیشدی

سومئر دیلی نین 5500 ایلدن آرتیق اوستوندن کنچیر ؛ بو اوزون ایللر بویو باشقا دیللرده باش وئره ن "فوننتیک حادثه لر" سومئر سۆزلری ایله باشقا دیللرده ایشله ن سۆزلرین بنزه مه سینه سبب اولاییلر.

هابئله سۆزلری قارشیلانماقدا " آلینما سۆزلر" ی ده گۆزدن چیخارمالمالی ییق.

اگر ایکی دیله بنزه یین سۆزلرین سای 100 دن آرتیق اولورسا ، بو بنزه مه یین تصادفی اولماسی ، نچه میلوندا بیر دیر. اگر ایکی دیله (سس - آنلام باخیمیندا) بنزه یین سۆزلرین سای 7 دن آرتیق اولورسا ، او ایکی دیل آراسیندا تاریخی باخیمدا باغلی لوق وار دیر.

Bilgames (قىلقامىش Gilgamesh)

دونيائىن اىلك حماسه سى اولان " قىلقامىش " (بىلقامىش) انسانلارنىن اولومسوزلوگو آختاردىغىنى گۇستىرير.

اورق شىرى نىن شاهى اولان قىلقامىش سياجتنامە سى و اولومسوزلوگە چاتماق آرزوسو، توفان داستانى ، يارادىلىش داستانى سومنرلى لردن بىزە قالمىشىدى.

قىلقامىش (بىلقامىش) اوروق شىرى نىن شاهى (2750 انرمىزدان اول/ مىلاددان قايىق) ، ان گوجلۇ كىشى ، گۇزەللر گۇزەلى ، قورخماز اىگىد دۇيوشچو ايدى. اونون اوچدن ايكى سى تانرى ، اوچدن بىرى اولومجول ايدى.

قىلقامىشنىن گوجلۇ يولداشى انكىدو (Enkidu) ايدى. اونون گۇدە سى پارق ، بوز بويالى ايدى. تانرىلار ؛ قىلقامىش (بىلقامىش) ايله انكىدونو گۇى اوکوزونو ، خوم بابانى اولدوردوكلرى اوچون آجىندىرىجى - اورەك ياخان بىر اولوملە اولدورولدى

دە دە قورقود ناغىلارنىدا " دەلى دومرول " ناغىلى ، بىلقامىش ناغىلىنا چوخ بنزە بىر. اوغوزنامە دە اونا سلطان لقبي وئرىلمىشىدى.

دوخا قوجا اوغلۇ دەلى دومرول چوخ اورەكلى ، گوجلۇ ، اوکوزو اولدورەن بىر اىگىد ايدى. او ھامىدان باج آليردى. اونون بىلىنى بىرە ووران بىر اىگىد يوخ ايدى. گونلرىن بىرىندە او گىنج بىر اىگىن اولوموندن چوخ اچىقلاندى. عزرائىلى تاپىپ - يوخ انمە سىنى دوشوندو. انجاق عزرائىل بىر گۇيرچىن قوشونا دۇنوب اونون آتىنى اوركوتدو. دەلى دومرول آتدان بىرە بىخىلدى. عزرائىل اونون بوغازىنى سىخىدى. نفس آلا بىلمە پنجه پالوار پاخارا باشلادى. اللە اونو " جان بىرنىنە باشقا بىر جان " وئرمەكە باغىشلادى. (دومرولون آتا - اناسى اولدولر. دومرول ايسە آروادى ايله بىرلىككە يوز قىرخ ايل داھا ياشادى.)

قىلقامىش ايله انكىدو خومبابانى اولدورمەككە

تاریخچه کاسه های مسی در ایران باستان

دیب یازی:

Humbaba خوم بابا اولومجوللرین گیرمه سی قاداغان اولان سدر منشه سی نین قورخونج تپه گوز گوزه تچی ایدی. اونون آغزی اودلو ، باغیرماسی فیرتینا ، سولوق – نفسی اولدوروجو (سانگی بیر یانار داغی کیمی) ایدی . بیلقامیش اونون باشینی کسمیشدی. بو منشه نین قالینتی لاری حله سلماس شهری نین هندوره رینده گوزه چارپیر.

(خومبابا تاتریلار اولکه سیندن ده گرلی قیزیل ، مس ، ده میر کیمی داشلارین ، هابنله منشه آجاغلاری نین سومنره آپاریلماسی نین قاباغینی آلیردی. قیزیل معدنلری داها چوخ اهر- قره داغ و تکابین " آق دره معدنی" و زنجاندان تاپیلیمیشدی.)

سومنرلی لردن قالان قیزیل چاناق (کاسا)

سومنر اولکه سینده قیزیل اولمادیغینا ، اونو باشقا اولکه لردن گئیریردیلر.

آشور شاهلاریندان اولان Tiglath-Pileser III آذربایجان (زنجاندان؟) ونرگی – باج اولاراق قیزیل آپاردیغینی یازمیشدی.

سومنرلی لر بوتون معدنی ماده لرینی آذربایجاندا آپاریرمیشلار. اونا گوره ده اونلاردان بیر سیراسی آذربایجاندا یاشاییردی. سومنر شهرلری خطرده اولاندا آذربایجان انللیری اونلار ا کؤمک اندیردی.

میلاددان قاباق سککیزینجی یوز ایلیکده ، ایکینجی سارگن ماننلار اولکه سینه یوروش انده رکن تارماکیس (تبریز) قالاسی نین چنوره سینده قازیلان آرخ – خنده ک ده فرات چایی کیمی گور چای آخیردی. چنوره ایسه قالین مشنه لیکله بورونموشدو.

تبریزه " باغلار شهری " دئییلیردی.

تبریز: وما يدريك ما تبريز، هي الذهب الأبريز، والكيمياء العزيز، والبلد الحريز. يختار على مدينة السلام، وتباهي بها أهل الإسلام. تجري خلالها الأنهار، وتميد في سوادها الأشجار. ولا تسأل عن رخص الأسعار، وكثرة الثمار. أحسن التقاسيم في معرفه الأقاليم - المقدسي

تبريز: ... وهو أشهر مدن أذربيجان وهي مدينة عامرة حسناء ذات أسوار محكمة بالأجر والجص وفي وسطها عدة أنهار جارية و البساتين محيطة بها والفواكه بها رخيصة ... (معجم البلدان للحموي)

[قىلقاميش خومبالبانى اۆلدوردوكن سونرا، اوجا ميشوو داغى نين آراسيندادان كنجهمه يه چاليشير. اورانين قابيچيلارى يارى كيشى- يارى اژدها (جاپان) ايدى.. بو گون مرنند شهرى ياخينيندا كوشك سراى شهرينده اژدها داغى ادلى قارشى- قارشيا دوران ايكى آغ اژدها و قرمىز اژدها داغى واردير.]

قىلقاميش (بىلقاميش)

بىلقا = چوخ بيلن ، بىلگه
ميش = شاه اوغلو، سايقين ، ابيگيد
توركجه ادلار: بىلگه خاقان
توركجه ادلار: توختاميش ، آلياميش
يالقاميش : توركمين انلى نين بابالاريندان

سومنرلى لر آراسيندا قاپيبا تاخيلان بوغا (اوكوز) باشى انولرى جن ، آل و كوتو روحلاردان قورويوردو.
اوكوزون بوينوزلارى آيا بنزه ديگينه بوللوق ، بركت علامتى ايدى.
سومنرده تاپيلان بير هارپ (چالقى) آلتى نين باشيندا قيزيلدان دوزه لن بير اوكوز باشى گوزه چاريپر.

انگلیزجه A سسلی سی نی ترسه یازساق ، بوینوزلو کل- اوکوزباشینا بنزه بیر. سومنرجه اوکوزه am (فارس- عربجه الف ") دنییلیر. (اککادجا: alpum اوکوز دنمکیدیر.)

سومئىلى لىرىن اينانچىلىرى

سومئىلى لىر چوخ تانرىا اينانچىلىرىلار. ھەر بۆلگە نىن اۆز تانرىسى وار ايدى. اونلار لىن تاپىناقلىرى (عبادت انتدىكلىرى يىنر) Ziggurat زىقورات آدلانىمىشىدى.

زىقورات نىچە قاتدان قورولموش ، اوچ اۋنملى بۆلۈمدىن يارانمىشىدى. (1) ايلك قاتلار لىن سويوق ھاواسى اولدوغونا يىمك - ايچمك (آزوقە) انبارى ، اورتا قاتلار ايسە درس چالاشما ايلە تاپىنما (عبادت) يىرى ، ان اوجا قاتلار ايسە اولدوزلار لىر گۆزلە مە و رصد انتمك (زىچ) اوچون ايدى.

سماوى برج لىرىن آدلار لىنى (ترە زى ، عقرب ، بوغا ، انكىزلىر و ...) سومئىلى لىر قويموشلار.

بۆلگە دە داش اولمادىغىنا ، بو تاپىناقلىر كرىپچدىن تىكىلمىشىدى. (اوزون ايللر ياغىش ، قوم توفانى آلتىندا قالان يا باش ونرە ن دۆيوشلرە گۆرە بو كرىپچ لىر يىخىلمىشىدى.)

بابل برجى Tower of Babel دە بىر زىقورات ايمىش.

بىر زىقورات تاپىناغى

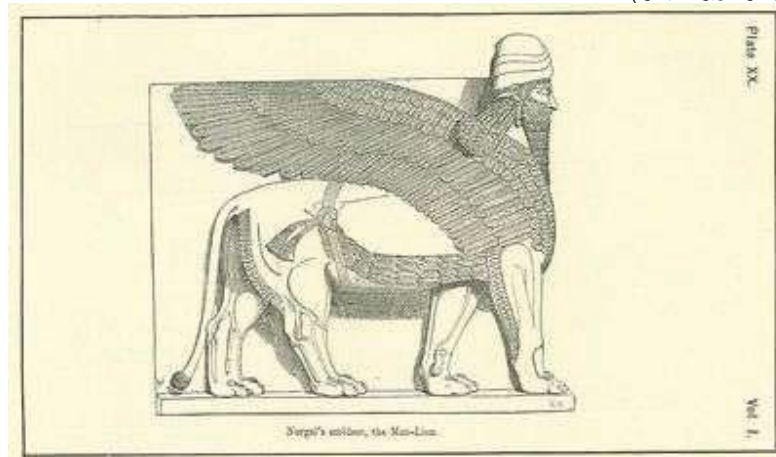
سومئىلى لىرە گۆرە ؛ اونلار لىن تانرىلار لىر داغدا دوغولموش ، داغا بنزە يىن يوكسك زىقوراتلاردا ياشايدى. (ماشو - "مىشو" داغى - تانرىلار لىر انسانلاردان ايبىرىدى.)

عبادت تۆرە نلرى و قربان كسمە دن قاباق ، سومئىلى لىر سو ايلە بويونوردولار. آشاغىدا بىر نىچە سومئىلى تانرى سى ايلە تانىش اولاجاغىق: (2)

An (Anu): گؤک تانریسی ، تانریلار آتاسی (3)
 Enlil : ھاوا تانریسی (سونرالار باش تانری سنجیلدی).
 Enki (Akkadian Ea): بیلگه لیک – ھوش تانریسی ، سو تانریسی
 Utu: گونش تانریسی (الھه سی) ، شمس (دوزلوک ، عدالت تانریسی)
 Nanna (Sin) (Suen): آی تانریسی (اؤلومسوزلوک تانریسی) (4) (قرآندا گلن ود؟)
 Inanna: سنوگی ، بوللوق تانریچا (الھه سی [داغلار خاتونو] – ایشتار / عشتار (فارسجا: آناهیتا؟)
 Anzu (قارغا / قوزغون قوشو) (قرآندا گلن نسر؟)
 Nergal (اؤلور تانریسی)

آلین یازیسینا اینئماق سومنرلردن بیزه قالمیشدی.

اؤلنمیش اوغلان ، قیز سونسوزا کیمی بیر- بیریندن آیریلماستین دئییه ، بارماقلارینا اوزوک تاخاردیلار.
 بو اوزوک ، اؤز قویروغونو چالان بیر ایلان شکیل پنده دوزه لمیشدی.
 ایلامیلار آراسیندا دا ایلان مقدس ساییلیردی.
 یاز بایرامی (نوروز بایرامی) سومنرلی لردن قالمیشدی. ایلک دؤنه جمشید شاه آذربایجاندا نوروز بایرامینی توتموشدو.
 سومنرلی لر اؤلومدن سونراکی دونیایا اینانیردیلار. (جنت ایله جهنم آنلامینی پیغمبرلر اونلارا اویره تمیشلر).

Nergal (گور تانری سی)

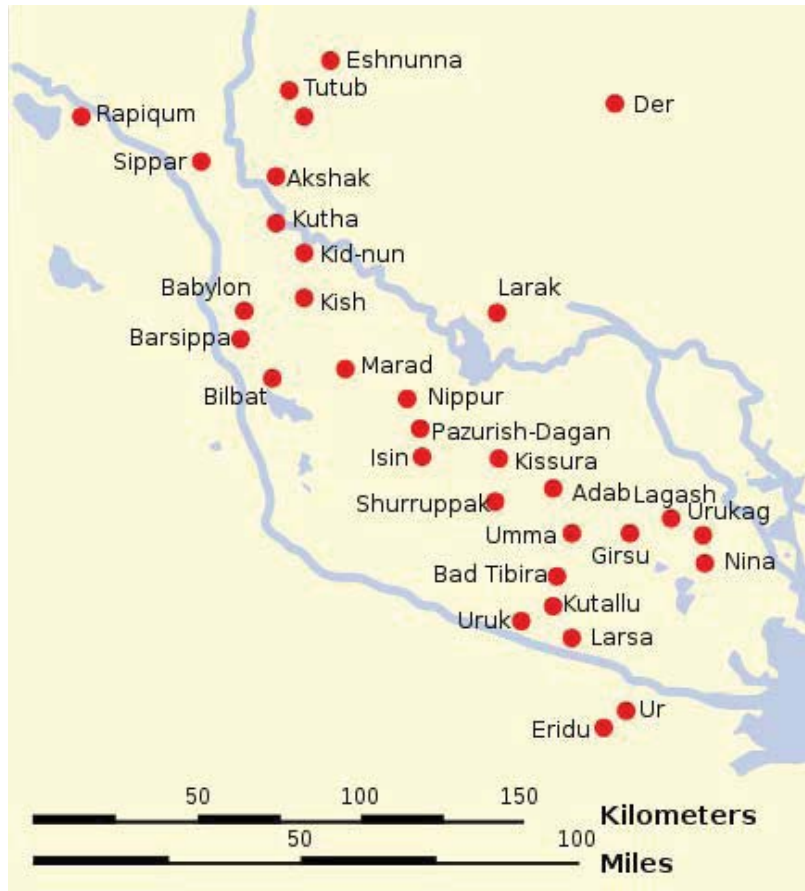
قرآندا سومنرلی لرین ان اؤنملی تانری - تانریچالاری "ود ، سواع ، یغوٹ ، یعوق ، نسر" ساییلیمیشدی.
 اسلام تاریخچی سی اولان واقدی نین یازدیغینا گؤره جاهلیت چاغیندا ،
 وَدّ (کیشی) ، سَوَاع (خاتون) ، یَغُوٹ (آسلان) ، یَعُوْق (آت) ، نَسْرین ھنیکلرینی
 ایسه قوزغون قوشو شکلینده دوزه لتمیشلر. (5)

(سومنرلى لربىر سىرا تانريلار يىن باشىنى حيوان شىكلىنىدە قايرىمىشلار.)
 دە دە قورقۇد كىتابىندىن بىللى اولدوغو كىمى ، تورىكلار آراسىندا آسلان ، قاپلان ، اوكوز ، سونقور اۋنملى ايمىش .
 اسكى تورىكلار "قارتال" (عقاب) قوشونو قوتسال بىلىردىلر .
 تورىكلار آراسىندا " لاچىن ، سونقور (بايسىق) ، ترلان ، طغرل آدلار ي چوخ ايشلە نىرمىش .
 Wilhelm Schmidt يازدىغىنا گۈرە ايلكىن انسانلار "تەك تانري" چى ايدىلر . تورىكلار اونا " گۈك تانري " دىيىردىلر .
 چوخ تانريلار اينا تىماق سونرالار تاپىلمىشى .

قىزىقلىقلىرىمىزنىڭ بىرى :
 دىب يازى :

- 1) زىقورات اوچ ، دۇرد ، بىندى قات تىكىلمىشى (بىندى سابى اۋنملى دىر) ؛ يوكىسكى لىگى ايسە 18-30 مېتىر ايدى .
 زىقورات ، مايلار يىن پىللە لى تىپىنقلار يىنا ، مىسردە كى اھراما چوخ بىزە يىر .
- 2) مېن ايكى يۈزە ياخىن تانرى ، تانرىچا ، غول آدى گىل يازىلاردا اوخونمىشۇ .
 بوتون بىر شەھردە ياشايدىلار او شەھرىن باش تانرىسى نىن - تاپىنماق نىن قولو (كۈلەسى) سايىلىردى .
 زىرىشت " خىر (ياخشى لىق) ، شىر (كۈتۈلۈك) " گۈرۈشونو سومنرلى لردن آلىنمىشى .
- 3) ژاپون دىلىنىدە " ten " گۈى ، سماء " دىمكىدىر . تىنگرى (تانرى) " گۈيدە كى الله ، گۈى تانرىسى " سومنردە كى " آنو " اولا بىلر . "آن " سۈزو آككادچا " ايل " سونرا " الله " اولدو .
- 4) آذربايجان كىنلرىنىدە " آى " تۈتۈلەندا اونو قورتارماق اوچون پاخىر (مس) قاب چالاردىلار (دانقىلداردىلار) . منغوللار ايسە طبل چالدىلار .
- 5) وروى اين ابى حاتم عن عروە بن الزبير أنه قال: ود ويغوٹ ويعوق وسواع ونسر ، اولاد آدم ، وکان "ود" اکبرهم وأبرهم به.(قصص الانبياء — اين كئير)

سومئر شهرلري

شهرلرين چئوره سینه چي کرپجدن دیوار چکلمیشدی. شهرين اورتاسیندا تاپیناق تکیلمیشدی. تاپیناغین چئوره سي انو-انشیک ایدي. اکین یئرلري (ارپا ، بوغدا و...) شهرين انشیگینده ایدي.

حضرت ادریس (ع)

حضرت ادریس (ع) مسلمان تاریخی و بیلجی لره گوره قلم (قامیش) ایله یازان ایلك یازیچی، ایلك درزی (پالتار تیکن) دیر. او حضرت خضر (ع)، حضرت الیاس (ع) کیمی اولومسوز سایلیر. اونون آدی قرآندا دورد آیه ده گوزه چارپیر. (مریم و انبیاء سوره لرینده) اونودولماز علامه سید محمد حسین طباطبایی تبریزی اوز *المیزان* کتابیندا حضرت امام صادق علیه السلامدان حضرت ادریس ین درزی اولوب ایندیکی [کوفه شهرینده اولان] *سهله مسجدی* ده اونون ائوی اولدوغونو یازیر.

«مَسْجِدُ السَّهْلَةِ مَوْضِعُ بَيْتِ إِدْرِيسَ النَّبِيِّ الَّذِي كَانَ يَخِيطُ فِيهِ». (اصول کافی 3 جلد)

کوفه شهري حضرت نوح (ع) و حضرت ادریس عليه السلامين آندان اولدوغو شهر ايکي چای آراسيندا (مزوپوتاميدا) يئرلشیر. (2) بنله ليکله بو ايکي پيغمبر سومرلي لره گونده ريلميش آلاله اتلجي سي دير.

حضرت آدم (ع) ایلک دۈنہ، ایندیکى "کوفہ مسجدی" یئرینده بیر تاپیناق تیکمیشدی. حضرت آدمین توبه سی بورادا قبول اولدو.

کوفه شهری فرات چایی نین قیراغیندا دیر.

ඔබගේ ප්‍රතිචාරය මත පදනම්ව ඔබට අමතක කර ඇති විෂයක් සහිතව නැවතත් පරීක්ෂණයක් කිරීමට හැකි විය.

ديپ يازی:

حضرت ادریس (ع) چوخلو دیللری باجاریب - دانیشیردی. (المیزان ج.14) حضرت ادریس (ع) بابل ده آنادان اولموشدو.

اولموشدو.

آدم - شیث - انوش - قینان - مهلائیل - یارد - ادریس (ع)

دنیشره گۆره حضرت ادریس (ع) مصر اولکه سینه ده گنتمیشدی. بو مصر ایله ایکی چای آراسی یندا اولان اورتاقلیغا سبب اولموشدو.

سبب اولموشدو.

2) Mesopotamia (ایکی چای آراسی)

سلام علی نوح فی العالمین

سومئری لردن بیزه قالان قیلقامیش ناغیلیندا دونیانی بوروین بویوک بیر فیرتینادان سۆز آچیلیمیشدی. بو ناغیلدا *Utnapishtim* آدلی بیلگه بیر کیشی، تانری *Ea* إآنین گؤستریشی ایله (میلاددان 2900/ 3200 ایل قاباق) بیر گمی قاییرمیش، اؤزو نو بو بویوک توفاندان قورتاریر.

ابوریحان بیرونی نین یازدیغینا بو توفان 3351، مسیحی لرحه 3249، یهودی لرحه 3104، کوشیار جیلی یه گۆره 3092 ایل میلاددان قاباق باش وئرمیشدی.

اوتناپیشتیم اؤلومسوز اولاراق ده نیز قیراغیندا یئرلشن، یالنیز سومئر تانریلاری گیره ن جنتده آیین-شایین یاشاییر. (قیلقامیش سومئردن چیخیب اؤلومسوزلوک بیتکی سی نی آختارارکن آذربایجانا گلیب اونو اورادا یاشادیغینی گؤرموشدو؛ اولا بیلسین قیلقامیش یاشایان چاغدا حضرت نوح دا اورمو گؤلوهنده وه رینده یاشاییرمیش.)

بعضی لریجه **مرند** سۆزو ارمنی دیلینده اؤلو باسدیرماق دئمکدیر. اونلارا گۆره مرندین جمعه مسجدی حضرت نوح علیه السلامین آناسی نین قبری (تورپاغا تاپشیرما یئری) دیر.

(حضرت لوط ایله نوح علیه السلامین آروادلاری قرانین دندیگنه آزعین ایمیشلار.)
نوح علیه السلامین آتا-آناسینی آلاها ایناندیقاری اوچون او حضرت اونلارا دعا قیلیمیشدی.

بعضی لریجه گۆره، **نخجوان** یئری "نوح (گمیشی سی) چیخان" یئر اولموشدو. (نخجوان "شفا ونره ن سویو اولان یئر" ائلامینا گلمیشدی. نحره م کندی نین آدی دا نوح علیه السلاملا باغلی دیر. اؤزه للیکله گمی قایا داغی، نوح گمی سی نین یئرلشدیگی یئر اولموشدو.

ایراندان **نهاوند** سۆزونو "نوح آوند" و نوح تیکن شهر بیلیرلر. نوح گمی سی نین ده زاگرس و یا البرز داغلارینا ایلیشیب قالدیغینا اینانیرلار.

ناغیلدا گمی کنده ن یئر دیلمون (گؤنش چیخان یئر) و Kur (داغ، یاد اولکه) سۆزلری گۆزه چارپیر.

امام هادی علیه السلامین بویوردوغونا، حضرت نوحون گمی سی قم شهرینه چاتاندا گنتمکن دایاندی. انما سمی قم به لائه لما وصلت السفینه الیه فی طوفان نوح - علیه السلام - قامت

حضرت نوح (ع) فیرتینادان قورتولدوقدان سونرا بیر داغ (shadû) اوستونده (بیراؤکوز ایله بیر قویون) قربانلیق کسمیشدی. (آککاد دیلینده "چ" اولمادیغینا "ش"، عرب دیلینده ایسه "چ" اولمادیغینا "ج" ایشله نیردی؛ بو سۆز قرآندا "جودی" داغی اولاراق گلمیشدی.)

انجیلین یازدیغینا، نوح (ع) توفاندان سونرا، یئر اوزونده بیر قورو یئر تاپماغا-بیر گؤیرچین گۆنده رمیشدی، آنجاق سومئرلی لرین ناغیلیندا بیر قارغا یازیلیمیشدی.

سومئرلی لرین یازدیغینا گۆره بو فیرتینا 7 گون 7 گنجه چکمیشدی. داشقین سویون هوندورلوگو ایسه 8 متره چاتمیشدی.

حضرت نوح (ع) دولگر (نجر) ایمیش.

حضرت آدم (ع) ، حضرت شیث (ع) ، حضرت ادريس (ع) ایله حضرت نوح علیه السلامین ديلي سومنر ديلي ايډي.

ابونر غفاري حضرت محمد(ص) دن سوروشدو:

قل: سألت رسول الله صلى الله عليه و آله و سلم كم عدد انبياء ؟ قال مائه الف و اربعة و عشرون الفا . قال: فقلت يا رسول الله فكم الرسل منهم ؟ قال ثلثمائه و ثلاث عشر ، جم غفير . فقلت من كان اولهم ؟ قال: آدم . قات انبي مرسل ؟ قال: نعم. ثم قال: يا ابائز ، اربعة سريانيون . آدم و شيث و اخنوخ و هو ادريس و هو اول من خاط و خط و نوح ، و اربعة من العرب هود و صالح و شعيب و نبيك يا ابائز و اول انبياء بني اسرائيل موسي و آخرهم عيسي. (تاريخ گزيده)

[روایت لره گۆره ، حضرت هود و صالح عليهم السلام نجف شهري نين وادي السلام قبرستانيندا تورپاغا وئرميشيدي.]

حضرت نوح عليه السلامین حیاتی اعراف – هود – مؤمنون – شعراء – قمر و نوح سوره لرینده گلمیشدی.

دیب یازی:

سومنر یازیلاریندا *Ziusudra* (نوح) *Shuruppak* شهرى نین باشچی سی یا بیلگینی ایډی.

امام رضا علیه السلامین بویوردوغونا گۆره " کوفه مسجدی " حضرت نوحون انوی ایمیش.

سومنرلی لرین نوحو lu gal (بۆیوک کیشى ، شاه) ایمیش.

zi-u-sud-rá: life of long duration / (also Zi-ud-sura ; Zin-Suddu; Hellenized Xisuthros) Akkadian Atrahasis ("extremely wise") and Utnapishtim ("he found life"), as biblical Noah("rest")

Atrahasis ناغیلیندا گمی بیر داغ اوستونده دایاندي.

Utnapishtim ناغیلدا او هر حیواندان گمی یه میندیریب ، گمی بیر داغ اوستونده دایاندي.

Shuruppak (modern Tall Fa'rah , 125 miles southeast of Baghdad) تل فرح

توفان **Jemdet Nasr** (جمدت نصر) اویقارلیغینا سون قویدو.(داشقین 2900 ایل میلاددان قاباق باش وئریپ اوروک ، کیش، شوروپاک و شهرلري سو التیندا قالدي.)

دهخوارقان (آذرشهر) یاتیندا شاهو / شاهى آدیندا بیر داغ وار دیر. بو سۆز آککادجا حضرت نوحون گمی سی اوتوران " شادو " [جودی] عربجه ده کی شُد (داغ) سۆزونه چوخ بنزه بیر. [عرب دیلینده شاق سۆزو یوکسک ، داغ آنلامینا گلیر.].

آذربایجان دیلینده (cot) " جود " سۆزو سرت ، برک ، کوبود ، قابا ، قالین آنلامین ا دیر . علامه طباطبایی نین (ره) یازدیغینا "جودی" داغ ، برک پئر دنمکدیر.

قیاقامیش ناغیلیندا اوتناییشتیم گمی سی اوتوردوغو بنره **Nisir** داغی دنیلییر. **Nisirtu** سۆزو آککادجا " گیزلین ، ال چاتمايان ، اوجقار، تک " دنمکدیر. بئله لیکله نوح گمی سی نین یئری بو ناغیلدا بللی اندیلمه میشدیر. آنجاق ، **"at the mouth of the rivers"** چایلارین آغزی سۆزو ده نيزه یاخین بیر پئر اولدوغونو بیلدیریر.

کتاب مقدس ده ، نوحون توفاندان سونرا بیر آدادا (جزیره ده) یاشادیغی سؤیله نمیشدی.

توفان باش وئره نده اسن بئل- فیرتینا، داغ کیمی بۆیوک دالغالار گمی نی قوزنی یه آپاردی . عراقین شمالیندا اولان پئر چۆکمه نین (گسل) بیر اوجو ایراندا اورمو ده نیزی نین یاتیندان آذرشهر – تبریزه کیمی اوزانمیشدی.. اولان بیلسین ، گمی بو پئر چۆکمه (گسل) یولو ایله گلیب اورمون گون چیخان یونونده شاهى داغی نین انگینده دایاندى . نوح (ع) گمی دن انندیکن سونرا بو داغدا قربانلیق کسمیشدی

اورمو گۆلو

حضرت نوح علیه السلامین آتا – بابالاری (توراتین یازدیغینا گۆره)
 آدم - شیت - انوش - قینان - مهللئیل - یارد - خنوخ (ادریس) - متوشالخ - لمک - نوح
 مجمع البحرین کتایبندا ، امام صادق علیه السلامدان دئییلن بیر حدیثه گۆره ، نوح (ع) 2500 ایل یاشامیشدی. 850 ایل
 پیغمبرلیکن قاباق ، 950 ایل توفاندان قاباق ، 700 ایل توفاندان سونرا یاشاییردی. (مجمع البحرین ، ج2 ،
 ص421) (توفاندان سونرا 50 - 60 ایل یاشادیغینی سۆیله ین لر ده وار دیر. باخ: تفسیر نمونه)

ابن عباس ، حضرت محمد(ص)ین دئییلندن نوح علیه السلامین دوغومو ایله آدم (ع)ین اولومو آراسیندا مین ایل آرا
 وار ایمیش، سۆیله میشدی. (نوح توفاندان قاباق مین ایله یاخین یاشامیشدی. توفان آشاعی - یوخاری 3000 ایل
 میلاددان قاباق باش ونرمیشدی. مین ایل نوح ایله آدمین اولوم آراسی وار دیر. آدم ده مین ایله یاخین یاشامیشدی.
 بنله لیکله آدم (ع) آلتی مین ایل میلاددان قاباق یاشامیشدی؟؟)

بوگونکو انسانلار، نوح علیه السلامین سام ، حام ، یافث آدلی اوغوللاریندان تۆره نمیشدی. نوح (ع) سومنرلی
 اولدوغونا ، بوتون دیللرین کؤکو سومنر دئییلندن آلبنمیشدی.
 حضرت نوح علیه السلامین "کنعان / یام" آدیندا باشقا بیر اوغلو دا وار ایدی. او منافق (ایکی اوزلو) اولدوغونا
 آتاسی نین گمی سینه مینمیدی ، نجف ده اولان بیر داغا قاجیب - دندی: (علل الشرایع کتابی)
 (اوغول اوئا) بنله جواب ونردی: "من بیر داغا سیغینارام ، او دا منی سودان قورویار". نوح دندی: "آللهیم رحم
 انتدیکلریندن باشقا ، بو گون هنج کس (انسانلاری) اونون عذاب یندان قورویا بیلمز". نهایت ، دالغا آتا ایله اوغولون
 آراسینا گیریپ اونلاری بیر-بیریندن ایردی و او دا سویا غرق اندیلن لردن اولدو. (هود سوره سی- 43 نجو آیه)

سومنرلی لر هر آیی اوتوز گون بیلیمشله. (آذربایجان کندلی لری آراسیندا ملت آیی دئییلیر). اون ایکی آی بیر
 ایل سایلییردی. قرآندا گئن ایللرین-ایلارین سایلی قمری دیر.

ایلیک گونش ساعتی نی سومنرلر دوزه لمیشله.

دوغرو گۆروشلره گۆره حضرت نوح ایله حضرت آدم علیهم السلامین قبرلری نجف شهرینده ایکی جای آراسیندا
 (منزو پوتامیادا) دیر. کوفه ایله نجف شهری نین آراسی 10 کلومتر دیر. آنجاق نخجوانلیلار نوح (ع) ایله باجیسی نین
 مزارینی نخجواندا ساتیرلار. دئییشله گۆره ، نوح (ع) نخجواندا بیر دوز (نمک) معدنی ده قازمیشدی.

شواهد النبوة کتابی نین یازدیغینا گۆره حضرت نوح (ع) آغشین ، ایری باش ، ساققالی ایدی.

سَلَامٌ عَلٰى اِبْرَاهِيْمَ

حضرت محمد (ص) ین بؤیوک بابالاریندان (1) اولان حضرت ابراهیم(ع) سومنرلی لر قوردوغو اور شهرینده آنادان اولدو. (2)

سومنرلی لر چاغیندا اور شهرى نین باش تائریسی Nanna ایدی. بو شهر میلاددان 4000 ایل قاباق تیکلمیشدی. حضرت ابراهیم ده چوخلو پیغمبرلر (1000 پیغمبر ایله 1000 وصی) کیمی " کوفه مسجدی " ینده نماز قیلیمیشدی. حضرت ابراهیم (ع) بؤیوک تائری نین یوئوروغو ایله اؤز اوغلو حضرت اسماعیل علیه السلامی مکه نین قورو چؤلرینده یئرلشدیردی.(3)

حضرت اسماعیل (ع) قحطانی عرب لریندن اولان جرهم بویوندان (قبیله سینندن) بیر قیز ایله انولندی.سونرا عمارقه دن بیر قیز آلدی. عننان دا حضرت اسماعیل(ع) سویوندان گلمیشدی. ابراهیم (ع) اککاد - سومنر دیلینده دانیشیردی.

(سومنر دیلی- یازیلاری علمی، دینی بیر دیل اولاراق اککادلار آراسیندا و ایکی چای آراسیندا یاشان بیر سیرا انلار آراسیندا اورتاق بیر دیل ساییلیردی.)

حضرت اسماعیل (ع) و اونون سویوندان گلن لر سومنر سؤزلری ایله قوزئی - گونئی عرب سؤزلرینی اؤز دیلرینده ایشلتمیشلر. بئله لیکله فصیح عرب دیلی بارانمیش، سومنر سؤزلری عرب دیلینده داها گئنیش یاییلدی. بو سؤزلر قراندا دا گۆزه چارپیر.

(حضرت اسماعیل (ع) ، حضرت ابراهیم علیه السلامدان قاباق دونیادان کؤچدو.)

حضرت لوط (ع) حضرت ابراهیم علیه السلامین چوخ یاخین تائیشلاریندان اولموش، او حضرت ده سومنرلر قوردوغو شهرده آنادان اولموشدو.

پیغمبرلرین چوخو حضرت ابراهیم علیه السلامین سویوندان گلدیگینه او حضرت " ابوالانبیاء" تائیلیمیشدی.

حضرت ابراهیم (ع) 175 یاشیندا دونیادان گئتدی. (قصه های قرآن)

دیب یازی:

1) محمد (رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم) ابن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصي ابن كلاب بن مرة بن كعب بن لؤي وهو ابن غالب بن فهر بن مالك بن النضر بن كنانة بن خزيمة بن مدركة بن الياس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان بن ادد بن المقوم بن ناحور بن تارح ابن يعرب (بن يشجب) بن نابت بن اسمعيل بن ابراهيم بن. آزر - وهو في التوراة تارح بن ناحور بن عور بن قلاحين عابر بن شالخ بن سام بن نوح بن لامك بن متوشلخ ابن خنوخ بن مهليل بن قنعان بن شيث بن آدم صلى الله (تاريخ الكبير- بخاري)

2) حضرت ابراهیم علیه السلامین آناسی نین آدی " نونا / بونا " دیر. " نونا " سومنر دیلینده " سویلو (اصیلزاده) ، شاه قیزی (کیمی) ، اوستون ، بؤیوک ، سسی گور " دئمکدیر.(قصه های قرآن - ص 83)، بو اد اونلارین سومنرلی اولدوغونو گؤستره بیلر. Nun (-na): princely, noble, preeminent, grand; loud.

قان تۆکن قوندارما اسرائیلین دیلچی و تاریخچی لری اؤز قات - قاریشیق سویلارینی حضرت ابراهیم علیه السلاما (و سومنرلره) باغلاماق ایسته بیرلر. بیلدیگینیز کیمی اسرائیل سؤزو حضرت یعقوب (ع)ین آیاماسی (لقبی) اولموشدو.

حضرت ابراهيم عليه السلامين آتا- بابالارى (توراتين يازديغينا گوره)
 نوح (ع) - سام - ارفكشاد (ارفخشذ) - شالح - عابر- فالج - رنو - سروج - ناحور- تارح - ابراهيم(ع)
 - اسحاق - يعقوب

3) رينا ائى اُسكنت من ذريتى بواد غير ذى زرع ... (ابراهيم سوره سى، 27-نجى آيه)
 دورد مين ايل بوندان قاباق حضرت ابراهيم (ع) چايندا ، مكه شهرى چؤللوک - قورالليق اولاركن
 (سومئرلى لرین جنتى) آذربايجان يام - ياشيل ديرريک - مئشه ليک ايدى.

شواهد النبوة کتبی نین یازدیغینا گوره حضرت ابراهيم (ع) آغ بنیز ، پارلاق گوزلو ، ائنى انئلى، آق ساققال ايدى.

آلاهين وئردیگی حکمرانلیق اوزوندن (آزغینلاشاراق) ابراهيم ايله رتي باره سینده مباحثه آپاران کیمسه (نمرودو)
 گورمه دین می؟ ابراهيم: "منیم تائیریم هم دیریلدیر ، هم ده اولدورو " دندیگی زمان ، او (نمرود) : " من ده هم
 دیریلدیر ، هم ده اولدوروره م " ، دئمیشدی. ابراهيم اونا : آلاه گونشی شرقدن دوغورور، باجاریرسانسا ، سن اونو
 غرب دن دوغور! - دندیکده ، او کافر دونوب قالمیشدی. حقیقتا ، آلاه (اوزونه) ظلم انده نلری دور یولا یونلتمز. (قرآن
 کریم ؛ بقره سوره سی 258 -نجی آیه)

امام صادق (ع) بویورموشدو: دورد نفر یئر اوزونون شاهلیغینی الده اتمیشلر، اونلارین ایکسی سی مؤمن؛ ایکسی سی ایسه
 کافر ایدی. ایکسی مؤمن سلیمان بن داود و ذوالقرنین ؛ ایکسی کافر ایسه نمرود و بخت النصر ایدی.
 آکاد سلاله سی نین قوروجوسو اولان " سارگون " (شاروکین= گوجلوشاه) [2279-2334 میلاددان قاباق] تورات و
 قرآندا آنیلان " نمرود " ايله اویغون گلیر.نمرود سوزو " گوجلوشاه " انلامینا دیر. او میلاددان قاباق 2350-نجی ایلده
 تخته اوتوردو.

سارگون اولکه سینی ایلام ، سوریه ، لبنان ، تورکیه نین آنادولو بؤلگه سینده کیمی گننیشله ندیریب ایکسی چای آراسیندا
 ایلک سامی امپراتورلوغو یاراتدی. ده نیزی یولو ايله دونیانین چوخلو شهرلری ايله آلیش - وئریشه باشلادی.

سارگونون اله کنچیردیگی یئرلر یاشیل بویا ايله گؤسترلمیشدی.

سارگونون آناسی راهبه اولدوغو اوچون اوشاگی گیزلیجه دوغوب اونو بیر سبده قویوب چنوره سینی قیرلامیشدی.
 سونرا سیدی سویا بوراخمیشدی. سومنرده راهبه لر تائریلارین آروادی ساییلیردی، اونلارین اوشاقلاری دا اولورولوردو.

اشاغيداکي شعر سارگوندان آز-چوخ مين ايل سونرا يازيلميشدي:

1. Sargon, the mighty king, king of Akkadê am I,
2. My mother was lowly; my father I did not know;
3. The brother of my father dwelt in the mountain.
4. My city is Azupiranu, which is situated on the bank of the Purattu [Euphrates],
5. My lowly mother conceived me, in secret she brought me forth.
6. She placed me in a basket of reeds, she closed my entrance with bitumen,
7. She cast me upon the rivers which did not overflow me.
8. The river carried me, it brought me to Akki, the irrigator.
9. Akki, the irrigator, in the goodness of his heart lifted me out,
10. Akki, the irrigator, as his own son brought me up;
11. Akki, the irrigator, as his gardener appointed me.
12. When I was a gardener the goddess Ishtar loved me,
13. And for four years I ruled the kingdom.
14. The black-headed peoples I ruled, I governed;
15. Mighty mountains with axes of bronze I destroyed (?).
16. I ascended the upper mountains;
17. I burst through the lower mountains.
18. The country of the sea I besieged three times;
19. Dilmun I captured (?).
20. Unto the great Dur-ilu I went up, I
21. I altered.

22. Whatsoever king shall be exalted after me,
23.
24. Let him rule, let him govern the black-headed peoples;
25. Mighty mountains with axes of bronze let him destroy;
26. Let him ascend the upper mountains,
27. Let him break through the lower mountains;
28. The country of the sea let him besiege three times;
29. Dilmun let him capture;
30. To great Dur-ilu let him go up.

13 King Sargon of Agade (?)
Bronze mask from Kuyunjik, c. 2350 B.C.

سومئىلى لىر كىم ايدىلەر؟

اونلارنىڭ دىلى ھانكى دىللار ئىلە باغلىلىغى وار دىر؟

بىر يانلىش گۇرۇشە گۇرە سومئىلى لىر ھىندۇستانىن گون باتان ياننىدان دە نىزدن (ياخود توفاندان) كىچىپ اىكى چاى آراسىنا گلمىشلر. آنجاق ، بو گۇرۇش دوغرو دىيىلدىر. ھندىلى لىرىن بدنى سومئىلى لىردن قالان بدن ئىلە اويغون دىيىلدىر

بو گونكو ھند دىلى ئىلە سومئى دىلى آراسىندا باغلىلىق يوخدور (تامىللر ئىسە ايراندان ھىندۇستانا كۆچموشلر). غزنوى توركلرى و نادرشاهىن ھندە اوردو گۇندە ردىگىنە گۇرە ھند دىلىندە توركچە سۆزلەر توش گلمك اولار.

عرب يازىچىلارنى گۇرە سومئىلى لىر باشقا بىر پىردن گلمە مىشلر. آنجاق، عرب دىلى گنج بىر دىل سايىلىر. بو دىل آككاد و آشور دىللرىندىن يارانمىشىدۇ. آككاد دىلى سامى دىللردىن دىر. سامى لىر كۆچرى انلاردىن اولوب سومئى شىرلرىنە كۆچموشلر. سومئى دىلى انتكى سى ئىلە آككاد دىلى يوخ اولماغا باشلامىشىدۇ، آنجاق باشقا عربلرىن سومئى شىرلرىنە كۆچمە سى ئىلە آككاد دىلى اوزونو قورتارا بىلمىشىدۇ. مىلاددان قاباق اىكىنچى مىن اىللىك باشلانغىچىندا آككاد دىلى سومئى دىلى نىن يىرىنى توتدو. بو سومئى دىلى نىن يوخ اولماسى دىمك دىيىلدىر. سومئى دىلى بىلىك ، ادبىيات و مقدس ايشلر دىلى اولراق مىلادان يوز ايل سونرا دا اوزونو ساخلايا بىلمىشىدۇ. [عرب سۆز مىلاددان قاباق دوققوزونجو يوز اىللىككە شلمنصر كىتپە سىندە ايشلە نىمىشىدۇ. عربلرىن آنا يوردو عربستان يارىم آداسى ، شىمالى آفرىقا دىر.

بىر سىرا گۇرۇشلەر گۇرە سومئىلى لىر آككادلار پىنلىدىكىن سونرا ، اونلارنى بىر بۆلومو اىكى چاى آراسىندان كۆچوب ايران اوزەللىكلە بوگونكو آذربايجان ، اورتا و اۋن آسيا ... پىرلىندە پىرلىشىلر ، آنجاق دىللرى اوزون اىللر بويو سومئىدە قالارقى اولدو.

بىرىنچى سارگوندان (مىلاددان 2600 ايل قاباق) قالان بىر گىل يازىيا گۇرە اونون اوروغ-طايفاسى جزىرة العربىن گون چىخان سمت پىندن عراق اۆلكە سىنە كۆچموشلر.

سومئىلى لىرىن يازدىغىنا گۇرە " اربىو " ادلى انلار گون باتان ئىلە جنوب غرب سمت پىندن سومئىلرە آخىن (يوروش) اندىردىلر.

اثرمنى (ھاق) دىلى ئىسە جالاق بىردىل اولراق سومئى دىلى ئىلە باغلىلىغى يوخدو. (آشور- اورارتو سىنىرىندا پىرلىش "اثرمن" پىرى ، دۇيوشلردە توتولانلارنى ساخلايدىغى بۆلگە ايدى. دوستاقلار ايش اۋىرە تىدىكىن سونرا، اونلارنى باجارىقلى ايشچى اولراق باشقا پىرلرە گۇندە رىردىلر. اونلارنى آراسىندا چوخلو دىللرلە دانىشان كىشى- قادىن گۇرە چارپىردى.)

انتروسك لار(600 ايل مىلەت قاپاق -200 ايل مىلەت سونرا) دا بىيىن چاناغى باخىمىندان سومنرلى لره بنزه يير.
(Herodotus هرودوتون يازدىغىنا ، انتروسك لار آنادولودان ايتاليايا كۆچموشلر.)

گىل يازىلاردان سومنرلى لرين سامى انللردن اولمادىغى ، قوزئى دن (highlands داغلىق) بۇلگه لردن كۆچ انتدىكلرى بللى اولموشدو

هابىله، لوحه لردە سومنر تانرىلارى داغلىق بۇلگه لردە بىتن صنوبر آغاجى كۆلگه سىندە گۆستىرلىمىشدى.

آدلىم حقوق شناس- *علی پاشا صالح* اۆز " حقوق تاريخى " كتابىندا سومنرلى لره گۆره يازىر:
بۇددى مىن ايل بوندان قاپاق سومنر آدى بىر اتل ، وئرىملى تورپاقلار تاپماغا قاققاز و ايرانىن شىمالغىر يۇنوندىن (گۆنى آذربايجان يولو ايله) بىن النهرينىن گۆننىيىنه كۆچموشلر.

سومنرلى لرين سامى اولمادىغى، (پروفىسور سامويل كرامنرىن يازدىغىنا گۆره)
سومنرلى لرين خزر ده نيزى ھندە ورىندىن گلدېكلرى، اونلارنى دېلى نىن التىصاقى اولدوغو (گىرشمىن بىن يازدىغىنا گۆره ايراندا مىلەتدان دۇرد مىنايل قاپاق التىصاقى دىللر ايله دانىشان انللرىن ياشادىغى) ھابىله بوگونكو آذربايجان توركجه سىنە چوخ بنزه دىگى ، ده لى دومرول ناغىلى نىن بېلقامىش ناغىلىنا اوخشارلىغى، قىلقامىش داستانى و اونون اورموگۇلونه اۆلومسوزلوگو آختارماغا گلدىگى (اورمو گۇلو ياخىنلىغىنداكى گۆي تپە دە بو داستانا بنزه ر شكىل تاپىلماسى) ، سومنرلى لرين قوزئى (ايكى جاي آراسى نىن شىمالشرق / شىمال بىندان) گلمە سى، اونلارنى داغلىق يىرلردن گلمە سى، كىتاب مقدس دە حضرت آدم عليه السلامىن جنتى آراز چاپىنا ياخىن اولدوغو، اۆلو باسدېرما عادت لرى (بۇيرو اوستە بوكون قويلما / دفن جىنى) ، سومنرلى لرين اكينچى - باغچى اولدوغو، سومنر شىهرلىرى نىن آذربايجانجا ياخىن اولدوغو ، آذربايجان شىهرلىرى و كندلرى نىن آدى (سومرىن ، ايرى ، اورمو گۇلو ، كلىبر(4) و...) سومنرلى لرين آذربايجاندىن كۆچدوكلرىنى گۆستىرير.

قىلقامىش حماسە سىندە ؛ سومنر تانرىلارى يىرلشنى **Mashu** داغلار بىندان سۆز آچىلمىشدى . سومنرجه " ماش " ، آككادجا ماشو " ايكى، جوت ، قوشا " آنلامىنا دىر. بو قوشا داغ مرنىد شىهرىنە ياخىن " مىشوو " داغلارى دىر .(1)
[مىشوو داغى نىن ايكى ذىروە (تپە) سىندىن ، على علمدارىن اوجالىغى 3200 مترى آشمىشدى.] / مشو

قىلقامىش ، انكىدونون اۆلوموندن سونرا اۆلومسوزلوگە چاتماق اوچون چتىن لىكلە بو اوجا داغلاردان آشىب تانرىلار جنت ىندە اوغورلو اوتناپىشتىم (نوح ع) ايله گۇروشموشدو.(4)

سومنرلرىن **Marad** آدى بىر شىهرى وار ايمىش. اورانىن باش تانرىسى **Ninurta** بوگونكو آدى **Wannat es-Sadum** دىر. (آذربايجان مرنىد شىهرىنە دانىشيق دىلىندە " مرنى " دىيىلىر.)

بابیلى لرین یازدیغینا گوره، سومئرلى لرین آنا یوردو " مادا " آدلانیردی. " مادا " سۆزو " یئر ، یورد ، ولایت ، اۆلكه ، ماحال " آنلامینا ایدی. ایراندا ایسه یئر آدی اولاراق " بؤیوک ماد " ایله " کیچیک ماد (آذربایجان/ آتروپاتئن) " آدلارینا توش گلیمک اولار. بئله لیکله، آذربایجانین ان اسکى آدی (ان آزی آلتی مین ایل بوندان قاباق) " مادا " ایمیش.

maetha سۆزو اوستا دیلینده یاشاماق یئر ، ائو آنلامینا گلیمیشدی. فارس دیلینده کی " میهن " سۆزو نون کؤکو دور.

سومئرلى لر ایکی چای آراسیندا یئرلشدیکدن سونرا اوز یئنی یوردلارینا " کیننگیر " (سابقین بگ لر یوردو) دندیلر. گونئی آذربایجاندا " کنگری " سۆزو سۆی آدی اولاراق ایشله نیر. کنگرلى انلى تورک بویلاربندان بیرى دیر. کنگرلو اورمو ده نیزی قیراغیندا یئر آدی دیر

" گۆی مسجد " یانیندا تاپیلان اولولرین - اشیالارین یاشی میلاددان مین ایکی یوز ایل قاباغا چاتیر. بئله لیکله، تبریز شهرى اسکى دن انسان دؤشرگه سی ایمیش. (قازینتیلاردا تاپیلان اولولر بوکوک اولاراق قویلانمیشدی. اونلار باشقا دونیا ایتانیدیقلارینا ، اولن لرین یانیندا یئمک و قاب-قاجاق قویلامیشلار.)

شرقی آذربایجانین ان اسکى یاشاییش یئر ی خسروشانین " یانیق تپه " سی و اردبیل استانی نین ایسه مشکین شهرین (خیاو) یاخینلیغداکی " شهر یئر ی " دیر. بورادا تاپیلان اشیالار کئچمیشی یئددی مین ایل بوندان قاباغا چاتیر.

غربی آذربایجاندا ایسه اورمو گؤلؤ قیراغی یئددی مین ایلدن بری یاشاییش یئر ی اولموشدو. (میلاددان 3200 ایل قاباق اورمو گؤلونون گون باتان الینده " گۆی تپه " ادلی یئرده مس-باخیردان قاب-قاجاق دوزه لیدریدیلر.) هابئله ، حسنلو ، حاجی فیروز ، دالما ، اهرنجان ، هفتوان تپه لر ی ده چوخ اونملى یئرلردن دیرلر. سومئر قاباغی (پروتو سومئر) اویقارلیغی قالینتی لارینی آذربایجانین کول تپه لرینده اختارماق اولار.

ma-da : country, land, earth, district, territory (Akk. eršetü; mātum) ePSD Sumerian
بوگون تبریز شهرینه یاپیشان مایان (مادان / ماننا ؟) کند ی وار دیر.

"آراتتا" سۆزۈ اردبیل (آراتتا بیل: داغلیق شهر؟) سۆزۈنە یاخین دیر. Inanna اورانین باش تانیسی ایدی. دئمک، سومنر ایله آراتتادا باشایان کیشی لر اورتاق تانیلار اینانیردیلا. (بیل سۆزۈنو "شورا بیل، اندبیل، گۆیجه بیل و... آدلاریندا گۆرمک اولار. سومنرجه bar، اسکی تورکجه بالیق / پالچیق، منغولجا بالقاسون کند/ شهر دئمکدیر.)

Enmerkar اننمرکار اۆز انلچی سی نی "آراتتا" یا گۆنده رمکله سومنرە الە اندیلە ین، دە گری داشلار، یشم، لاجورد، فیروزه، قیزیل، گوموش، دە میر و... گتیرمه سینی ایسته میشدی. بونلار ایناننا تاپیناغی نی تیکمکه ایشله نه جک ایدی. انلچی (زاگروس سیرا داغلارینداکی) انشان شهریندن یئددی داغ آشیب آراتتایا چاتدی. آراتتا باشچی سی اوروک دان گلن انلچی یه یالینیز تاخیل - بوغدا قارشیندا ده گری داشلار و نرجه گینی سۆیله دی. (زاگروس داغلاری اتگی لری اسکی اویغارلیقلار اوجاغی اولاراق آذربایجانا دوغرو اوازنییر.

ایکینچی سارگن ماننا اولکه سینه یوروش انده رکن آراتتا آدلی چایدان کنچدیگینی یازمیشدی.

آراتتا یوخ اولدوقدان سونرا Lullubi بیرلیگی آذربایجاندا و اورمو گولو گوننی ینده گوجلندیلر. Lulu-in-a سۆز اورارتو دیلینده "دشمن اولکه" دئمکدیر. bi/pi شکیلچی سی تورک دیلینده بوی (قبیله) آدی دوزه لدیر: تاتابی (اورخون-یئنی سنی آبیده لرینده)، کاسپی (خزر سۆزو ایله کؤکداش). لوللوی لر، سومنرلر کیمی آککادلار ایله دوشمن ایدیلر. لوللوی لر دؤولتی ده (سومنر کیمی) نچچه دولت - شهردن دوزه لمیشدی. سونرالار اونلارین آراسیندا ماننا تورکلری داها گوجلندی.

لوللوی شاهلاریندان بیرى Anubanini دیر. (آنو سومنر/ لوللوی تانیسی؛ یا باغیشلاماق، و نرکم؛ نی منسوبیت)

ایلام (عیلام / خوزی) دیلینده کی بیر سیرا سۆزلرین لوللوی دیلیندن آلیندیغی سۆیله نیر: ikə (بویوک قارداش، آققا)؛ آققا سۆزو اسکی سومنرلر و حله بوگون ده تورکلر آراسیندا آد کیمی ایشله نیر. kik (کوک، گوی، سماء)؛ sak (اوشاق)، چاغا (جیغناق تورکجه سینده)، چوجوق، çokk (بلوچ دیلینده) kuti (گودمک، گوزله مک)؛ muş (منشه، باغ) چین جه: má (آغاچ) وومرود: امروت / آرمود هابنله قوتلار دا آذربایجاندا ایکی چای آراسینا یوروش اندیب، آککادلاری یئنمیشلر. اورادا 125 ایل آغالیق انتدیلر.

قوتلارین دیلیندن چوخلو تورکجه سۆزلر، اورارتو دیلینه ده کنچمیشدی:

terai (توره، قاتون، دب)
tiau (دئمک، دنیتمک، دانیشماق)

سومرلی لرین گوئش تانریسی " اوتو " ، ماشو (میشوو) داغیندان گۆیه قالخیر.

دیب یازی:

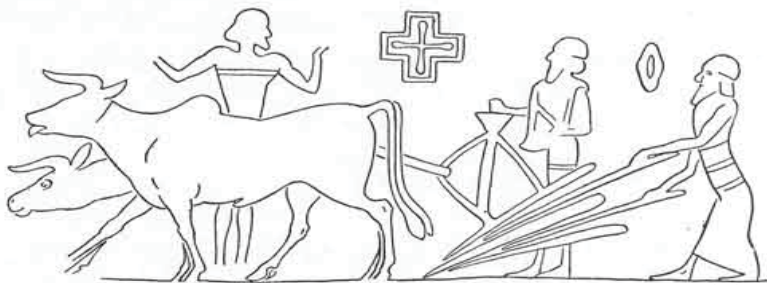
بیر سیرا دنییش لره گۆره حضرت آدم (ع) جنتدن چیخاریلدیقدان سونرا سیلان (سری لانکا) اولکه سینه دوشدو. مرند شهر ی باخینلیغیندا " سنیوان " ادلی گۆره ل بیر کند وار دیر. یترلی لر اورایا " سنیلان " دئییلر. سرنندیب سۆزو ایسه " سرنند " کند ی نین آدینا بنزه بیر.

(1) ماشو سۆزونو گیلان بؤلگه سینده کی " ماسوله " شهرینه باغلایاتلار دا وار دیر.

(2) سومرلی لرین جنتی " دیلمون " (گون چیخان یئر) سۆزو " تربیز " (تیریز - گون چیخان یئر) سۆزونه بنزه بیر (تب سومنرجه ایستی آنلامینا دیر توتوشورون فارسجا: تابیدن = ایشیق ساچماق) تربیز سۆزو گوئش تانری سی نین ماشو (میشوو) داغلاریندان گۆیه قالخماسی ایله باغلی اولایا بیلر.

(3) کلپیر (سومنرجه: قال= بویوک ای ایرماق، چای بار= شهر)

(4) ییلقامیش اورمو ده نیزینده اولومسوزلوک بیتکی سی نی تابیر. آنجاق ایلان اوبیتکی نی اودور ، اولومسوز اولور. بو گون بوتون درمان- دوا خانالاردا ایلان نشانی گۆزه چارپیر.

سومرلی لر - نیپپور شهریندن تابیلان بیر دامغادا
Nippur سومرلی لرین دینی اوجاگی ساییلیردی.

سومئردیلی ایله تورک
دیللری نین اورتاق سۆزلری

1) سومئرجه: **a / e**
آذربایجانجا: آرخ (arx)
آنلام (معنی): سو، آخار سو، آرخ
اینگلیزجه: Water , flood , canal , watercours
جیغتای جا: arğav / arğa (آخار سو ، چای)
فارسجا: آب (ab)

2) سومئرجه: **ab / ub**
جیغتای جا: öprük
آذربایجانجا: باجا (ba)
آنلام: چوخور ، اویوق ، پنجره
اینگلیزجه: hole, pit, opening, window

3) سومئرجه: **aba / ab**
cherokee قیزیل ده ریلی لری : ama (water)
mu :Jurchen
اوستا دیلی: ap[آب]
سانسکریت: abdhi, abdhii, ambudhi
مائوری (یئنی زلاند): ava
ژاپونجا: umi
فارسجا: آب
آنلام: ده نیز، گؤل
اینگلیزجه: lake, sea
عربجه: ماء

4) سومنرجه: **ab-ba / abba**

كره دېلى: **appa**

انتر و سك جا: آبا

Hebrew عبرى جه: **aba**

براهويى (دراويدى ديللردن): **abâ**

Hausa آفريقالى ديللردن: **ùbā**

Hungarian: **apa , apó**

Italian: **babbo**

چين جه: **bà**

فار سجا: بابا

ژاپونجا: **oba-san** (قارى ننه)

توركجه: آتا- بابا

اسكى توركجه: آبا (بويوك قوهوم)

عربجه: اب / ابا / ابو

آنلام: آتا

اينگليزجه: **elder ; old (person) ; father**

5) سومنرجه: **ad**

اوستا / اسكى فارسجا: آد (**ad**) (دئمك)

اسكى توركجه: آيماق (**ay**)

آذربايجانجا: آؤتمك (**ötmək**)

عربجه: اداء

آنلام: سس، هاى

اينگليزجه: **Sound ; voice, cry**

اينگليزجه: **uttrance** (اؤتمك، سؤيله مك)

6) سومئرجه: **ada / ad**

هیتیت جه: **atta**

(Elamite) ایلام جا: **atte** (آته)

عربجه: آدم (ع)

(Urtian) اورارتو دیلی: **ate**

Basque باسک: **aita**

ate : Mor

Dravidian دراویدی لر دیلی: **atu**

Mede ماد دیلی: **atu**

(old Egyptian) اسکی مصر دیلی: **it**

(Tagalog) Filipino: **itay**

ژاپونجا: **otōsan**

Divan-u Lugat-it Turk دیوان لغات الترك: **ata**

آذربایجانجا: آتا (**ata**)

آنلام: آتا

اینگلیزجه: **father**

Mor is an austronesian language

تورکجه: ده ده

7) سومئرجه: **agar / ugar**

تاتارجا: **ağrar**

آذربایجانجا: اکین (**əkin**)

آلمانجا: **acker**

عربجه: اکر (**əkərə**)

آنلام: اکین ، تارلا

اینگلیزجه: **field**

فارسیجا: کاریدن

8) سومئرجه: **agarin**

آذربایجانجا: قارین (**garin**)

آنلام: دؤل یاتاغی ، قارین ، رحم

اینگلیزجه: **womb**

9) سومنرجه: **aĝi / a-ĝi**
 آذربایجانجا: آخین / آخینتی (axın)
 آنلام: دالغا ، داشقین ، سنل
 اینگیلرجه: wave, flood wave , flood

10) سومنرجه: **a-lá**
 آذربایجانجا: آل (al)
 فارسجا: آل (تورکجه دن آلمیشدی)
 آنلام: آل آروادی
 اینگیلرجه: a demon

11) سومنرجه: **a-la(-la) / ul**
 alai: Basque
 استانبولجا: آلائی (alay)
 منغولجا: öljei (happiness)
 آنلام: سئوینج
 اینگیلرجه: joy , pleasure, satisfaction
 منغولجا: اولجایتو

12) سومنرجه: **al...di / dug / e**
 اورخون-یئنی سئی: alka
 دیوان لغات الترك: القشماق (Alqaşmaq)
 فرهنگ سنگلاخ: آلفاماق
 آنلام: دعا ائتمک ، اویمک
 اینگیلرجه: to desire, pray

13) سومنرجه: **ál / alam / alan / alaĝ**
 دیوان لغات الترك: الا (ula)
 کوردی: نالا (پرچم)
 عربجه: علم / علامت
 آنلام: علامت، ایز
 اینگیلرجه: image, statue, figure, apearance

14) سومنرجه : **ama**
 ديوان لغات الترك: اما (uma)
 قيرقيزجا: ene
 هيتيت جه: anna
 Alqonquin قيزيل ده ريلي لر: anna
 (Basque) باسك جا: ama
 (Brahui) [دراويدي ديللردن] ammâ
 ليديا (Lydian) ديلي: êna
 Hebrew عبري جه: ima
 Estonian: ema
 kiribati كيريياتي: aine (female, woman, feminine)
 منغولجا: em-e (woman)
 Nepali: aama
 چين جه: mā
 عربجه: أم
 آذربايجانجا: آنا
 آنلام: آنا
 اينگليزجه: mother

15) سومنرجه: **ama-ad**
 آذربايجانجا: آنا – آنا (ata – ana)
 آنلام: آنا – آنا
 اينگليزجه: Parents

16) سومنرجه: **an**
 محاكمه الغنتين: اونكدايماك [onğdaymak] (گويه قالخماق، آغماق)
 àni :Marquesan
 آنلام: 1) گوی / گۆك ؛ اوچماق (جنت) 2) الله ، تانريلار تانريسي (گۆك تانري)
 اينگليزجه: upper ; sky , heaven
 Marquesan is an austronesian language
 (wind, air) ang : Kiribati
 دوزخ = دژ انگو anghu (پيس دونيا)
 ديوان لغات الترك: (anqut) (ا- ازلی 2- بير قوش آدی)

17) سومنرجه: **anše**
 دیوان لغات الترك: اشیک ، اشک
 آذربایجانجا: انششک (eşşək)
 منغولجا: ایلژیق Илжиг
 آنلام: قانجیق انششک ، اولاغ
 اینگیلیزجه: male donkey
 فرانسوزجا: l'âne

18) سومنرجه: **ár – a / du**
 هیتیتجه: arkuwāi
 تورکجه: القاماق (alqamaq)
 آنلام: اوگمک ، تاپینماق
 اینگیلیزجه: to praise
 ارمنیجه: Aram (excellence) اوغلان آدی)

19) سومنرجه: **ara / ar / rà**
 آذربایجانجا: آری (arı)
 ژاپونجا: hare
 آذربایجانجا: آرینماق (arınmaq)
 آنلام: آری، دورو، تمیز، پارلاق
 اینگیلیزجه: bright, clear
 ارمنیجه: arevig (گونش کیمی؛ قیز آدی)

20) سومنرجه: **arad / urdu / ir**
 فرهنگ سنگلاخ: ایرغات (irğat)
 آنلام: ایشچی [قوللوقچو قادین ، قاراواش]
 اینگیلیزجه: servant, (male) slave

21) سومنرجه: **asa / as / az**
 ایرق بیتیک (کتابی): adiğ
 دیوان لغات الترك: اذغ / آيغ
 فرهنگ سنگلاخ : آيیغ
 آذربایجانجا: آیی (ayı)
 آنلام: آیی
 اینگیلیزجه: bear

22) سومئرجه: **aš**

(Hitte) هیتیت: [to love] asi

لیدی جه: as'aa (kindness)

سانسکریت: asa [hope]

اوستا دیلینده: vas/is

(Chorti) مایا دیلی: us

دیوان لغات الترك: اشقماق aş+uq+maq

آذربایجانجا: ایسته مک (istəmək)

آذربایجانجا: - سا - / - سه - (-sa- / -sə-) (شکیلچی)

اورنک: منیمسه مک (منیم+سه+مک) / غریب سه مک

تاتارجا: oşatu [یگنمک]

لک جه: ایسه ، اییژ

آنلام: ایسته مک

اینگلیزجه: to wish , to desire

فارسجا: آرزو ، اوستا ، ایژا (ایژه)

عربجه: عشق؟

23) سومئرجه: **aš**

اورخون-یئنی سنی: aşnukı [قاباقی، ایلکین]

دیوان لغات الترك: اشنو (aşnu) [ایک، قاباق]

آذربایجانجا: آرزو (az)

Tagalog تاگالوگ: isa

ژاپونجا: ichi

چین جه: chū

isa :Hiligaynon (Ilongo)

آنلام: بیر

اینگلیزجه: one

Tagalog is an austronesian language spoken in the philippines

Azer آذر (آذ / آش / آس = تاي سيز) ار (انسان ، کيشی) آذر = گوجلو ، تاي سيز انسان

24) سومئرجه: **á-še**

آذربایجانجا: اشی (əşi)

آنلام: (داها چوخ دانیشیق دیلینده) دقت چکمک اوچون سؤیله نیر.

اینگلیزجه: attention-getting exclamation: 'hey now!'

25) سومنرجه: **aškud**

آذربایجانجا: ایشگیل (İşgil)

آنلام: ایشگیل، قاپی نی باغلاماق اوچون آرخاسینا تاخیلان آغاج

اینگیلیزجه: wedge (as a device to bar a door)

عربجه: السقاطة

26) سومنرجه: **Aya**

آذربایجانجا: آی (ay)

اسکی مصر: iaH

آنلام: آی (تاتری)، (utu) گونش تاتری سی نین گلینی

اینگیلیزجه: spouse of Udu

تورکلر آراسیندا آی ایله گونش ایکی سنوگیلی ایمش. آی اوغلان ؛ گونش ایسه قیز ایمش.

27) سومنرجه: **azag**

اورخون-یئنی سئی: lduk (مقدس)

دیوان لغات الترك: اذق (ižuq) [مقدس]

آنلام: یاساق، قاداغان

اینگیلیزجه: taboo

28) سومنرجه: **a-zu / a-su**

ژاپونجا: isha

آنلام: دکتر

فارسجا: پزشک

اینگیلیزجه: physician

29) سومنرجه: **ba**

اورخون-یئنی سئی: bağ (بۆلۆك، پای)

گجراتی: bhagə

آذربایجانجا: پای

عربجه: باقة

آنلام: 1 (پای 2) بۆلمك

اینگیلیزجه: allotment ,to divide , share , portion

گجراتی: (fate) bhagje

فارسجا: بخت

30) سومنرجه: **ba**
 (Lydian) لیدیا: **bi**
 اورخون-یننی سنی: **ber / bir**
 آذربایجانجا: وئرمک (**ver-mək**)
 Hausa افریقالی دیلردن: **bā dà** (give a thing)
 آنلام: وئرمک
 اینگیلرجه: **to give**
 کھب ← و
 اوستا دیلینده: **bakha** [پای]
 دیوان لغات الترک: بک (**bələg**) (gift) ارمان، سوغات ، پای

31) سومنرجه: **bá**
 دیوان لغات الترک: بخر
 فرهنگ سنگلاخ: باغیر
 آذربایجانجا: باغیر (**bağır**)
 آنلام: باغیر ، قارا جیگر
 اینگیلرجه: **liver**

32) سومنرجه: **ba-da-ra**
 آککادجا: **patarru , pattaru**
 آنلام: قداره ، قمه
 اینگیلرجه: **poniard**

33) سومنرجه: **bal**
 آذربایجانجا: بالتا (**balta**)
 Mongolian منغولجا: **balta**
 تاتارجا: **balta**
 آنلام: بالتا
 اینگیلرجه: **axe**

(34) سومنرجه: **bán / ba-an**

آذربایجانجا: بایدا bayda

یونان جا: badya

آنلام: بایدا، قازانچا

اینگلیزجه: vessel, a measure of capacity or volume = 10 liters

(35) سومنرجه: **bànda**

آذربایجانجا: بالابالا (bala)

آنلام: بالابالا، اوشاق

اینگلیزجه: young one, child, infant

(36) سومنرجه: **bar**

دیوان لغات الترك: باز (ر ← ز)

آنلام: یاد، اوزگه

اینگلیزجه: foreign

بربر bərbər سوزونون کؤکو

(37) سومنرجه: **bar**

اسکی تورکجه: bar (گنتمک)

اسکی مصر: pr(i)

آنلام: گنتمک، وارماق

اینگلیزجه: go away, send out

ایلام دیلینده: pari- (to go to, arrive)

(38) سومنرجه: **bar**

آذربایجانجا: بائیر (bayır)

جیغتای جا: bayır

آنلام: چؤل-بائیر

اینگلیزجه: outside

فارسجا: فردوس / پردیس Pairi (پیرامون)

(39) سومنرجه: **bar**

آذربایجانجا: بری (bəri)

آذربایجانجا: بری گل / بری باخ / دونندن بری

آنلام: بری، بویانا

اینگلیزجه: (out)side

40) سومنرجه: **bar**
 اکد دیلی: birgu
 چین جه: báí
 سانسکریت: purvi (sunrise)
 فرانسیزجا: briller
 آذربایجانجا: پارلاماق / پاریلداماق
 عربجه: برّاق / برق
 آنلام: پارلاماق ، ایشیلداماق
 اینگیلیزجه: to shine, to bright

41) سومنرجه: **bar**
 آذربایجانجا: پاراق / پراخ (paraq)
 پاراق (ایت ، پیشیک ، اوشاق) : توکلو ، توکو چوخ
 آنلام: توک ، قزیل ، قیل ، یون
 اینگیلیزجه: fleece

42) سومنرجه: **bar**
 آذربایجانجا: باراما قوردو (barama qurdu)
 باراما قوردو = ایپک قوردو (کرم ابریشم)
 آنلام: قابیق قویماق
 اینگیلیزجه: to peel , pare , shell

43) سومنرجه: **barag**
 اورخون-یئنی سئی: bark
 هیتیت جه: pir / parn
 اسکی مصر (هیروگلیف): pr
 تورکجه: barınmak (سیغینماق)
 فرهنگ سنگلاخ: بارق (اوی بارق)
 آنلام: ائو، تکینتی
 اینگیلیزجه: sanctum , chamber , dwelling
 آلمانجا: die burg (قالا)

bi / bé (44) سومنرجه:
 اورخون- يئنى سئى: bu
 ليديا دىلى (lydian) : bi
 ديوان لغات الترك / آذربايجانجا: بو (bu)
 آنلام: بو
 اينگيليز demonstrative suffix , this (one)

bil (45) سومنرجه:
 ديوان لغات الترك: بلاماق bul + a+ maq
 كره دىلى: pul
 billa:samal/siasi dialect
 bələvū گجراتى:
 آنلام: بيشيرمك ، قيزارتماق
 اينگيليزجه: to roast, to burn, to heat, scorch
 samal/siasi dialect is austronesian.
 توركجه: پيلو (بيشيريلميش دوگو)
 كوردى: بليسه (الوو)

bil (46) سومنرجه:
 آذربايجانجا: پيل / پيلله مك (pilləmək) / (pil)
 پيل دسته اويناماق: كيچيك بير آغاجى اوزاغا آتماق اوپونو
 كوردى: په ل / پل (pal) (بوداق)
 آنلام: شيو
 اينگيليزجه: sprout, shoot

bir (47) سومنرجه:
 ديوان لغات الترك: برقتماق (burqıtmaq)
 آنلام: قاش قاباق ساللاماق
 اينگيليزجه: to sniff, wrinkle one's nose

bir (48) سومنرجه:
 آذربايجانجا: پورتمك (pörtmək)
 باسك دىلى: bero (ايستى لنمك)
 اينگيليزجه: to blaze, flame up
 آنلام: قيزارماق ، پورتمك

(49) سومنرجه: **biz**
 فرهنگ سنگلاخ: بوزلاماق (Boz+la+maq)
 آذربایجانجا: بوزلاماق
 آنلام: آغلاماق (دوه نین بالاسی اولنده)
 اینگیلیزجه: to cry

(50) سومنرجه: **buru-habrud(-da)**
 فرهنگ سنگلاخ: بودنه
 قیرقیزجا: bödönö
 آنلام: ککلیک ، کهلپک
 اینگیلیزجه: partridge
 buru: بیتیکی یا تاخیللاری پوزان قوش
 هیتیتجه: Kakkapi [ککلیک]
 فارسجا: بودنه

(51) سومنرجه: **bul / bu**
 فرهنگ سنگلاخ: پولاماک
 آذربایجانجا: پوله مک / پوفله مک (pül-ə-mək / püfləmək)
 آنلام: پوفله مک ، پوله مک
 اینگیلیزجه: to blow, fill with air
 اینگیلیزجه: blow
 فلوٹ: میزقان (بیر جور پوفله مکله سس چیخاران ساز)

(52) سومنرجه: **bulug**
 فرهنگ سنگلاخ: بیلگو (bilgü)
 جیغتایجا: bilqu
 فرهنگ سنگلاخ: بیلکولوک (تمغاچی)
 آنلام: تمغا، ایز، اشاره
 اینگیلیزجه: seal pin, border marker

(53) سومنرجه: **bùr / bùru(-d)**
 آذربایجانجا: بورغو (buğru) (drill)
 آنلام: ده لمک، دئشمک
 اینگیلیزجه: to bore through, pierce, hole

(54) سومنرجه: **búr**
آذربایجانجا: بورومک (bürümək)
چین جه: **bù**
آنلام: بورومک ، یاییلماق ؛ اورتیمک
اینگلیزجه: to spread widely, spread out over, cover

(55) سومنرجه: **buru**
تاتارجا: **börket**
آنلام: قارتال، قره قوش
اینگلیزجه: a bird of prey or a vulture

(56) سومنرجه: **buru**
فرهنگ سنگلاخ: بوکورتگن
آذربایجانجا: بؤیورتکن (böyürtkən) [تمشک]
آنلام: توت
اینگلیزجه: berry

(57) سومنرجه: **búru / bur**
آذربایجانجا: بوراخماق (buraxmaq)
آنلام: بوراخماق
اینگیلیزجه: to free, to release, to open

(58) سومنرجه: **da**
آذربایجانجا: دیرسک (disək)
آنلام: قول
اینگلیزجه: arm
آذربایجانجا: دونقا (دیرسک ، سوموگون باشی)

(59) سومنرجه: **da / da(g)**
آذربایجانجا: یاخین (yaxın)
آنلام : یاخین , یووق
اینگلیزجه: side; near

60) سومنرجه: **dab**
 دیوان لغات الترك: تف
 آذربایجانجا: توو (tov) (دوزاق ، تله)
 آنلام: توو، تله
 اینگلیزجه: fetter, to hold; to take, seize, catch; to bind, tie up
 ده بیه انله مک

61) سومنرجه: **dag**
 آذربایجانجا: تاخماق (taxmaq)
 آنلام: تاخماق ، آرتیرماق
 اینگلیزجه: to add

62) سومنرجه: **dāg**
 dag-gig = black stone
 آذربایجانجا: داغ- داش (dağ-daş)
 آنلام: داش
 اینگلیزجه: stone

63) سومنرجه: **dağal**
 آذربایجانجا: داغیتماق/ داغیلماق (dağılmaq / dağıtmaq)
 آنلام: داغیتماق، یاییلماق
 اینگلیزجه: to widen , enlarge

64) سومنرجه: **daggan / dakkan**
 تورکجه: دوکان / توکان
 فارسجا: دخمه
 آنلام: اوْتاق
 اینگلیزجه: chamber

65) سومنرجه: **dal**
 فرهنگ سنگلاخ: تالپینماق (talpınmaq)
 آنلام: اوچماق ، پیرلاماق
 اینگلیزجه: to fly

66) سومنرجه: **dal / dul**

فرهنگ سنگلاخ: دالدا لاماق

آذربایجانجا: دالدا لاماق (dalda-lan-maq)

منغولجا: dalda (گیزلین)

آنلام: گیزلنمک

اینگلیزجه: to hide

67) سومنرجه: **dal / dul**

دیوان لغات الترك: تلغنماق (tolğanmaq)

فرهنگ سنگلاخ: دولاماق

آذربایجانجا: دولاماق (dolamaq)

آنلام: دولاماق ، دولاق

اینگلیزجه: to cover, wrap

68) سومنرجه: **dalhamun**

جیغتای جا: talqum

آذربایجانجا: دالغا (dalğa)

آنلام: فیرتینا ، بوراغان ، کولک

اینگلیزجه: tornado; violent storm; duststorm; whirlpool

69) سومنرجه: **dalhamun**

آذربایجانجا: دالغین / دالقین (dalğın)

آنلام: دالقین ، سیخیلماق

اینگلیزجه: confusion, disorder

70) سومنرجه: **dam**

اورخون-یئنی سئی آبیده لری: tünür [تۆهۆم]

دیوان لغات الترك: تنکر

استانبولجا: dünür

آنلام: ار ، آرواد

اینگلیزجه: spouse

71) سومنرجه: **dar**

ديوان لغات الترك: يرماق (yarmaq)

آذربايجانجا: يارماق (yarmaq)

آنلام: يارماق

اينگليزجه: to split

سومنرجه "د" — آذربايجانجا "ي"

72) سومنرجه: **dar**

آذربايجانجا: ترلان / ترلان (tərlan)

آنلام: ترلان قوشو

اينگليزجه: francolin, pheasant

تار (سومنرجه): پارچالاماق ، جيرماق

73) سومنرجه: **dar / dara**

Pashto: پښتو: tōra

آذربايجانجا: تور tor

آذربايجانجا: آلا تور (آلا قارائليق)

Hausa: darē (گنجه)

Jurchen: doro (گنجه)

فارسجا: تار / تاريك

74) سومنرجه: **dé**

اوزخون-يئني سئي: tōk

ديوان لغات الترك: تكمك

آذربايجانجا: توكمك / دوكمك (ادبي متنلرده) (tök-mək / dökmək)

آنلام: توكمك، توكولمك، اخماق

اينگليزجه: to pour

75) سومنرجه: **de(g) / dri**

آذربايجانجا: ده رمك (dərmək)

آنلام: ده رمك

اينگليزجه: to pick up, gather up, collect; to remove, plunder

76) سومنرجه: **di / di(d)**

اکد دیلی: **dinu**

عربجه: دین (یوم الدین) / دیان (یار غیچی)

آذربایجانجا: ده نه مک (dənəmək) (سینماق)

استانبولجا: **denemek**

آنلام: یار غی ، قضاوت

اینگلیزجه: verdict, judgment , to judge, decide

77) سومنرجه: **di**

استانبولجا: **tüymek**

آذربایجانجا: تزمک (təzmək)

آنلام: قاچماق ، تزمک

اینگلیزجه: to go; to escape

78) سومنرجه: **dibid**

آذربایجانجا: دوه (dəvə)

آنلام: دوه

اینگلیزجه: camel

79) سومنرجه: **Diğir / Dingir**

دیوان لغات الترك: تنگری (Təngri)

فرهنگ سنگلاخ: تینگری

آذربایجانجا: تانری ، تارى (Tanrı / Tarı)

آنلام: الله ، تانری ، تانریچا ؛ گوی

اینگلیزجه: **God**

منغولجا: tngri (sky , heaven)

ژاپونجا: **ten** (sky)

فرانسوزجا: **Dieu**

چینجه: tiān kōng (گوی)

80) سومئرجه: **dili**

آذربایجانجا: دول **dul** [ارسیز قادین]

آذربایجانجا: دیلیم (**dilim**)

آذربایجانجا: تئل (**tel**) (بیر تئل ساپ)

کره دیلینده: **tul** (دیشی حیوان، بالا یا یورمورتاسی اولمایان دیشی)

tulğu :kalmukca (پالنیز، آتا-آناسیز)

آنلام: تئک، یالقیز، پالنیز

فارسی: یک

اینگلیزجه: one, single, individual, lone, unique

81) سومئرجه: **Dilmun**

فارسیجا: دیلم / دیلمان **deyləm / deyləman** ؟؟

آنلام: سومئرلرین جنتی اولان بیر یئرین آدی (گونشلی یئر / دیریلیک یئر)

دیلماگان **Dilməgan**

تربیز (تبریز) : گونشلی یئر (تابیدن)

82) سومئرجه: **du**

آذربایجانجا: دولماق (**dolmaq**)

آنلام: دولماق

اینگلیزجه: to be finished, complete

83) سومئرجه: **du**

آذربایجانجا: دویمک (**döymək**)

Samoan ساموا دیلی: **tau**

منغولجا: **dayin**

آنلام: دؤگمک / دویمک ، بوداماق

اینگیلیزجه: quarrel, struggle, fight

عربجه: دق

84) سومئرجه: **du**

آذربایجانجا: توتوشماق (**tutuşmaq**)

دیوان لغات الترك: تتشماک (**tütüşmək**)

چین جه: **dǎ**

آنلام: دویوشمک، توتوشماق

اینگیلیزجه: to quarrel

85) سومنرجه: **du**
 kiribati کیریباتی: **toki**
 اورخون-ینی سئی: **tükə**
 دیوان لغات الترك: تکادی (بیتدی ، چاتمادی ؛ چاتدی)
 فرهنگ سنگلاخ: توکاماک / توکانماک
 آذربایجانجا: توکنمک (tükənmək)
 آذربایجانجا: توکنمز (بیتمه ين)
 یاقوت جا: **tüksü / түgüsü** (completely)
 آنلام: توکنمک، بیتمک، قورتارماق
 اینگلیزجه: **to be finished , complete**
 سومنرجه: **til** (to be) complete(d)

86) سومنرجه: **dù**
 اورخون-ینی سئی: **dik**
 آذربایجانجا: تیمک (tikmək)
 آنلام: [انو] تیمک
 اینگلیزجه: **to build , make**

87) سومنرجه: **du**
 آذربایجانجا: ده لیک (dəlik)
 آنلام: ده لیک ، باجا
 اینگلیزجه: **opening**

88) سومنرجه: **dù**
 دیوان لغات الترك: تکماک (tikmək)
 فرهنگ سنگلاخ: تیمماک
 آنلام: (آغاچ) اکمک
 اینگلیزجه: **to plant**

89) سومنرجه: **dub**
 آذربایجانجا: توپلاماق (toplamaq)
 آنلام: توپلاماق
 اینگلیزجه: **to store, heap up**

90 سومئرجه: **dub**

استانبولجا: **tapu**

استانبولجا: **tapulamak** (قباله يازماق)

آنلام: قباله، سند، بنچاق

اينگليزجه: **document, (clay) tablet**

فارسجا: دفتر، دبیر

ایلام دیلینده: **tipi** (يازماق) / اسکی تورکجه: بیتیت-مک [سسلرین یئر ده بیشمه حادثه سی]

آرامی جا: **tuppu** یازی

e-dub-a (ادب) : يازماق اویره نیلن اثر

تابلو سوزونون کؤکو

91 سومئرجه: **dub**

دیوان لغات الترك: تبرنماک

آذربایجانجا: ده برتمک / ترپنمک (**dəb-ərtmək / tərpenmək**)

اوزبك جه: **tebra-**

آنلام: ده برتمک / ترپنمک

اينگليزجه: **to move , to shake, stir**

عربجه: دابة (و الله خلق كل دابة من ماء: النور 45)

92 سومئرجه: **du (b) / du-ub**

آذربایجانجا: دیز (**diz**)

آنلام: دیز

اينگليزجه: **knees**

93 سومئرجه: **du (g)**

چين جه: **tán** (دانیشماق)

فرهنگ سنگلاخ: تینماق

آذربایجانجا: دئمک / دینمک (**de-mək / di-nmək**)

فرانسيزجا: **dire**

آنلام: دئمک، دینمک، دانیشماق

اينگليزجه: **to say ,to speak**

فارسجا: دنه

94 سومئرجه: **dug**

آذربایجانجا: دول (**dol**)

آنلام: دول، دولچا، وئدره

اينگليزجه: **pot, jar, vessel**

95) سومنرجه: **dugud**
 اورخون-يئنى سنى: **yoğun / yoğan**
 ديوان لغات الترك: يگون (Yoğun)
 فرهنگ سنگلاخ: يوغان / يوغان
 آذربايجانجا: يوغان (yoğun)
 آنلام: يوغان
 اينگليزجه: **massive, heavy**

96) سومنرجه: **dumu**
 اسكى فارسجا: **taumā** (family)
 آذربايجانجا: دؤل (döl)
tama :samoan
 آنلام: بالا ، اوغول، ديغا (ائرنى ديلينده)
 اينگليزجه: **son , child**
 آذربايجانجا/ تورکجه: تورون (نوه ، نسل ، بالا)

97) سومنرجه: **dun**
 آذربايجانجا: دوگون / دويونله مک (düğün / düyünləmək)
 آنلام: اريش ، اريش- آرخاج ، ايپ دويونله مک
 اينگليزجه: **warp (threads on the frame of a weaving loom)**
to lay a warp (onto a weaving loom)

98) سومنرجه: **dúr**
 آذربايجانجا: دورماق (durmaq)
 عربجه: دار (ائو) / ديار (ائوده كيلر) (قراندان اوزنك لر" دار السلام ، دار المتقين ، دار
 الخلد ، دار القرار ، دار الفسقين و ...)
tír :irish
 آنلام: دورما (قالماق) يئر ، يورد ، دوشرگه ، دوراق
 اينگليزجه: **seat, residence**
 المانجا: **das dorf**؟
 نوقاي تورکجه سي / منغولجا: **tura** (قلعه)

99) سومنرجه: **duru / dur(-ru) / dur**

آذربایجانجا: دورو (duru) [دورو سو]

فارسیجا: تر (tar)

Hebrew عبری: tari

آنلام: دورو

اینگیلیزجه: (to be) soft ; fresh, wet , moist

100) سومنرجه: **é**

اورخون-یئنی سئی: eb

دیوان لغات الترك: اف [öw]

آذربایجانجا: ائو / او (ev / əv)

تاتارجا: öy

Burushaski پاکستانداکی دیلردن: ha

ژاپونجا: ie

آنلام: ائو

اینگیلیزجه: house

سومنرجه: ab (dwelling)

101) سومنرجه: **éd / é / i**

اورخون-یئنی سئی: id , id

آنلام: گونده رمك ، یولا سالماق

اینگیلیزجه: to send forth

102) سومنرجه: **edim / edin**

اورخون-یئنی سئی: idiş

دیوان لغات الترك: ایش

فرهنگ سنگلاخ: ایدیش

آنلام: قاب

اینگیلیزجه: earthenware vat for oil and fats

103 سومئر: **eme**
 ena :Georgian
 منغولجا: ama (اغيز) / amta (دادماق)
 آشورجا: amû (to speak)
 آنلام: ديل
 اينگليزجه: tongue; language, speech; blade
 آذربايجانجا: اممک
 آذربايجانجا: هيم (him) (گيزلى سوز) / خيم
 عربجه: إم

104 سومئرجه: **en**
 am :irish
 آذربايجانجا: ايندى (in+di)
 ژاپونجا: ima (ايندى)
 عربجه: الان ، آن
 آنلام: چاغ، جار، زمان
 اينگليزجه: time

105 سومئرجه: **e-ne (older a-ne)**
 اسكى تورکجه: اول (ol)
 آنلام: او (عوض ليک)
 اينگليزجه: he, she

106 سومئرجه: **-ene**
 تورکجه: -ه ن / -ان (-ən / -an)
 اره ن [ار + ه ن] [اوغول+ان] (ərən / oğlan)
 فارسجا: -ان [مرد+ان]
 آنلام: چوخلوق اشاره سى [جانليلاردا]
 اينگليزجه: plural

107 سومئرجه: **ér / ír**
 چوواش جا: yër
 ديوان لغات الترك: اريلاماق (orilamaq)
 آنلام: هونكور - هونكور آغلاماق، اينيلده مك
 اينگليزجه: wail, lament

108) سومنرجه: **erim / érin / éren**

منغولجا: **er-e**

چين جه: **ér**

ديوان لغات الترك: ار / ارن

ərən= kişiler

فرهنگ سنگلاخ: اير / ايران

آذربايجانجا: اره ن / ار (ərən / ər)

ارمني جه: **ayr**

Burushaski) پاڪستانداڪي ديبلردن: **hir**

آلمانجا: **Herr**

آنلام: ار، كيشي، نر (انركك)

اينگيليزجه: **man**

هنگراتي: **vir** [ايگيد، قوچاق]

اوستا ديلى: **[brave]aurva**

فارسجا: ارسن، ارشاك (ارشك)، ارغند، ارواد، ارونند، ويرار، هرو

ارمني جه: **Ari** (ايگيد؛ اوغلان ادي)

109) سومنرجه: **esig**

Hittite: **assu** (good)

Hittite: **assul** (happiness) (ass+ ul suffix)

ديوان لغات الترك: ازك (Özük)

آنلام: اوزه ل، جنس (جيس)، گوزه ل

اينگيليزجه: **good , fine**

110) سومنرجه: **émeš**

ديوان لغات الترك: امك (əmik) [ايستي، قيزمار]

قيزمار گون، ايستي گون= امك كون **əmik kün**

آنلام: ياي

اينگيليزجه: **summer**

111) سومنرجه: **eš**

اورخون-يئني سني: **üç**

ديوان لغات الترك: اج

فرهنگ سنگلاخ: اوچ

Burushaski) پاڪستانداڪي ديبلردن: **iskí**

آنلام: اوچ، اوش (üş) (3)

اينگيليزجه: **three**

112) سومئرجه: **eš**
 آذربایجانجا: اوشومک (üşümək)
 آنلام: سویوماق ، اوشومک
 اینگیلجه: cold (to be)

113) سومئرجه: **éše / éš**
 آذربایجانجا: اریش (əriş)
 آنلام: اریش، ایپ، ائشمه ، شریٹ
 اینگیلجه: rope

114) سومئرجه: **ga**
 آذربایجانجا: قاتیق (qatıq) (یوغورت) / قییمیز (qımız) [آت سودو]
 آذربایجانجا: قایماق (qaymaq) [سوت اوزو]
 آنلام: سوت
 اینگیلجه: milk

115) سومئرجه: **gaba**
 آذربایجانجا: قابیرقا (qabırqa)
 آنلام: قابیرغا
 اینگیلجه: breast, chest

116) سومئرجه: **gal**
 آذربایجانجا: قالین (galın)
 چین جه: gāo
 عربجه: جَلّ
 آککادجا: xaru (سایقین، بویوک ، غرور سۆزونون کۆکو اولاییلر).
 آنلام: بویوک
 اینگیلجه: great
 قارا داغ= بویوک داغ
 خارال: بویوک تلیس

117) سومئرجه: **gal-bé**
 آذربایجانجا: قلبی (qəlbi) (اوجا ، بویوک)
 آنلام: بویوک
 greatly, well, to a great degree, generously, in a grand
 اینگیلجه: manner
 gal-le-eš, gal-bi-šè (synonym of gal-bé)

118) سومنرجه: **gam**

ديوان لغات الترك: قذرماق

فرهنگ سنگلاخ: قايريلماق (آرخايا اگيلمك)

آذربايجانجا: قانييرماق ، قايريرماق (qan-irmaq / qayirmaq)

فارسجا: خم / خميدن

آنلام: اگمك ، (بيرى نين الينى / بوينونو) قايريرماق

اينگيليزجه: to bend

قانبور: بئلى اگرى

119) سومنرجه: **gam**

آذربايجانجا: گؤممك (gömmək)

آنلام: اولوم ، ياس

اينگلزجه: death

توركجه: قنيم (دوشمن)

120) سومنرجه: **gamar**

فرهنگ سنگلاخ: قومارماق

آذربايجانجا: قامارالاماق / قومارماق / قامارماق (qamar-alamaq)

آنلام: قومارماق ، چولغاماق ، چئوره له مك

اينگيليزجه: to be overwhelming

121) سومنرجه: **gan-ne / gàn / gàn**

عبري جه: gan (گن: باغ)

عربجه: جئت / جئات

Hausa آفريقالى ديئلردن: gōnā

اسكى مصير: kAny (باغچى)

تاميل: kaN

ليدي ديلى: qela (an area)

شبيستر محاليندا: كانا

آذربايجانجا: - گان / - جان [آذر+باي+ جان/ آذر+باي+گان]

آنلام: كؤوشن، تارلا، اكين يئرى

اينگليزجه: field, (flat) surface, plane

122) سومنرجه: **ganam / gana**

عربجه: غنم (الانبياء سوره سى: 78-نجى آيه)

منغولجا: **xon / qonin**

honi: Jurchen

اورخون-يئنى سئى: **koy**

ديوان لغات الترك: قوى / قون

فرهنگ سنگلاخ: قوى

آذربايجانجا: قويون (**qoyun**)

آنلام: قويون ، داوار

اينگليزجه: **ewe**

غنم سوزو عرب ديلينده "شاة" دئييلير.

123) سومنرجه: **gara**

استانبولجا: **kara**

آنلام: قوراق يئر ، چؤللوک

اينگليزجه: (to be) deserted

124) سومنرجه: **gara / gar**

آذربايجانجا: کالاکنى / کالا (**kalakey / kala**)

آنلام: کالا سوت ، بولاما، آغوز

اينگليزجه: **thick milk , cream**

125) سومنرجه: **garaš**

آذربايجانجا: کولش (**küləş**)

آنلام: کولش ، ايرى سامان

اينگليزجه: **straw**

126) سومنرجه: **garaš**

تورکمن جه: **garaşmak** (to wait)

تاتارجا: **qaraw** [باخماق]

فارسجا: قراول [تورکجه دن آليئميشدى]

آذربايجانجا: کاواش (باخ. سوزلوک —على حسين زاده "داشقين")

آنلام: اوردو دوشرگه سى

اينگليزجه: **military encampment**

اسكى فارسجا: **kāra** (اردو ، قشون) [هخامنشى کتابه لرى]

127) سومنرجه: **gašan**
 چيغتای چا: quçın / qoçın
 منغولجا: qatun
 ديوان لغات الترك: قاتون (qatun)
 آنلام: قادین، خاتون
 اینگیلزيجه: queen
 Quechua: hatun (بویوک)

128) سومنرجه: **ga-ríg**
 ديوان لغات الترك: ترغاق (tarğaq)
 آذربایجانجا: داراق (darag)
 آنلام: داراق
 اینگیلزيجه: comb

129) سومنرجه: **ge**
 اورخون-يئنی سنی: kız
 ديوان لغات الترك: قز
 ديوان لغات الترك: قز قر قن: قيزلار
 qırqın = maid
 فرهنگ سنگلاخ: قيز
 آذربایجانجا: قيز (qız)
 Brushaski پاکستانداکی دیلردن: gus [قادین]
 کوردی: کچ Kich
 آنلام: قیز
 اینگیلزيجه: girl

130) سومئرجه: **géme / ġéme**
 اورخون-يئنى سئى: **gün**
 استانبولجا: **kuma**
 جيغتاي جا: **quma**
 (Armenian) ارمنى جه: **kin** [قادين]
 سانسكريت: **kumaarii** (خانيم، هند ديلينده)، **kumaarika** (girl)
kuña: Guarani (قادين)
 سانسكريت: **kanya** (virgin)
 اوستا: **ghenâ / kaine** [kanyâ]
 تالشي: **kina** (فيز)
 فرهنگ سنگلاخ: غوما
 آذربايجانجا: گونو (ايكىنجى آرواد) (**günü**)
 عربجه: قن / قينة
 آنلام: قارواش، قول قادين
 اينگليزجه: **maid, workwoman, slave-girl, woman**
 فرانسيزجا: **femme**
 ارمنى جه: **kin**
 كنيز = كن (قادين) + يز (كيچيلتمه شكيلچى)

131) سومئرجه: **gi**
 آذربايجانجا: قاميش / قميش (**qamış / qəmiş**)
 هينيت جه: **kalmi**
 آشورجا: **qanû**
 آنلام: قاميش / قميش، قارغى
 اينگليزجه: **reed**
 عربجه: قلم / قنائة (جيدا)

132) سومئرجه: **gi**
 آذربايجانجا: جيليز (**cılız**)
 آذربايجانجا: -جىغاز / -جىگز (جبيز)
 آذربايجانجا: اوغلان جىغاز (بالاجا اوغلان)
 آنلام: جينقلي، كيچيك
 اينگليزجه: **small**
 آذربايجانجا: جيققلى / جينقلى (**cıqqılı**)
 آذربايجانجا: جيرتدان (**cırtan**)

133) سومنرجه: **gíg / ĝíg / gi / ge / ĝi / ĝe**

قىزىل دە رىلى (black foot) دىلىندە : koko

اورخون-يىنى سنى: kiçə / keçə

ديوان لغات الترك: كجا

فرهنگ سنگلاخ: كيچه

آذربايجانجا: گنجه (gecə)

تاتارجا: kiç

آنلام: گنجه

اينگليزجه: night

134) سومنرجه: **gig / gi**

ژاپونجا: kakaru

آنلام: آليز لانماق، آليزليق، خسته لنمك ، قادا

اينگليزجه: illness, to be/ make sick

اوسا دىلى: [bad ,evil] akha

فارسجا: آك

135) سومنرجه: **gi-gur**

آذربايجانجا: جوه ره ن (cəvərən)

آنلام: قاميشدان توخونان سله

اينگليزجه: reed basket

136) سومنرجه: **gi(n) / ge(n)**

آذربايجانجا: قالين-قنيم (qəyim) (qalın-qeyim)

چينجه: gāng

آنلام: برک ، سرت

اينگليزجه: to be firm, to make firm, confirm, verify, certify

هون = گوجلو (بىرتورك انلى)

137) سومنرجه: **gi(n) / ge(n)**

استانبولجا: گووه نمك (güvenmek)

آنلام: گووه نمه لى ، اينانمالى

اينگليزجه: reliable, trustworthy, to act justly

138) سومنرجه: **gín / giñ**

آذربایجانجا: گوموش (gümüş)

چینجه: yín

آنلام: گوموش ، آقچا (پول)

اینگلیزجه: shekel (of silver)

139) سومنرجه: **gir / kir**

آذربایجانجا: کیریخ / قیریخ (kırık) / (qırık) (قودوقدان بویوک)

آذربایجانجا: قولان (gulan)

آنلام: قولان ، دایچا

اینگلیزجه: cow or mare of intermediate age

140) سومنرجه: **gu**

آذربایجانجا: قوتاز (qotaz)

چینجه: gū

آنلام: ساچاق ، قوتاز، جیبیه، قاتما

اینگلیزجه: string , thread wool, yarn

141) سومنرجه: **gù**

اؤرخون-یئنی سئی: kù

دیوان لغات الترك: کو (شان ، آد-سان)

دیوان لغات الترك: qöqlən (معنی)

آذربایجانجا: کوی ، قیی (gıy , küy)

ژاپونجا: koe

ژاپونجا: gu-gu (ویزیلتی)

آنلام: سس، های-کوی ، جار، قیشقیریق ، گورولتو

فارسجا: غوغا

اینگلیزجه: sound, voice, noise

یونانجا: logo / logos

142) سومنرجه: **gub**

آذربایجانجا: قوپماق (qopmaq)

آنلام: (سس، تۆز، توستو، قیامت و...) قوپماق، یئریندن قوپماق

اینگلیزجه: to stand

ایلام جا: kupa- to raise, set up (قالخماق)

143) سومنرجه: **gú – è**

آذربایجانجا: گنیمک (qeymək)

آنلام: گنیمک

اینگیلیزجه: to wear, be wrapped, enveloped, clothed, clad in

144) سومنرجه: **gud**

آذربایجانجا: گوده (güdə)

دراویدی دیلرده: gudd / gidd / gud

جیغتای جا: kütə

اسکی مصر دیلی: ktt (قیسا اولماق)

(serbo-croatian) صرب-کروات جا: gedža [جیرندان، گوده]

فارسجا: کوتاه

Hebrew عبری جه: katan

آنلام: گوده ، قیسا ، کوله

اینگیلیزجه: short

کوردی: کۆل

145) سومنرجه : **gud**

یئنی سنی: kıy

فرهنگ سنگلاخ: قیماق

آذربایجانجا: قیماق (qıymaq)

آنلام: قیماق ، دوغراماق

اینگیلیزجه: to cut off

140) سومنرجه: **gùd**

فرهنگ سنگلاخ: کتک (kətək)

تاتارجا: ketək

آنلام: یووا

اینگیلیزجه: nest

146) سومنرجه: **gud**

اورخون-یئنی سنی: kod

آذربایجانجا: قویماق (qoymaq)

آنلام: قویماق ، بوراخماق ، آتماق

اینگیلیزجه: to separate

147) سومنرجه: **gu-du**

ki :Kiribati

kutudaa:Mandinka

ديوان لغات الترك: كت (köt)

آذربايجانجا: گوت (göt)

لرجا: kota [كته] (باجا، ده ليك)

ژاپونجا: kuti (opening)

كره ديلي: kwut (hollow)

آنلام: گوت، بوزوك ، يانچاق

اينگليزجه: buttock , anus

148) سومنرجه: **gud / gu(dr) / gud(r) / guř**

ديوان لغات الترك: قتوز (qutuz)

فرهنگ سنگلاخ: قطاس (اينگليزجه: yak)

فرهنگ سنگلاخ: اود

آذربايجانجا: گده ك / خوتك (xötək)

خوتك / گده ك = جاميش بالاسي، بالاق، بيزو

اسكى مصر ديلي: ka

اوستا دييلنده: gao

فارسجا: گاو

آنلام: اوكوز، كل ، بوغا

اينگليزجه: bull, ox

149) سومنرجه: **gú-da-lá**

آذربايجانجا: قوجاقلماق (qucaqlamaq)

آنلام: قوجاقلماق

اينگليزجه: to embrace

150) سومنرجه: **gúg**

آذربايجانجا: كوكه (kükə)

آنلام: كوكه ، چوره ك

اينگليزجه: cake; pressed-date bread

151) سومنرجه: **gug**
 اورخون-يئنى سنى: **kəg**
 قير قيزجا: **kek**
 آذربايجانجا: (بيري نين اوستونه) كه كه له نمه (**kəkə-lənmək**)
 آذربايجان ديلي نين ايصاحلى لغتى: گيگيرتده مك
 اينگليزجه: **hostility , war**

152) سومنرجه: **gú – gid**
 آذربايجانجا: گودمك (**güdmək**)
 چين جه: **gù**
 انلام: گودمك
 اينگليزجه: **to spy**
 ايلام ديلينده: **kutu/i** (گودمك ، قوروماق)

153) سومنرجه: **gúl**
 آذربايجانجا: گولمك (**gülmək**)
 انلام: سئوينچ ، شنله نمك
 اينگليزجه: **Joy, to be happy**

154) سومنرجه: **gu-li / ku-li**
 آذربايجانجا: قول (**gul**)
 استانبولجا: **kölə**
 انلام: يولداش
 اينگليزجه: **friend**

155) سومنرجه: **gum / kum**
 ديوان لغات الترك: قماق (**qammaq**) [ازمك، اولونجه وورماق]
 انلام: ازمك
 اينگليزجه: **crush, beat to pieces**
 آذربايجانجا: قامچي (قمچي)

156) سومنرجه: **gùn / gùnu**
 آذربايجانجا: قونور (**gonur**)
 انلام: قونور بويالي
 اينگليزجه: **to bedappled, spotted, mottled, (multi)colored, colorful**

157) سومنرجه: **gunu**

آذربایجانجا: قونماق (qonmaq)

آنلام: قونماق

اینگلیزجه: dwelling

158) سومنرجه: **gur**

دیوان لغات الترك: قرغژین

آذربایجانجا: قورشون ، قورغوشون (qur-şun / qurğuşun)

آنلام: قورشون

اینگلیزجه: plump

159) سومنرجه: **gur**

آذربایجانجا: گور (gür / gur)

(Gujarati) گجراتی: guru (big, large)

سانسکریت: guru (heavy)

کوردی: gevara گه ورا

آنلام: گور، گوجلو

اینگلیزجه: very strong, great

فرانسویزجا: grande , grand

160) سومنرجه: **gur**

kere :Fataluku

آذربایجانجا: اوراق / اوراخ (orax)

آنلام: اوراق / اوراقلماق

اینگلیزجه: scythe , sickle

آذربایجانجا اولان " کرنتی، کرکی، کرتمک، گردی" سؤزلری نین کؤکو

اسکی فارسجا: Kart (کسمک)

161) سومنرجه: **gúr**

دیوان لغات الترك: قر (qur)

آذربایجانجا: قورشاق (gur-şaq)

آذربایجانجا: گوی قورشاقی (rainbow)

عربجه: الکور (کل دور ؛ باخ المجمع البحرین سؤزلوگو)

kör :Hungarian

آنلام: چنبر

اینگلیزجه: circle, ring; loop

162) سومنرجه: **gúr**

ژاپونجا: korosu

چين جه: gù

آذربايجانجا: قيرماق / قيريلماق (qırmaq)

آنلام: اۆلمك

اينگليزجه: to die

163) سومنرجه: **gur / kur / gir**

اورخون-يئني سني: kur

اورخون-يئني سني: kūr (قورخولو، سارسيلماز)

ديوان لغات الترك: كر (Kür)

آنلام: ياراشيق، كيشي ليك

اينگليزجه: preeminent

فارسجا: گرد (پهلوان)

فرانسيزجا: courageux (ايگيد)

164) سومنرجه: **gurgur**

ديوان لغات الترك: (qur qur, qar qur edmek)

آذربايجانجا: قير قير انتمك (qırqır)

فارسجا: غر غر كردن

آنلام: قاريلداما، سس چيخارما، قورولدماق

165) سومنرجه: **guru / gur / kur**

آذربايجانجا: قيرماق (qırmaq)

آنلام: قيرماق، سينديرماق

اينگليزجه: to separate, divide; to cut

166) سومنرجه: **guz**

آذربايجانجا: قزِيل (qəzil)

لرجا: ghew (غو)

آنلام: قزِيل، قِيل، توك

اينگليزجه: tufted, shaggy (hair)

فارسجا: خز

167) سومنرجه: **ġala / ġál / ġá**

اورخون-يئنى سنى: kal

ديوان لغات الترك: قالماق

آذربايجانجا: قالماق (qalmaq)

آنلام: قالماق

اينگيليزجه: to be (somewhere), to dwell

(to be) kay :Quechua

168) سومنرجه: **ġin / ġen**

ديوان لغات الترك: كندكرماك

آذربايجانجا: گونده رماك (gön-dərmək)

آنلام: گونده رماك ، يولا سالماق

to send اينگيليزجه:

169) سومنرجه: **ġir / ġiri**

آذربايجانجا: جيغير (cıġır)

آنلام: يول، جيغير

اينگيليزجه: path, way

170) سومنرجه: **ġiri / ġir**

آذربايجانجا: گوردا (gurda)

آنلام: قيسا اگري قيلينج، خنجر

فارسي: خنجر

اينگيليزجه: sword , dagger , knife

171) سومنرجه: **ġissu / ġizzu**

ديوان لغات الترك: كشيكا (köşige)

قيرقيزجا: köşögö

خاكاس توركجه سينده: közeŋe

ژاپونجا: kage (ژاپن ديلينده " ل " يوخدو.)

آذربايجانجا: كولگه (kölgə)

آنلام: كولگه

اينگيليزجه: shadow ,shade

172) سومنرجه: **ġiř / ġeř / ngis**

اورخون-يئنى سنى: **yıř**
ديوان لغات الترك: ييغ **yığaç** (ن"سومنرى ← "ى"تورك)
آذربايجانجا: آعاج / آعاش (**ağaç**)
ژاپونجا: **ki**
آنلام: آعاج، اورمان
اينگيليزجه: **tree, wood, wooden implement**

173) سومنرجه: **ġiř / ġeř / uř**

اورخون-يئنى سنى: **kiři / kisi**
عبرى جه: **ish** (كيشى)
عبرى جه: **isha** (قادين)
ديوان لغات الترك: كشى
فرهنگ سنگلاخ: كيشى
آذربايجانجا: كيشى (**kiři**)
آنلام: كيشى، انركك
اينگيليزجه: **man**

174) سومنرجه: **ġu**

ديوان لغات الترك: قى (**gi**) (اتاقى: آتام)
آنلام: من، منيم
اينگيليزجه: **my, mine**

175) سومنرجه: **ĥáda / ĥad**

(Hittite) هيتيت جه: **hat** (to dry)
ديوان لغات الترك: قاق (**qaq**)
فرهنگ سنگلاخ: قاق
آذربايجانجا: قاخ (**qax**)
تاتارجا: **qaqlaw** [قوروتماق]
آنلام: قاخ
اينگيليزجه: **dry, dried (e.g., fish)**

176) سومنرجه: **ĥar / àr / ur**

تورکمن جه: haraz [ده گیرمان]

Hittite هیئتیت جه: hara [دارتماق، از مک]

آنلام: ده بیرمان داشی

اینکلیز جه: millstone

177) سومنرجه: **ĥáš / ĥaš**

فرهنگ سنگلاخ: قاسیق / قاسیغ

آذربایجانجا: قاسیق (qasıq) / خشنه xəşənə (قارین)

آنلام: قاسیق

اینکلیز جه: lower abdomen

178) سومنرجه: **hé-àm / hé-a**

آذربایجانجا: هه / هن / هیه (hə / hən / həyə)

Apache (Arizona) آپاچی دیلی: ha'ah / ha'oh

Armenian ارمنی جه: ha

مازنی (مازندرانی): ehen

Bengali بنگالی: ha

Haa' :Acateco

hii :Bugotu(Solomon Islands)

han :Dakota [Sioux]

ژاپونجا: hai

فارسجا: هان

آنلام: اولسون ، هه، هیه

اینکلیز جه: let it be (so)

179) سومنرجه: **hé-àm du**

آذربایجانجا: هه دئمک (hə demək)

آنلام: هه دئمک

اینکلیز جه: to accede ,to approve

180) سومنرجه: **ĥu**

آذربایجانجا: قوش (quş)

آنلام: قوش

اینکلیز جه: bird

181) سومنرجه: **hul / gul**

آذربایجانجا: قولای (golay)

آذربایجانجا: قولدور (قلدر)

فارسجا: غول (تورکجه دن آلینمیشدی)

Hebrew عبری جه : Khole (حالی قولای، ناخوش)

kalainan :Hiligaynon (Ilongo)

عربجه : غول (عاقیلی پوزان) (قرآندا الصافات سوره سی: 47-نجی آیه)

عربجه: غلّ

آنلام: قولای، یامان، بیس

اینگلیزجه: bad ,evil

اینگلیزجه: ghoul

182) سومنرجه: **i / ia**

آذربایجانجا: یاغ (yağ)

چین جه: yóu

آنلام: یاغ، پیی

اینگلیزجه: oil; fat; butter

183) سومنرجه: **i (d) / (id)**

تورکجه: ایدیل (idil) آتل [وولگا چایی]

فارسجا: ایذه (izə) [ایراندای بیر شهر آدی]

آنلام: چای

اینگلیزجه: river, canal, channel

id سومنرجه ← water اینگیلیزجه / vatten سوئد دیلینده / voda روسجا

184) سومنرجه: **ib / eb**

اورخون-یئنی سنی: öbkələ (مصدر)

تورکجه: üpləşmək

دیوان لغات الترك: ابکا (Öpkə)

آذربایجانجا: اؤفکه له نمک (öfkə-lənmək)

íbo :kiribati

آنلام: آجیقلا نماق

اینگیلیزجه: to be angry , rage

185 سومنرجه: **igar / egar**

آذربایجانجا: کرپیچ / کرپیچ kərpiç

تاتارجا: Kirpeç

روسجا: کرپیچ

فارسجا: آگور / آجر

آنلام: کرپیچ

اینگلیزجه: brick wall

کیر یالچیق ، تورپاق پیش = بیشمک (کرپیچ = بیشمیش پالچیق)

186 سومنرجه: **i-ğar**

آذربایجانجا: ایلقار (ilqar)

آنلام: ایلقار ، سوز وئرمه

اینگلیزجه: to promise

187 سومنرجه: **igi**

آذربایجانجا: گؤرمک (görmək)

هزاره [افغان] تورکجه سی: اوقره (uqrə)

آنلام: گؤز

اینگلیزجه: eye

جیغتای جا: (اڭوز یاشی) ağı aqı/ aqqı

آذربایجانجا: اغلاماق (ağlamaq) / (گوزو ايله) قره له مک [باخماق آنلامینا دیر].

188 سومنرجه: **ila / ili / il**

اورخون- ینی سئی: ilt / ilət

دیوان لغات الترك: التماک

فرهنگ سنگلاخ: ایلتماک

آنلام: آپارماق ، یئتیرمک ، چاتدیرماق

اینگلیزجه: to carry

189) سومنرجه: **Íla / íli / íl**
 آذربایجانجا/ تورکجه: اولو (ulu)
 عربجه: اعلی
 آنلام: یوکسک
 اینگیلجه: to be high

190) سومنرجه: **íla / íli / íl / ul**
 Quechua مایا دیللی: illa / illapu [ایشیق]
 دیوان لغات الترك: یلدروق [yaldruq = پارلاق]
 فرهنگ سنگلاخ: ایلتیراماق
 آذربایجانجا: آلیشماق (آلوانماق، اود توتماق) alıšmaq
 آنلام: پارلاماق
 اینگیلجه: to shine
 دیوان لغات الترك کتابی "قاراخانلی تورکجه سی" نده یازیلیمیشدیر.
 الماس: ulmaş (پارلاق)
 آذربایجانجا: اولدوز (yıldız)
 آذربایجانجا: ایلدیریم
 آذربایجانجا: آلتین (altın / altun) / منغولجا: alt (قیزیل)
 آذربایجانجا: یالوو (آلوو)
 کوردی: نا (ساری باش)
 عربجه: لاح / بلوح / لوحه (پارلاماق)
 کوردی: ل (قیزیل بویالی ساچ)
 چینجه: liàng

191) سومنرجه: **ili**
 اورخون-یئنی سئی: ilgərü (گون چیخانا دوغرو)
 استانبولجا: ileri
 آذربایجانجا: ایره لی irəli (قاییق ، قانشار)
 آنلام: گون آتماق (چیخماق)
 اینگیلجه: to rise
 کوردی: نه له ند (گونون ایلک ایشیغی)

192) سومنرجه: **in-ga**
 آذربایجانجا: گئنه (genə)
 آنلام: گئنه ، یئنه
 اینگیلجه: again

193) سومنرجه: **izzi / izi**

يئنى سنى: **isig**

ديوان لغات الترك: اسك (isig)

آذربايجانجا: ايستى / ايسسى (issi / isti)

آنلام: اوڭ، ايستى

فارسجا: آذر

اينگيليزجه: **fire**

قىزماق

194) سومنرجه: **ka**

چين جه: **kōu**

شور توركجه سى: **kap**

kap = to catch with the mouth

ايرق بيتيك كتابيندا: **kap** (مصدر)

فرهنگ سنگلاخ: قاپماق

آذربايجانجا: قاپماق (مصدر)

فارسجا: كام

آنلام: آغيز

اينگيليزجه: **mouth**

آذربايجانجا: قاپاق (قابلايرين آغزى نى باغلايان زاد)

آذربايجانجا: **gəm** (آغيزلىق، جيلو)

آذربايجانجا: قانتارغا **gantarga** (جيلو)

آذربايجانجا: گووشه مك / گه و شه مك

آذربايجانجا: گه وه له مك (**gəvələmək**)

آذربايجانجا: گميرمك (**gəmirmək**)

عربجه: كتب (**ka+ta+ba**) [سوز+ايله+ جيزيلان گيل، تخته] (گيل اوزه رينه يازيلميش سوز)

عربجه: كلام (**ka+lām**) [سوز+ چوخ] (آرد-آردينا دانيشماق)

195) سومنرجه: **ká**

اورخون-يئنى سنى: **kapıǵ**

ديوان لغات الترك: قباغا

آذربايجانجا: قاپى (**qapı**)

Hungarian: kapu (gate)

آنلام: قاپى

اينگيليزجه: **gate**

كوتوال سوزونون كوكو

196) سومنرجه: **ka-(a)**

فرهنگ سنگلاخ: قارساق

منغولجا: kirsak

استانبولجا: karsak

تاتار / قيرقيز / نوڤاي جا: qarsaq (steppe fox)

انلام: قارساق، تولكو، چاققال

اينگليزجه: fox

197) سومنرجه: **kad**

آذربايجانجا: قاتلاماق (qatlamaq)

انلام: قاتلاماق

اينگليزجه: to tie, bind together

198) سومنرجه: **kak / gag**

آذربايجانجا: كوك (Kök) (Peg of a musical instrument)

قيرقيزجا، ياقوت جا: kögön

ژاپونجا: kugi

انلام: قاداتاق، چيو، ميخ

اينگليزجه: peg, nail

199) سومنرجه: **kalu**

اسكى توركجه: kamuğ

عبرى جه: kol

آذربايجانجا: هامي hamı

آذربايجانجا: گيل (gil)

سولماز گيل = سولمازين بوتون عائله سى

انلام: بوتون، هامي

اينگليزجه: all

فارسجا: همه

kam (200) سومنرجه: **kāma** اوستا:
 (سانسکریت) ودا: **kāma**
 فارسجا: **Kām**
 آنلام: ایسته مک، دیله مک
 اینگیلجه: to desire

kar (201) سومنرجه: دیوان لغات الترك: قرمالاما (qarmalamaq)
 فرهنگ سنگلاخ: قارماق / قارماشماق
 فارسجا: غارت
 آنلام: قارمالاما، قارماق، اوغورلاماق، قاپدی-قاجدی
 اینگیلجه: to steal , to raid

kaš / kas (202) سومنرجه: دیوان لغات الترك: قچماق
 فرهنگ سنگلاخ: قچماق
 آذربایجانجا: قچماق / قاشماق (qaş-maq / qaçmaq)
 آنلام: قچماق
 اینگیلجه: to run fast , to gallop

kāš (203) سومنرجه: فرهنگ سنگلاخ: قاشانماق
 آنلام: قاشانماق ، ایشه مک ، کیش انله مک
 اینگیلجه: urine

kešda / kéš-(d) (204) سومنرجه: ایرق بیتیک کتابی: **kişə**
 دیوان لغات الترك: کشماک (kişəmək)
 آنلام: دوگونله مک ، دویونله مک ، باغلاماق
 اینگیلجه: knot, to tie, to fasten

205) سومئرجه: **kibir**
آذربایجانجا: کۆمور (kömür)
آنلام: کۆمور، اودون
اینگلیزجه: firewood

206) سومئرجه: **kid / ki**
آذربایجانجا: قویماق (qoymaq)
آنلام: (بینووره، چرچیوه سینی) قویماق
اینگلیزجه: to build; to make; to act

207) سومئرجه: **kim / gin / gim**
آذربایجانجا: کیمی (kimi)
سنین کیمی: سنه بنزه یین
آخشاما کیمی: آخشاما ده ک
عبری جه: Kmo
استانبولجا: gibi
آنلام: کیمی، تکی، بنزه رلیک و اوخشارلیق
اینگلیزجه: just as, during ; like, as (or like)

208) سومئرجه: **kir**
دیوان لغات الترك: قر
آنلام: آب بند
اینگلیزجه: weir, stream dam

209) سومئرجه: **kiši**
آذربایجانجا: قاریشقا (qarişqa)
آنلام: قاریشقا، قارینچا
اینگلیزجه: ant

210) سومنرجه: **ku / kua**

ختنى: **kava**

خوارزمى: **kyb**

فرهنگ سنگلاخ: قوتان / قطان

آذربايجانجا: قوتان (qutan)

استانبولجا: **kutan**

=pelican قوتان : باليقيجيل (قوش)

آذربايجانجا: قيلچيق (qılçıq) [بالغيغ خیردا سوموکلری]

انلام: باليق

اينگليزجه: **fish**

211) سومنرجه: **kud**

فرهنگ سنگلاخ: قودا

تاتارجا: **qoda**

آذربايجانجا: قايين – قودا (qayın qud-a)

انلام: قودا

اينگليزجه: **clan, family**

212) سومنرجه: **kù-dím**

فرهنگ سنگلاخ: قويمچى

انلام: قيزيلچى

اينگليزجه: **silversmith, goldsmith**

213) سومنرجه: **ku(g) / kukku / ku-ku / kuku**

آذربايجانجا: كؤلگه (kölgə)

ژاپونجا: Kage (كؤلگه)

انلام: قارا ، كؤلگه

اينگليزجه: **black, dark; darkness**

214) سومنرجه: **kug / kù**

آذربايجانجا / تورکجه: قوت / قوتسال (qut)

انلام: قوتسال، مقدس

اينگليزجه: **holy, sacred**

آذربايجانجا: گوك ، گوى (آسمان)

215) سومنرجه: **kug / kù(g)**

اورخون-يئنى سنى: kümüş, kümiş, kümüs

ژاپونجا: gin

فرهنگ سنگلاخ: قويوم

انلام: گوموش

اينگليزجه: silver

216) سومنرجه: **kul**

آذربايجانجا: قول (qol)

انلام: قول

اينگليزجه: handle (of a tool)

217) سومنرجه: **kúm**

Hausasa آفريقالى ديئلردن: gùmī (hot weather)

Hebrew عبرى: Kham

آشورجا: qamû (to burn)

Estonian: kuum

انلام: ايستى

اينگليزجه: heat, summer, fever, hot

آذربايجانجا: كؤمچ (كماج) (ببر جور كول ايستى سى ايله بيشيريلن چؤره ك)

قم [قوم] شهرى

218) سومنرجه: **kun**

آذربايجانجا: قنوو (qənov)

انلام: قنوو ، آرڤ

اينگليزجه: mouth of a river, canal

آذربايجانجا: گونگ (güng) (ساخسى سو بوروسو ، انولره سو چاتديرماق اوچون)

كوردى: كانى (بلاق)

عربجه: قناة

219) سومنرجه: **kur / ku**

اورخون-يئنى سنى: **kir**

ژاپونجا: **kuru / kiru**

منغولجا: **kürkü** (to come, to arrive)

ديوان لغات الترك: كيرماك

فرهنگ سنگلاخ: كيرماك

آذربايجانجا: گيرمك (**girmək**)

آنلام: گيرمك

اينگيليزجه: **to enter**

220) سومنرجه: **kur**

آذربايجانجا: گور (**gor**)

فارسجا: گور (**gur**)

آنلام: (قار انليق و دونوشو اولمايان) يئر آلتى اولكه سى ، اولولر اولكه سى

اينگيليزجه: **the netherworld**

عربجه: آخره (فى الدنيا و الآخرة نور سوره سى)

221) سومنرجه: **kur**

ديوان لغات الترك: قر (**qır**)

فرهنگ سنگلاخ: قير

فرهنگ سنگلاخ: قير لاماق (مصدر)

آذربايجانجا: كيران (**Kiran**)

روسجا: **qor**

اوستا ديلينده: **gairi**

لرجا: **garr** [گر] (قايليق، تپه)

ختنى: **ggara**

فارسجا: كوه

آنلام: داغ

اينگيليزجه: **moutain**

كورد (کرد) سوزونون كوكو (داغليق يئرلرده ياشايان ائل)؟

عبرى جه: **har**

222 سومنرجه: **kúr**
آشور ديلينده: (war) qirru
تاتارجا: qırǵı
ژاپونجا: kirai [آجیق، کین]
آنلام: یاغی، دوشمن
اینگلیزجه: enemy

223 سومنرجه: **kúr**
منغولجا: qari
آنلام: اوزگه، یاد، یابانجی
اینگلیزجه: strange, foreign

224 سومنرجه: **kurum / kuru / kur**
دیوان لغات الترك: قریماق
آذربایجانجا: قوروماق (qorumaq)
آنلام: قوروماق
اینگلیزجه: to watch

225 سومنرجه: **kù-sig**
آذربایجانجا: قیزیل (qızıl)
آنلام: قیزیل
اینگلیزجه: gold
سومنرجه: **Kuzen** (قیزیل؟)

226 سومنرجه: **kúš**
تورکجه / آذربایجانجا: قوشقولانماق / قوشقو (quş-qulanmaq / quşqu)
آنلام: قوشقولانماق
اینگلیزجه: to worry

227 سومنرجه: **kuš**
فرهنگ سنگللاخ: قاییش
آذربایجانجا: قاییش (kayış)
آنلام: ده ری، قاییش
اینگلیزجه: skin, leather

228) سومنرجه: **lál(l) / (lal)**

آذربایجانجا: لاواش (lavaš)

فارسجا: لواش، لباس

آنلام: یایماق

اینگلیزجه: to spread, stretch out

229) سومنرجه: **lahar**

آذربایجانجا: داوار (davar)

آنلام: داوار، قویون

اینگلیزجه: ewe

230) سومنرجه: **lal**

دیوان لغات الترك: بال

آذربایجانجا: بال (bal)

چوواش جا: pil

آنلام: بال، آری بالی

اینگلیزجه: honey

231) سومنرجه: **lil**

دیوان لغات الترك: ییل

فرهنگ سنگلاخ: ییل

آذربایجانجا: یئل (yel)

آذربایجانجا: له له ک (قوش قانادی)

آنلام: یئل، کولک

اینگلیزجه: wind

آذربایجانجا: له له ک (lələk) (قاند)

232) سومنرجه: **lil**

دیوان لغات الترك: ییل

کیشی یه جن توخوندو= ər yelpindi

آذربایجانجا: یئل / یئل توخونما yel

آنلام: جن، یئل

اینگلیزجه: spirit (of a place), phantom

233 (سومنرجه: **lu / la**

قير قيزجا: **-elek** (شكيلچي)

قير قيزجا: **çığa elek** (چيخماميش)

عربجه: لا (**la**)

آنلام: -ما / -مه ؛ -ماميش / -مه ميش (شكيلچي)

اينگليزجه: **not**

فرانسيزجا: **ne**

234 (سومنرجه: **lú**

lu :Burmese

لرجا: **lo** (سوئ؟)

lolo :filipino (Tagalog) (بويوك بابا)

آذربايجانجا: له له (**lələ**)

آنلام: كيشي

اينگليزجه: **gentleman ,grown man, male**

تورکجه: آلپ (**alp**)

تورکجه: اتل / اولوس

235 (سومنرجه: **luğa / lûğ / lu**

آذربايجانجا: لوغاز / لاغ **lağ / loğaz**

آنلام: لوغاز ، لاغ ائله مك

عربجه: لغو

اينگليزجه: **fault, error, bad abusive remark, impudence**

236 (سومنرجه: **luh**

آذربايجانجا: ياخاماق (**yayxamaq**)

آنلام: آخار لاماق ، ياخاماق ، يوماق ، سويلا چكمك

اينگليزجه: **to be clean; to clean, wash; to purify, refine**

237 (سومنرجه: **luħummu / lu-ħu-um**

آذربايجانجا: لئهمه / لؤهمه (**löhme**)

آذربايجانجا: ليغ (**liğ**) / لئه

لرجا: **leghe** (ليغا باتميش ، پالچيقلی)

آنلام: لؤهمه ، ليغ ، قره مه

اينگليزجه: **mud**

238) سومنرجه: **lul**
 آذربایجانجا: یالان (yalan)
 آنلام: یالان
 اینگلیزجه: (to be) false, lying, deceitful, misleading

239) سومنرجه: **maḥ**
 منغولجا: magtaqu (ماغتاقو)
 تورفان آبیده سی: maḡ [فارسجا: ماه]
 قیزیل ده ریلی لر: magena [ای]
 اوڭخون-یئنی سئی: maḡ
 ایلیریا دیلی: [great] mag
 یونان جا: meqas (میوک)
 فرهنگ سنگلاخ: ماقتاماق (مصدر)
 فرهنگ سنگلاخ: ماقتا
 تاتارجا: maqtaw [اؤگمک]
 فارسجا: مه ، مهتر
 سانسکریت: mahaa
 آنلام: اؤگمک ، تعریف له مک
 اینگلیزجه: exalted, lofty, to be or make large
 (strong , powerful, animated, full of life)maka:kiribati
 اوستا: مز

240) سومنرجه: **me / mi**
 آذربایجانجا: بیز (biz)
 منغولجا: bide [ba] (we; us)
 فارسجا: ما (ma)
 آنلام: بیز (عوض لیک)
 اینگلیزجه: our (poss. Suffix)

men: 241 سومنرجه:
 اورخون-يئني سنى: mən/ men / min / bən
 فنلاند جا: minä
 گجراتي: mēne (to me)
 گجراتي: me [من]
 Georgian: me
 Estonian: mina
 Zulu: mina
 فرانسيز جا: moi
 ديوان لغات الترك: من
 فرهنگ سنگلاخ: مين
 منغولجا: bi
 منغولجا: minü (mine, my)
 آذربايجانجا: من (mən)
 آنلام: من
 اينگليزجه: I, myself

mu: 242 سومنرجه:
 تورکجه: buğur
 آنلام: گومراه ، ساغلام، کؤک
 اينگليزجه: well-formed, beautiful; plump, fattened

mud / mú: 243 سومنرجه:
 ديوان لغات الترك: منكر اماق (mangramaq) (باغيرماق)
 فرهنگ سنگتاه: مونگر اماق
 آنلام: سسله نمک
 اينگليزجه: to sing

mud: 244 سومنرجه:
 آذربايجانجا: موتال (motal)
 آنلام: موتال
 اينگليزجه: a large vat for beer

245) سومنرجه: **mud**
 آككاد جا: dammu
 ديوان لغات الترك: تن (tin)
 ژاپونجا: ti (قان) [اسكى ژاپونجا "روح، نفس" آنلامينا ايميش]
 عربجه: دم / دمو
 آنلام: قان
 اينگليزجه: blood

246) سومنرجه: **mut**
 استانبولجا: mutlu
 آنلام: مۇتلۇ، سۇيۇنچىلىق
 اينگليزجه: exultation , jubilation

247) سومنرجه: **na**
 ژاپونجا: nin
 ژاپونجا: ningen [انسان]
 فارسجا: نيسه
 عربجه: نوح (ع)؟
 آنلام: انسان
 اينگليزجه: human being
 عربجه: ناس

248) سومنرجه: **nam**
 اورخون-يېنى سنى: nom
 منغولجا: nom
 ديوان لغات الترك: نوم
 ديوان لغات الترك: تنكرى نومي (tengri nomi)
 Female name (Faith) Nomsa :ZULU
 فارسجا: ناموس [قانون]
 آنلام: يول-يوردام ، احكام ، شريعت
 اينگليزجه: mannar , way
 منغولجا: nom (كتاب)
 هند ديلينده: niyam

249) سومنرجه: **ní**

ژاپونجا: **no**

ژاپونجا: **Iran no kokki** [ایرانیان بایراغی]

آذربایجانجا: حین / -ون

آنلام: بییه لیک بیلدیره ن شکیلچی

اینگلیزجه: **one's own**

250) سومنرجه: **nin**

آذربایجانجا: ننه (**nənə**)

چین جه: **nǎi** (قاری ننه)

چین جه: **niáng** (آنا ؛ گنج قیز)

آنلام: قادین ، خانیم

اینگلیزجه: **lady**

قیزیل ده ریلی لر دپلینده: **nina** (گوجلو - قیز آدی دیر)

251) سومنرجه: **nud / nú**

ژاپونجا: **neru**

آذربایجانجا: یاتماق (**yatmaq**)

آنلام: یاتماق

اینگلیزجه: **to lie down; to lie together, to lay down to sleep**

252) سومنرجه: **nun**

فرهنگ سنگلاخ: نویان

منغولجا: نویان **noyan**

اینگلیزجه: **prince , noble , master**

253) سومنرجه: **pa**

آذربایجانجا: بوداق / بیتاق (**budaq / pıtaq**)

آنلام: بوداق

اینگلیزجه: **branch, branches**

254) سومنرجه: **paĥ**
 Georgian: **pekhi** (پنخی)
 آذربایجانجا: بود (bud)
 آذربایجانجا: پاچا (paça)
 (Portugues) پرتغال دیلی: **pé**
 فارسجا: پا
 استانبولجا: **bacak**
 آنلام: پاچا ، ایاق
 اینگیلرجه: **leg**

255) سومنرجه: **pa (-r)**
 فرهنگ سنگلاخ: بارغا
 آذربایجانجا: وه ریان (vər-yan)
 آنلام: سو آرخی
 اینگیلرجه: irrigation ditch , small canal , dike

256) سومنرجه: **pala**
 آذربایجانجا: پالتار (pal-tar)
 آنلام: پالتار ، گنیم
 اینگیلرجه: robe (a divine or royal garment)

257) سومنرجه: **pap / pab / pa**
 آذربایجانجا: بابا (baba)
 فارسجا: پاپا
 کوردی: باوک **baawk**
 آنلام: اولو بابا، آتاجابا
 اینگیلرجه: forebear, "father"

258) سومنرجه: **peš**
 آذربایجانجا: شیشمک (şişmək)
 آنلام: شیشمک ، سمیز اولماق ، یئکه لمک
 اینگیلرجه: to swell, expand, become fat, thick, enlarged

259) سومئرجه: **peš**

آذربایجانجا: بوش (boş)

آنلام: بوش، گئنیش

اینګلیزجه: **enlarged**

بوشقاپ: گئنیش قاب

260) سومئرجه: **peš**

خاکاس تورکجه سی: **pös**

خلج تورکجه سی: **poos**

آذربایجانجا / تورکمن جه: بوغاز (boğaz)

آنلام: بوغاز اولماق، بویلو اولماق

اینګلیزجه: **to be pregnant** (of animal)

آabama قیزیل ده ریلی لری: **pasàali** [بالا، اوشاق]

اسکی فارسجا: **puça** (اوغلان)

bişük: nesil, soy sop, kavim, kardaş

261) سومئرجه: **peš**

آذربایجانجا: آپیش (apış) / (papış?)

puta : Basque

آنلام: دۆل یاتاگی

اینګلیزجه: **womb**

262) سومئرجه: **peš**

آذربایجانجا: بۆوه (bövh)

آنلام: تور آتان

اینګلیزجه: **Spider**

263) سومئرجه: **pil**

تورکجه: **bulğamaq**

آذربایجانجا: بولاماق / بله مک (bulamaq / beləmək)

آنلام: کیرلتمک، بولاماق، باتیرماق، توخونماق، دولاشماق

اینګلیزجه: **to be/make dirty, defiled, disgraced**

264) سومنرجه: **pú**
 آذربایجانجا: بولاق (bulaq)
 استانبولجا: **pınar**
 آنلام: بولاق ، گۆزه ، پینار
 اینگلیزجه: **pool, fountain**
 ان اسکی تورک دیلینده: **bua / bia** (سو، گول)

265) سومنرجه: **qabu**
 آشور دیلینده: **qabû**
 آککادجا : **qabûm (i)**
 تاتارجا: **gəp**
 آذربایجانجا: گاپ / گاپلاماق
 فارسجا: گپ
 آنلام: دانیشماق ، خوْسولاشماق
 اینگلیزجه: **to speak**

266) سومنرجه: **qir / kir**
 آشور دیلینده: **qirru** (fire)
 اکد دیلی: **kurru** (furnace)
 ایلام دیلینده: **kura** (قاوورماق / بیشیرمک)
 آذربایجانجا: قور (gor)
 اوْد قیرناسی = اوْد پارچاسی، آلوو
 آذربایجانجا: کۆز **köz** / قاوورماق
 لرجا: **gorr** (آلوو)
 کوردی: ناگیر
 منغولجا: **gal**
 فارسجا: کوره (تورکجه دن آیینمیشدی)
 آنلام: اوْجاق
 اینگلیزجه: **oven**
 اوستا، ودا دیلرینده: گرما
 فارسجا: گوران ، هیرمند
 آرگون: اود کیمی
 اور: اود
 هیر: اود
 فارسی: گرم
 قور خور (هور) خورشید

267) سومنرجه: **qur / ur**

آذربایجانجا: قیرخماق (qır-xmaq)

آنلام: (قویون) قیرخماق

اینگلیزجه: to shear (sheep)

268) سومنرجه: **sa**

فرهنگ سنگلاخ: ساپ

آذربایجانجا: ساپ (sap)

آنلام: ساپ

اینگلیزجه: cord

269) سومنرجه: **sa**

آذربایجانجا: ساز (saz)

آنلام: ساز، قوپوز

اینگلیزجه: string of a musical instrument

270) سومنرجه: **sa**

آذربایجانجا: ساتین آلماق (satın almaq)

آنلام: ساتین آلماق

اینگلیزجه: to buy

271) سومنرجه: **sa**

آذربایجانجا: سادیلاماق (sadılamaq)

ژاپونجا: sei[سوئی آدی]

آنلام: آدینی چکمک، آدینی اوخوماق

اینگلیزجه: to call by name

272) سومنرجه: **sa / si / su**

دیوان لغات الترك: اشو (aşu)

لری: sur

آنلام: قیرمیز تورپاق، ات تورپاق

فارسجا: سرخ

اینگلیزجه: red ocher, red – brown

اوستا: suxra(سرخ)

273 سومئرجه: **sá**

اورخون- يئنى سنى: **sab**

ديوان لغات الترك: ساقف **saw**

آذربايجانجا: سوو (سس- سوو) ؛ سۆز **sov** (söz / səs sov)

لک جه: ساخ (سۆز)

اينگيليزجه: **advice**

274 سومئرجه: **sag / šag / sig / sa / ša**

ديوان لغات الترك: ساغ

فرهنگ سنگلاخ: ساغ

آذربايجانجا: ساغ (**sağ**)

آنلام: ساغ

اينگيليزجه: **to be/make good , good**

274 سومئرجه: **sağ / sa**

آذربايجانجا: سوو غات (**sovqat**)

گجراتي: **sogate**

آنلام: سوو غات ، ارمغان

اينگيليزجه: **present, gift**

276 سومئرجه: **sağa / sağğa**

آذربايجانجا: سققه / ساققا (**səggə**) [سققه آشيق]

آنلام: بويوک

اينگيليزجه: **chief, administrator**

277 سومئرجه: **sal**

آذربايجانجا: سالماق (**salmaq**) / سرمک

آنلام: اتنلى، سالماق (فرش، سفره ، دوشک) ، آچماق ، سرمک

اينگيليزجه: **to spread, (to be) wide, broad**

آذربايجانجا: سال (**sal**)

آذربايجانجا: سال داش / سيلديریم

آذربايجانجا: سالانماق

278) سومنرجه: **sè(g) / sè(k) / sì(g)**

منغولجا: **sig**

ديوان لغات الترك: سيغ (siğ)

آذربايجانجا: - سوو (sov) [شكيلچي]

ده لي سوو = ده لي يه بنزه ين ، ده لي كي مي / اوزون سوو

آنلام: بنزه مك ، اوخشاماق

اينگليزجه: **make like**

279) سومنرجه: **seru**

ژاپونجا: **se**

آذربايجانجا: سيرت (sirt)

استانبولجا: **sirt**

چوواش جا: **şärt** [mane=يال]

sirtlan: كفتار

آنلام: سيرت ، بئل، كوره ك، آر خا

اينگليزجه: **back**

280) سومنرجه: **si / su**

آذربايجانجا: سو (su)

آنلام: سو باسماق

اينگليزجه: **to inundate**

281) سومنرجه: **si**

ديوان لغات الترك: سسماك (süsmək) [بوينوز لاشماق]

فرهنگ سنگلاخ: سوسمك [بوينوز لاشماق]

آنلام: بوينوز

اينگليزجه: **horn**

282) سومنرجه: **si(g) / sig**

ديوان لغات الترك: سغماق (siğmaq)

آذربايجانجا: سيغماق (siğmaq)

آنلام: سيغماق

اينگليزجه: **to be full, to fill a space ,container,area**

(283) سومنرجه: **sig**
 آذربایجانجا: سوْخماق (soxmaq)
 آنلام: سانجماق، چالماق
 اینگیلیزجه: to beat with something

(284) سومنرجه: **sig / si (-ga)**
 اورخون- یئنی سئی: Siğ (دایاز)
 ژاپونجا: sukoshi [آزجا] / sukunai [آز]
 ژاپونجا: suku [یوشالماق، آزالماق]
 دیوان لغات الترك: سیق
 فرهنگ سنگلاخ: سیخ
 آذربایجانجا: سئیره ک (sey-rək)
 استانبولجا: sig
 تووا جا: sık
 تاتارجا: say
 چین جه: zhǎi
 عربجه: ضیق (النحل سوره سی: 127- نجی آیه ؛ النمل: 70)
 آنلام: دایاز ، سئیره ک ، سیسقا
 اینگیلیزجه: shallow , low , narrow

(285) سومنرجه: **siğ / sağ / sağa**
 تورکجه: sıyırmak
 آذربایجانجا: سییرمک (siyirmək)
 آنلام: سییرمک ، کسمک ، قوپارماق
 اینگیلیزجه: to cut

(286) سومنرجه: **siki / sığ / sîk**
 فرهنگ سنگلاخ: سقال
 آذربایجانجا: ساققال (saqqal)
 آنلام: توك
 اینگیلیزجه: hair
 آذربایجانجا: سیغاللاماق

287) سومنرجه: **sikil**
 ديوان لغات الترك: سلك (silig)
 آذربايجانجا: سيليك (sil-mək)
 آنلام: باكره ، تمیز [سيليك]
 اينگليزجه: virginal, pure, fresh, clean

288) سومنرجه: **sila**
 چوواش جا: sul ["س" چوواش "س" ی "یول"]
 آذربايجانجا: يول (yol)
 عربجه: صراط
 آنلام: يول
 اينگليزجه: street, path, road, way

289) سومنرجه: **silim – du**
 اکد ديلي: shalamu
 آذربايجانجا: سلام دئمک (salam demək)
 آنلام: سلام وئرمک
 اينگليزجه: to greet, salute
 عربجه: سلام (سلام على نوح فى العالمين الصافات سوره سي)

290) سومنرجه: **sir / sur / zara / zar**
 آذربايجانجا: سريمک (sərimək)
 آنلام: (ايپ) سريمک ، ايپيرمک
 فارسجا: ريسيدن
 اينگليزجه: to spin twine (yarn or thread)

291) سومنرجه: **SU**
 آذربايجانجا: سوي (soy)
 آنلام: سوي داش ، تانيش
 اينگليزجه: relatives, family, kin
 آذربايجانجا: سويو شرين [دنييم اصطلاح]
 آذربايجانجا: سوموک؟ (استخوان)

292) سومئرجه: **sub / su-ub**
 آذربایجانجا: سومورماق (somurmaq)
 آنلام: سومورماق، اممك
 اینگیلجه: to suck to, suckle

293) سومئرجه: **su(b) / su-ub / sub / sub**
 آذربایجانجا: سوپورمك (süpürmək)
 آنلام: سوپورمك
 اینگیلجه: to rub, wipe, scrub

294) سومئرجه: **sug**
 آذربایجانجا: سولاق (sulaq)
 آنلام: باتاق[باتلاق]یئر، دورغون سو؛ گۆلمه جه
 اینگیلجه: swamp , flood basin , lake
 Khakas, Tuva: sug (water)
 آذربایجانجا: سو (su)

295) سومئرجه: **sug**
 استانبولجا: sulak
 آنلام: وئریملی (یئر)
 اینگیلجه: fertile land

296) سومئرجه: **sug / sù / su**
 دیوان لغات الترك: (soyuqmaq)
 آذربایجانجا: سوئونماق / سوئماق (soyunmaq)
 آنلام: سوئونماق، چیلپاق اولماق
 اینگیلجه: strip naked, lay bare

297) سومئرجه: **suĥ**
 اورخون-يئنى سئى: **sök**
 (wolof) نيجر-كنكو ديللىرى: **suxi** [سؤكمك، شوملاماق]
 ژاپونجا: **suku / saku** [شوملاماق، شوخوملاماق]
 آذربايجانجا: سؤكمك (**sökmək**)
 آنلام: سؤكمك ، شوخوملاماق
 اينگليزجه: **to uproot**

298) سومئرجه: **sum / šúm**
 ديوان لغات الترك: سنماق (**sunmaq**)
 آنلام: سونماق، وئرمك ، ارمغان ائتمك
 اينگليزجه: **to give**

299) سومئرجه: **súmun / sún**
 اورخون-يئنى سئى: **sıĝın / sıyun**
 ديوان لغات الترك: سيغن (**sıĝun**)
 فرهنگ سنگلاخ: سيغن
 استانبولجا: **sıĝın**
 آذربايجانجا: سيغن **sıĝın**
 آنلام: سيغن ؛ مارال
 اينگليزجه: **wild cow**

300) سومئرجه: **sur**
 آذربايجانجا: سورمك (**sürmək**)
 آنلام: سورمك، شوملاماق (شوخم سورمك)
 اينگليزجه: **to delimit, to bound, to divide**
 عربجه: سور

301) سومنرجه: **šab**

اسكى تور كجه (اسكى اويغور): čopun

تور كجه: čopul

اورتا تور كجه (اسكى قىپچاق): sapçaq

تاتارجا/ قوموق جا / قيرقيزجا: Čapçaq

خاكاس تور كجه سى: saban

آنلام: قاب

اينگليزجه: pot , pail , vessel

302) سومنرجه: **šab**

آذربايجانجا: چۆپ (cöp)

آنلام: چۆپ ، بوداق، ساپاق ، شيو

اينگليزجه: stem

303) سومنرجه: **šag**

آذربايجانجا: شاققالاماق (şaqqalamaq)

آنلام: اۆلدورمك ، قيرماق ، قرغين سالماق

اينگليزجه: to slaughter

304) سومنرجه: **šár**

اورخون-يئنى سئى: چور (chor)

آنلام: باشچى

اينگليزجه: a military officer = commander of 3600

305) سومنرجه: **šar / sar**

(Chuvash)چوواش جا: širu (letter)

آنلام: يازماق

اينگليزجه: to write

306) سومنرجه: **šeĝ / še**
 ديوان لغات الترك: جوغ (çoğ) (آلو)
 تورکجه: **çoğ / çoğ**
 فرهنگ سنگلاخ: جوغ
 قيرقیزجا: **çoq**
 Çoq = glowing heat , glowing coals
 تورکمن جه: **çōg**
 شور تورکجه سی: **şoğ**
 آنلام: قیزدیرماق ، بییشیرمک
 اینگیلیزجه: to heat, cook, to be hot
 kaynatmak, pişirmek :çokrarmak
 آذربایجانجا: شوق (şoq) [ایشیق]

307) سومنرجه: **šér / šír**
 آذربایجانجا: چیراغ / چیراق **çırağ**
 (Nogay)نوقای جا: **şırak**
 چوواش جا: **şură** [اغ،اق]
 ژاپونجا: **shiro** [اغ]
 لک جه: چرمی [اغ]
 منغولجا: **sira**
 سانسکریت: **suurya** (گوئنش)
 عربجه: سراج (نوح سوره سی : 16-نجی آیه ، النبأ: 13 -نجو آیه)
 فارسجا: چراغ (تورکجه دن آیینمیشدی)
 فارسجا: زر
 آنلام: پارلاماق
 فارسجا: شید / ستاره؟ (پارلاق؟)
 اینگیلیزجه: to shine brightly
 منغولجا: **şar** (ساری)
 منغولجا: **sar-a** (moon)
 اینگیلیزجه: **sun**
 فرانسیزجا: le soleil (گوئنش)
zorka:Belarusian (اولدوز)
 عربجه: سراب (شتر پارلاق ، آبا= گؤل)؟

308) سومنرجه: **šeš**

فرهنگ سنگلاخ: سيزلاماك (sizlamak)
آذربايجانجا: سيزلاماق، سيزيلداماق (sizlamaq / siz-ildamaq)
آنلام: سيزيلداماق
اينگليزجه: to weep, cry, to mourn, to wail

309) سومنرجه: **še – gi / še / šeg**

آذربايجانجا: چيغيرماق (çığırmaq)
چينجه: chǎo
آنلام: چيغيرماق ، جيگگيله مک ، باغيرماق
اينگليزجه: to cry out, scream, screech

310) سومنرجه: **šen**

آذربايجانجا: چين çin
تاتارجا: çin
چينجه: chén (ايشيقلانما ، سحر)
آنلام: دوز، دوغرو ، دورو ، آيدين ، پارلاق
اينگليزجه: clear, pure
آذربايجانجا: شن (şən) (کونلو آچيق)

311) سومنرجه: **šir / šur**

سومنرجه: **šir-ra**
تاتارجا: جير cir (ماهنی)
فرهنگ سنگلاخ: سيراماق
اورتا تورکجه: saran- (مصدر)
خاکاس / شور / قازاخ/ قوموق / اویرات جا : sarın (ماهنی)
تووا: sirin (sad song, song)
ژاپونجا: shi
عربجه: شعر / شاعر (انباء سوره سی: 5-نجی آیه؛ الطور: 30 ، الحاقه : 41)
فارسجا: سراییدن / سرود
آنلام: (ماهنی) اوخوماق
اينگليزجه: 1) to sing , to strike up a song 2) song , lament
سيغيرچين قوشو

312) سومنرجه: **šita / šit**
 آذربایجانجا: چیته مک (çitəmək)
 عربجه: شَد / يشد
 آنلام: چیته مک، ياماماق
 اینگیلجه: to join, link with
 چ ← ش

313) سومنرجه: **šita / ešda**
 منغولجا: cida
 آذربایجانجا: جیدا (cida)
 آنلام: توپیوز
 اینگیلجه: mace

314) سومنرجه: **šu**
 آذربایجانجا: اووش / آووچ (ovuş)
 آذربایجانجا: شاپالاق / شیلله (şillə) (سیلی)
 آنلام: ال
 اینگیلجه: hand
 چوواش: (l ← ş) (xıl ← gış)
 əl ← lu ← şu
 آذربایجانجا: ده لمک ← دئشمک

315) سومنرجه: **šukur**
 آذربایجانجا: سؤکمک (sökmək)
 آنلام: جیدا، میزراق (نیزه)
 اینگیلجه: spear, lance
 اوستا دیلی: سوکه (ایگنه)
 منغولجا: Süke (axe)

316) سومئرجه: **šur / sur**

دیوان لغات الترك: شر شر (šar šar)
 فرهنگ سنگلاخ: شودرون [چیسگین ، چيله مه]
 فرهنگ سنگلاخ: شاريلداماك
 آنلام: چيله مك
 اینگیلیزجه: to rain, to drip , to flow
 آذربایجانجا: شیريلتی
 شیرران: شلاله
 تورکجه: Şıratan (نوودان / نودان)

317) سومئرجه: **tab**

آذربایجانجا: توو (tov)
 آذربایجانجا: تاوا (بالیق وس. قیزارتماق قابی) / تندیر
 اوستا ، ودا دیلرینده: تب
 (Scythian) سکاجا: tab
 Egyption مصرجه: tep
 لاتین جا: tepeō
 سانسکریت: tapati (to heat up)
 Hausa افریقایی دیلردن: dafā (cook)
 samoan ساموا دیلی: tafu
 فارسجا: تفتن / تفتیدن / تابیدن / تبش / تب / تنور
 Welsh ولش: (fire)tan
 Jurchin: towo (اود)
 پشتو: taw
 گجراتی: tav
 گجراتی: tap (گونون ایستی سی)
 آسی دیلی: tavun
 فارسجا: تون tun
 آذربایجانجا: تونفال tongal (بویوک اود)
 آنلام: توو ، قیزدیرماق، قیزارتماق
 اینگیلیزجه: fever , to burn
 تامو / تاموق جهنم
 گورجی دیلی: tbili
 اینگیلیزجه: (stove ← s+to) اوجاق
 فرانسیزجا: (etüve ← e+tüve)
 انرمنی جه: tap

318) سومنرجه: taka / taga / tak / tag / tà

دیوان لغات الترك: تقیماق (toqımaq)
آذربایجانجا: توخونماق ، توققوشماق، ده گمک (toxu-nmaq / toqq-uşmaq / dəg-mək)
تاتارجا: tuqı
آنلام: توخونماق ، ده گمک ، توققوشماق
اینگلیزجه: to strike, to hit, knock
فارسجا: تکران ، تخشا ، تکور

319) سومنرجه: tán

آذربایجانجا: دان (dan) [دان یئری سؤکولمک]
آذربایجانجا: دان اولدوزو
استانبولجا: tan
آنلام: آغارماق ، آیدینلاشماق ، ایشیق
اینگلیزجه: to become clean, clear, light
تانیق: شاهد
اوستا / سانسکریت: دنو (ایشیق)
آذربایجانجا: تانیماق
فارسجا: دانستن / دانش

320) سومنرجه: tar

منغولجا: tarqa
دیوان لغات الترك: تارماق
فرهنگ سنگلاخ: تارغاماق
اینگلیزجه: tear
آذربایجانجا: یارماق
آذربایجانجا: درمک (dərmək)
بختیاری: تار (آیری)
بختیاری: تارستن taresten (قویون سورودن آیریلماق)
بختیاری: تارنیدن tarniden (آیریلماق، قوپماق)
فارسجا: تاراندن / تار و مار
آنلام: داغیتماق، دارما- داغین ااتتمک
اینگلیزجه: to cut , to destroy , to break
فارسی: دریدن؟
ترید: چورک دوغراماق

321) سومنرجه: **te-ge (-d) / te / de / ti**

اورخون- يئنى سئى: تگ (təg)
آذربايجانجا: ده گمک (dəg-mək / dəymək)
آنلام: ساواشماق
اينگيليزجه: to attack, assault

322) سومنرجه: **ten / te-en**

ايرق بيتيك كتابى: ton (دوئماق ، مصدر)
چين جه: dōng
ديوان لغات الترك: تنك
فرهنگ سنگلاخ: تونگماق (مصدر)
آذربايجانجا: دون (don)
هندجه: thanda
Jurchen: tuwe (قيش)
آنلام: دون ، ساختا
اينگيليزجه: cold

323) سومنرجه: **téš**

آذربايجانجا: داششاق (daşşaq)
آنلام: جنسى عضو
اينگيليزجه: sexuality, sex

324) سومنرجه: **tin**

ديوان لغات الترك: تنماق tınmaq
تاتارجا: tın [سولوق]
تاتارجا: tın alu [نفس چكمك]
آنلام: سولوق الماق، ياشاماق
اينگيليزجه: life , to live

325) سومنرجه: **tin**

ديوان لغات الترك: تيم (tim)[ايچگى دن دولو تولوق]
آنلام: چاخير ، ايچگى
اينگيليزجه: wine
توركجه: تنك (tənək) (اوزوم آغاجي)

326) سومنرجه: **tir**
 هيتيت جه: **taru** (آغاج)
 سانسكريت: **daaru** (tree)
 روسجا: **derovo**
 آذربايجانجا: ديرريك (dirrik)
 اينگليز ديلينده: **tree**
 لری / كوردی: **dar**
 فارسجا: دار (دار و درخت)، تير (مخامشي لوحه لرینده دارو: آغاج ، آبنوس آغاجی)
 آنلام: آغاجليق ، ديرريك
 اينگليزجه: **grove, forest**
 آذربايجانجا: ديره ك / تير

327) سومنرجه: **tu / dú / tud**
 اورخون-يئني سئى: **toğ / toğur**
 ديوان لغات الترك: تغماق
 فرهنگ سنگلاخ: توغماق / توغورماق
 آذربايجانجا: دوغماق (doğmaq)
 آنلام: دوغماق، دوغورماق، بالالاما
 اينگليزجه: **to bear , to give birth**

328) سومنرجه: **tug / dúk / tuk / tuku / du / tu**
 آذربايجانجا: دويون ، دوگون (dügün)
 آذربايجانجا: توي (toy)
 آنلام: توي انله مك، انولنمك
 اينگليزجه: **to marry**

329) سومنرجه: **túg / tu**
 ديوان لغات الترك: اتك
 فرهنگ سنگلاخ: ايتاكلماك
 آذربايجانجا: اتك (ətəg / ətək)
 آنلام: اتك
 اينگليزجه: **cloth garment**

túl (330) سومنرجه: ديوان لغات الترك: يول (Yul)
 آنلام: بولاق، قايناق، پينار
 اينگليزجه: fountain, well

tur / tu (331) سومنرجه: اورخون-يئني سئي: turuğ / turu
 ديوان لغات الترك: ترق (turuq)
 آذربايجانجا: آريخ – توروخ (arix-turux)
 آنلام: آريق – توروخ ، آليزلانميش ، دوشگون
 اينگليزجه: weak, sick

tuš (332) سومنرجه: ديوان لغات الترك: تش (tüş)
 آذربايجانجا: دوشرگه (düşərgə)
 آنلام: دوشرگه، دوشلگه ، اتو
 اينگليزجه: home, reside ,to dwell, to settle

u (333) سومنرجه: آذربايجانجا: اووه ش (öveş)
 ovis:Latin
 óis:Greek
 آنلام: اووه ش، قويون
 اينگليزجه: ewe

u (334) سومنرجه: ديوان لغات الترك: اون (on)
 آذربايجانجا: اون (on)
 آنلام: اون
 اينگليزجه: ten

335) سومنرجه: **ù**
 اورخون-يئنى سئى: ot
 ديوان لغات الترك: ات
 Turkmen تورکمن / قيرقيز / ياقوت جا: ot
 Tatar تاتار جا: ut
 Azerbaidzhan آذربايجانجا: اوْت
 آنلام: اوْت ، بيتگى
 انگليزجه: plant , grass

336) سومنرجه: **ù**
 اورخون-يئنى سئى: udi , udu
 ديوان لغات الترك: اذىماق
 آذربايجانجا: اويوماق ، اويماق (uyu-maq)
 آنلام: يوخلاماق ، ياتماق ، اويوماق
 اينگليزجه: to sleep , sleep

337) سومنرجه: **ub**
 ديوان لغات الترك: اف (üw/öw)
 اورخون-يئنى سئى: eb
 آذربايجانجا: ev / əv
 اينگلزجه: room (a small)
 آذربايجانجا: اوبا oba

338) سومنرجه: **ub**
 تورکجه: obuz / öbüz / opuz / opur
 تورکجه: obruq
 آنلام: دره ، اويوق ، چالاچوخور
 اينگليزجه: cavity, hole; pitfall

ud (339) سومنرجه:
 اورخون-يئنى سنى: öd
 ديوان لغات الترك: اوڭ
 آنلام: واخت (وقت) // اوينه
 اينگليزجه: time
 منغولجا: edür (day)

ud (340) سومنرجه:
 فرهنگ سنگلاخ: اودور (odur)
 فرهنگ سنگلاخ: اويله (öyle) [گون اورتا]
 آنلام: گون
 اينگليزجه: day

udun (341) سومنرجه:
 آذربايجانجا: اودون (odun) [ياناجاق]
 آنلام: اوجاق
 اينگليزجه: kiln, oven
 آوستا ديلينده: atar [اود]

ug (342) سومنرجه:
 áĝ-gi سومنرجه:
 آذربايجان ديلي نين ايساحلى لغتى: اوغونماق (uĝ+un+maq)
 گولمكدن اوغونماق : اولونجه گولمك ، گولمكدن قيريلماق
 اوغونوب گئمك: گولمكدن غش ائتمك
 (Hittite) هيتيت: ak
 آنلام: اولدورمك ، اولمك ، قيريلماق
 اينگليزجه: to kill to, die
 هازاپونجا: haka [گور]

343 سومنرجه: ugu

اؤرخون-يئنى سنى: ügə / ögə [عاغىللى-باشلى]

منغولجا: uqaqu (انلاماق)

عربجه: عقل؟

آنلام: باش چاناغى ، تپه

اينگليزجه: skull, top of head

منغولجا: uqaqu (to understand)

آذربايجان: امگک (باش چاناغى نين اوشاق ايکن يوموشاق يئرى)

344 سومنرجه: ugu

اؤرخون-يئنى سنى: oki (مصدر؛ چاغيرماق)

ديوان لغات الترك: اقيماق (oqımaq)

آنلام: سس

اينگليزجه: voice

اوستا: vāxš

ودا ديلينده: vāk

345 سومنرجه: ugu

آذربايجانجا: اوغول / اوغلان (oğul / oğlan)

تورکجه: uk (varis,oğul)

آنلام: (اوغول – قيز) اکن ، آتاپابالار

اينگليزجه: progenitor (male or female), begettör, engenderer

346 سومنرجه: ù-ku

آذربايجانجا: يوخلاماق (Yuxlamaq)

آذربايجانجا: اويقو / يوخو (yuxu / uyqu)

آنلام: يوخلاماق

اينگليزجه: to fall asleep , put to sleep

347 سومنرجه: ukum

آذربايجانجا: قوم (qum)

آنلام: توز ، قوم

اينگليزجه: dust

352) سومنرجه: **ur**

ديوان لغات الترك: اورماق (or+maq)

تورکمن جه: ürü (مصدر)

تورکمن جه: uru (بيچين)

آنلام: اوت بيچمک

اينگليزجه: to mow

353) سومنرجه: **ur**

ديوان لغات الترك: ارلشماق (or+laş+maq)

ديوان لغات الترك: اری

آنلام: باغيرماق

اينگليزجه: to shout to roar

354) سومنرجه: **ur**

or(a) : Basque

فرهنگ سنگلاخ: اورماک

آذربايجانجا: هورمک (hürmək)

آذربايجانجا: اولاماق (ulamaq)

آنلام: ايت، کؤپک

اينگليزجه: dog

355) سومنرجه: **ur**

آذربايجانجا: اورکمک (ürkmək)

آنلام: اورکمک، هورکمک، کويومک، قورخماق

اينگليزجه: to tremble

356) سومنرجه: **ur**

(water) ur :Basque

استانبولجا: Irmak

اينگليزجه: to flood

357) سومنرجه: **ùr**
 اورخون- يئنى سنى: **art**
 ديوان لغات الترك: ارت (art)
 فرهنگ سنگلاخ: آرت
 آنلام: داغ آشيرىمى ، آشيرىم ، كنجيد، گديك
 اينگليزجه: **mountain pass**
 ھازاپونجا: **ato** [آرد: گئرى، آرخا، دالى، سوئرا]

358) سومنرجه: **ur-bar-ra**
 اسكى توركجه: بۆرى (böri)
 آنلام: بۆرى، قورد، جانلار
 اينگليزجه: **Wolf**
 ur bar-ra (چول كوپگي) = böri
 = ur - guk قاپلان
 كوردى: **gur**

359) سومنرجه: **úru**
 اورخون-يئنى سنى: **örüñ / ürün**
 پارلاق گوموش = **örün kümüş**
 (Chorti) مايا دىلى: **war / warar**
 ديوان لغات الترك: ارنگ (örüñ)
 عربجه: حور / حورى
 آنلام: پارلاق، آغ
 اينگليزجه: **glowing, luminous object**
 ھازابايجانجا: ارگن ، ارته **er+kən / er+te** [دان يئرى سوكولمك، ھاوا ايشقلانما]
 فارسجا: اروس

360) سومنرجه: **uru / iri / ri**

ديوان لغات الترك: ارناماق (ornamaq) [يئرلشمك، يوردسالماق]

توركجه: **ornağ** (يئر، تخت)

آذربايجانجا: ايرى (iri) گوننى آذربايجاندا بير نجه كند آدى)

اسكى فارسجا: **Vardanam**

عبري جه: **ir**

آنلام: كند

اينگليزجه: **city, town, village**

كول تيگين (اولوم 731 م.) آبيده سى: **ulus / ulis** [شهر، ائل-اوبى]

ديوان لغات الترك: الش (ulus) [شهر، كند]

منغولجا: **örüge** (room)

yer / yurt ?? = uru

gurī = wurī: Hausa (place)

عربجه: ارض

فارسجا: اورنگ

آلمانجا: **der ort**؛

361) سومنرجه: **urum / uru**

اورخون-يئنى سنى: **uruğ**

منغولجا: **urug**

ديوان لغات الترك: ارغ (uruğ)

آنلام: سوي، بوي، قبيله

اينگليزجه: **relative, kin**

عربجه: عرق

كوردي: كور (اوغول)

362) سومنرجه: **urum / uru / ur**

ديوان لغات الترك: ارغ (uruğ)

فرهنگ سنگلاخ: اوروغ

آنلام: (باليق) كورو؛ توخوم

اينگليزجه: **spawn, fry**

363) سومنرجه: **ús (uš?)**

آذربايجانجا: اوزون (uzun)

آنلام: اوزون

اينگليزجه: **length, long side (in measurments)**

364) سومنرجه: **ús / úz / uš**

اورخون- يئنى سنى: اوچ
ديوان لغات الترك: اوج
آنلام: اوج (دانيشيقدا: اوژ)(uc/ üj)؛ اوج – بوجاق
اينگيليزجه: side , edge

365) سومنرجه: **úš**

جيغتاي جا: uşanmaq (اياقدان دوشمك، آليز لانماق)
اورخون-يئنى سنى: uç (اۆلك)
ژاپونجا: shi /shinu
(die) shi :Tibetan
ديوان لغات الترك: اجماق
نفسى كسيلدى = ər tını uçdı
فرهنگ سنگلاخ: اوچماق
فارسجا: هوش (اۆلوم) / بيش (چوخ اۆلومجول بير بيتكى، اقرونيطنون)
آنلام: اۆلك ، اۆلدۆرمك
اينگيليزجه: to die , to kill
منغولجا: oçiqu (to go to, to go away)

366) سومنرجه: **Utu**

سانسكريت: aditya
آنلام: گونش،گون
اينگليزجه: the sun as a god
آذربايجانجا: اوتمك (ütmək) (اود ايله يانديرماق)
فارسجا / آذربايجانجا : اتو / اطلو (بو سۆز روس ديلينه ده كنجميشدى).
اسكى مصرده تك تاترى 4- Aton - نجو توتموس (1379-1362میلادان قاباق) اۆز آدينى " آخنن آتون" قويوشدو.

367) سومنرجه: **za**

يئنى سنى: sən / sin
finish فنلاندى: sinä
shen :Georgian
منغولجا: çī
ديوان لغات الترك: سن
فرهنگ سنگلاخ: سين
آذربايجانجا: سن(sən)
اينگيليزجه: you (singular)

368) سومنرجه: **za**
 آذربایجانجا: زینقروو (zinqirov)
 آنلام: سس چیخارماق
 اینگیلرجه: to make noise
 فارسجا: زنگ
 کوردی: زیلان

369) سومنرجه: **zag / zà**
 منغولجا: **jaq-a**
 فرهنگ سنگلاخ: یاقا (ایراق، اوزاق، یان) [ز—ی]
 تاتارجا: **yaq**
 آذربایجانجا: اوزاق (??(uzaq)
 آنلام: سینیر، یاخا، سرحد، مرز، یان
 اینگیلرجه: border, limit, side, boundary

370) سومنرجه: **zag**
 فرهنگ سنگلاخ: ساق
 آذربایجانجا: ساغ (sağ)
 آنلام: ساغ ال، ساغ یان
 اینگیلرجه: right

371) آذربایجانجا: **zaqru**
 آذربایجانجا: یوخاری / یوخوش (yuxarı / yoxuş)
 منغولجا: **deger-e**
 آنلام: یوخاری
 اینگیلرجه: steep

372) سومنرجه: **zi**
 فرهنگ سنگلاخ: سولوق
 ژاپونجا: suu /suw [سومورماق؛ سولوق آماق]
 تاتارجا: sulaw (مصدر)
 قوموق جا: solu-
 فارسجا: زنده
 آنلام: سولوق آما ، نفس چکمه، توشه مه
 اینگیلیزجه: breathing
 سغدی: žw (باشاماق)
 فرانسیزجا: vie

373) سومنرجه: **zibin**
 آذربایجانجا: چیبین (cibin)
 آنلام: چیبین ، میلچک
 اینگیلیزجه: chrysalis, pupa
 قازاخ جا: şıbın

374) سومرجه: **zi – ir**
 آذربایجانجا: زور (zor)
 زور گونلر: چتین گونلر
 عربجه: زور (قول زور)
 آنلام: چتین
 اینگیلیزجه: to be troubled, worried

375) سومنرجه: **zi(-ir) / zé(-er) / sír / súr**
 جیغتای جا: sıрмаق
 دیوان لغات الترک: سرجماک (sürçmək)
 آذربایجانجا: زویمک / زویولده مک (züymək / züyüdəmək)
 ژاپونجا: suber
 فارسجا: سریدن ، سر خوردن
 آنلام: زویمک (زوومک) ، زویولده مک
 اینگیلیزجه: to slip, slide
 "سورتمه" سؤزو تورکجه دن آلینمیشدی.

736) سومئرجه: **zingi / zi-in-gi**

آذربایجانجا: زینگ (zing)
آنلام: زینگ ، آیاغین زینگی ، آیاغین آشیغی
اینگلیزجه: ankle bone

377) سومئرجه: **zu / sú**

چینجه: zhī
اسکی تورکجه: Us
تورکجه: uz / uzman (ایش بیلن، اوستا)
آذربایجانجا: هوش
آنلام: هوش، بیلیمک ، تانیماق
اینگلیزجه: wisdom, knowledge, to know; to understand
فارسجا: زیرک / هوش
کوردی: ژیر
کوردی: ژیهات (ایش بیلن)
کوردی: زانا (دانا)

378) سومئرجه: **zú / su**

آذربایجانجا: شوشه (şüşə)
عربجه: زجاج
فارسجا: شیشه
آنلام: شوشه (داشی)
اینگلیزجه: natural glass

379) سومئرجه: **zú - gu / zú - ku**

استانبولجا: sokmak
آذربایجانجا: سوخماق (soxmaq)
آنلام: چالماق ، سانجماق ، قاپماق
اینگلیزجه: to bite

اککادجا یازیلاریندا "ز" ← آذربایجانجا "س"

آککاد ديليندن تورکجه يه کئچن سؤزلر

(1) Akkadian [اکد دیلی]: **bishu**

آذربایجانجا: پیس (pis)

عربجه: بُس

فارسجا: پست

آنلام: پیس ، کۆتو ، یامان

اینګلیزجه: evil

(2) اکد دیلی: **gushu**

آذربایجانجا: قیش gış

آنلام: سویوق

اینګلیزجه: cold

(3) اکد دیلی: **kenu**

آذربایجانجا: گئن / گن (gen / gən)

آنلام: گنیش

اینګلیزجه: great

(4) اکد دیلی: **kutu**

Etruscan: qutun, qutum (گول قابی)

آذربایجانجا: قوتو / قوطی (qutu)

فارسجا: قوطی

آنلام: قوتو ، قاب

اینګلیزجه: vessel, jug

(5) اکد دیلی: **pinnāru**

آذربایجانجا: پنیر / پندیر

فارسجا: پنیر

آنلام: پنیر

اینګلیزجه: cheese

Hittite ھیتیت دیلیندن تورکجه یه کئچن سؤزلر

(1) é -ir :Hittite

آذربایجانجا: ائو – ده (ev-de)

آنلام: ائوده

اینګلیزجه: in the house

(2) kanes / ganes :Hittite

آذربایجانجا: قانماق (ganmag)

آنلام: قانماق

اینګلیزجه: to discover

(3) karū :Hittite (adv.)

(adjective) karūili (karū+ili suffix)

(Gond) در اویدی دیلردن: Kira

آذربایجانجا: قاری (garı)

آنلام: قاری، قوجا، یاشلی، اسکی

اینګلیزجه: old

(4) tesha :Hittite

دیوان لغات الترک: توش (tüş)

آنلام: یوخو گۆرمک

اینګلیزجه: sleep, dream

آشورجا

(1) آشورجا: **arki**
آذربایجانجا: آرخا (arxa)
آنلام: آرخا، دالی
اینگلیزجه: after, behind

(2) آشورجا: **uxxu**
آذربایجانجا: اوخ (ox)
آنلام: اوخ
اینگلیزجه: arrow

تورکجه دن چین دیلینه کئچن سۆزلر

安 ān	آمیل ، انمیل ، همیل
鼻 bí	بورون
笔 bǐ	بئیتیمک (یازماق)
布 bù	بورومک (یاییلماق)
部 bù	بۆلوم
差 chā	چاشماق
吵 chǎo	چیغیرماق
打 dǎ	دۆگمک
等 děng	تن (ده نگ ، تایی)
定 dìng	دینج
冬 dōng	دون (قیش)
毒 dú	تلاغو (زهر)
感 gǎn	قانماق (دویماق، حس انتمک)
儿 ér	انرکک (کیشی، اوغلان)
看 kān	قابیغی (کانغی) (اوشاق ساخلاما)
麻 má	مایماق
奶 nǎi	ننه
听 tīng	دینله مک
油 yóu	یاغ

واژه نامه ی سومری - فارسی

فارسی	سومری
آب	a / e
چاله ، پنجره	ab / ub
دریا، دریاچه (آب)	aba / ab
بابا ، پدر	ab-ba / abba
صدا	ad
پدر	ada / ad
کشتزار	agar / ugar
زهدان	agarin
زن آل	a-lá
شادی	a-la(-la) / ul
نیایش کردن	al...di / dug / e
نشلن	ál / alam / alan / alaĝ
مادر، مامان	ama
مادر و پدر	ama-ad
آسمان	an
ماچه خر	anše
ستایش کردن	ár – a / du
پاک	ara / ar / rà
چاکر	arad / urdu / ir
خرس	asa / as / az
آرزو کردن	aš
یک	aš
کلمه جلب توجه	á-še
کلون	aškud
(خدای) ماه	Aya
تابو، قدغن	azag
پزشک	a-zu / a-su
بخش کردن	ba
دادن	ba

bá	جگرسياه ، كبد
ba-da-ra	قداره
bal	تبر
bán / ba-an	ديگچه
bànda	بچه
bar	بيگانه ، بربر؟
bar	رفتن
bar	بيرون
bar	بار ، جهت
bar	درخشيدن
bar	پشم
bar	پوسته تنيدن
barag	خانه
bi / bé	اين
bil	سرخ کردن ، پختن
bìl	جوانه ، شاخه
bir	اخم کردن
biz	زاري کردن
buru-habrud(-da)	کبک
bul / bu	دميدن
bulug	مهر
bùr / bùru(-d)	سوراخ کردن
búr	گسترش يافتن
buru	کرکس
buru	توت
búru / bur	رها کردن
da	دست
da / da(g)	نزدیک
dab	پا بند ، بستن
dag	افزودن
dāg	سنگ
daġal	گستردن

daggan / dakkan	اتاق (دکان)
dal	پریدن
dal / dul	پنهان شدن
dal / dul	پیچیدن ، پوشاندن
dalhamun	نوفان
dalhamun	دلالتگی
dam	زن و شوهر
dar	شکافتن
dar	نام پرنده ای
dar / dara	تار (تاریک)
dé	ریختن
de(g) / dri	چیدن (جمع آوری کردن میوه)
di / di(d)	داوری کردن
di	گریختن
Diğir / Dingir	خدا
dili	تنها
Dilmun	بهشت
du	پر و کامل شدن
du	جنگ
du	درگیر شدن
du	پایان یافتن
dù	خانه ساختن
du	سوراخ
dù	درخت کاشتن
dub	گرد آوری کردن
dub	سند ، گل نوشته
dub	تکان دادن
du (b) / du-ub	زانوها
du (g)	سخن گفتن
dug	کوزه؟
dugud	سنگین
dumu	کودک

dun	گره
dúr	سکونتگاه
duru / dur(-ru) / dur	تر و تازه
é	خانه
éd / é / i	فرستادن
edim / edin	خم روغن
eme	زبان
en	زمان
e-ne (older a-ne)	او
-ene	پسوند جمع
ér / ír	گریستن
erim / érin / éren	مرد، انسان
esig	خوب
émeš	تابستان
eš	سه
éše / éš	طناب
ga	شیر
gaba	قفسه سینه
gal	بزرگ
gal-bé	بزرگ
gam	خم کردن
gam	مرگ
gamar	دور چیزی را فرا گرفتن
gàna / gàn	کشتزار
ganam / gana	گوسفند
gara / gar	شیر (اغوز)
garaš	کاه
garaš	اردوگاه ، قرارگاه نظامی
gašan	بانو
ga-ríg	شانه
ge	دختر
géme / ĝéme	کنیز

gi	نی ، قصب
gi	کوچک
gíg / ĝíg / gi / ge / ĝi / ĝe	شب
gig / gi	بیماری
gi-gur	سبد
gi(n) / ge(n)	استوار
gi(n) / ge(n)	مطمئن
gín / ĝiñ	سیم ، نقره
gir / kir	گوساله ، کره
gu	ریسمان
gù	غوغا
gub	برپا شدن
gú - è	پوشیدن
gud	کوتاه
gud	ریز-ریز کردن
gùd	لانه
gud	جدا شدن
gu-du	نشیمگاه
gud / gu(dr) / gud(r) / guř	ورزا، گاو نر
gú-da-lá	در آغوش گرفتن
gúg	نوعی نان
gug	ستیزه جویی
gú - gid	زیر چشمی پاییدن
gúl	شادی
gu-li / ku-li	دوست
gum / kum	خرد کردن
gùn / gùnu	خالداری
gur	سرب
gur	بزرگ ، نیرو مند
gur	داس
gúr	گرد
gúr	مردن

gur / kur / gir	شایستگی
gurgur	غرغر کردن
guru / gur / kur	شکستن
guz	پشمالو
ġala / ġál / ġá	ماندن
ġin / ġen	فرستادن
ġir / ġiri	راه
ġíri / ġír	شمشیر، خنجر
ġissu / ġizzu	سایه
ġiš / ġeš / ngis	درخت، جنگل
ġiš / ġeš / uš	مرد (نرینه)
ġu	مال من
háda / ħad	خشک شده (ماهی و...)
ħar / àr / ur	سنگ آسیا
ħáš / ħaš	زیر شکم
hé-àm / hé-a	باشه، آره
hé-àm du	پذیرفتن، آری گفتن
ħu	پرنده
ħul / gul	بد
ì / ìa	روغن
i (d) / (íd)	رود، آبراهه
íb / eb	خشمگین شدن
igar / egar	دیوار آجری
i-ġar	عهد کردن
igi	چشم، دیده
íla / íli / íl	بردن، رساندن
Íla / íli / íl	والا بودن
íla / íli / íl / ul	پرتو افکندن، درخشیدن
ili	بالا آمدن آفتاب
in-ga	دوباره
izzi / izi	آذر، آتش
ka	دهان

ká	دروازه
ka-(a)	روباه
kad	تا کردن
kak / gag	میخ
kalu	همه
kam	کام ، آرزو کردن
kar	غارت کردن، دزدیدن
kaš / kas	دویدن
kàš	شاشیدن
kešda / kéš-(d)	گره زدن
kíbir	هیزم
kìd / kì	ساختن
kima	همانند
kir	آب بند
kiši	مورچه
ku / kua	ماهی
kud	خانواده
kù-dím	زرگر
ku(g) / kukku / ku-ku / kuku	تاریک ، تاریکی
kug / kù	مقدس
kug / kù(g)	نفره
kul	دسته
kúm	گرم
kun	دهانه رود
kur / ku	داخل شدن
kur	جهان مردگان (گور)
kur	کوه
kúr	دشمن
kúr	بیگانه
kurum / kuru / kur	نگهبانی دادن
kù-sig	زر ، طلا

kúš	دلهره داشتن
kuš	پوست ، چرم
lá(l) / (lal)	پهن کردن
lahar	گوسفند
lal	انگبین ، عسل
lil	باد
lil	روح (یری)
lu / la	نا- / ن- ، نه
lú	مرد
luġa / lúġ / lu	ناروا
luh	شستن و آب کشیدن
luħummu / lu-ħu-um	گل و لای
lul	دروغ
maħ	مه ، بزرگ
me / mi	مال ما
men	من
mu	چاق
mud / mú	آواز خواندن
mud	نوعی ظرف
mud	خون
mut	شادی
na	انسان
nam	آیین ، شیوه
ní	نشانه ی اضافه (مالکیت)
nin	بانو (ننه)
nud / nú	دراز کشیدن
nun	شاهزاده
pa	شاخه ی درخت
paħ	پا
pa (-r)	جوی
pala	لباس
pap / pab / pa	بابا

peš	چاق شدن
peš	پهن
peš	آبستن شدن
peš	زهدان
peš	کارتک ، عنکبوت
pil	آلودن
pú	چشمه
qabu	گپ زدن
qir / kir	کوره ، اجاق
qur / ur	پشم چینی کردن
sa	ریسمان
sa	تار (ساز)
sa	خریدن
sa	نام کسی را صدا زدن
sa / si / su	سرخ
sá	پند
sag / šag / sig / sa / ša	تندرست
saĝ / sa	ارمغان ، ره آورد
saĝa / saĝĝa	رئیس
sal	پهن
sè(g) / sè(k) / sì(g)	همانند
seru	پشت
si / su	آب گرفتگی
si	شاخ
si(g) / sig	گنجیدن
sìg	(نیش) زدن
sig / si (-ga)	باریک
siĝ / saĝ / saĝa	بریدن
siki / síg / sík	مو
sikil	باکره
silā	راه
silim - du	سلام دادن

šir / sur / zara / zar	ریسیدن
su	خویشاوند
sub / su-ub	مکیدن
sug	باتلاق ، تالاب ، دریاچه
sug	سرزمین حاصلخیز
sug / sù / su	برهنه شدن
suñ	زیر و رو کردن ، شخم زدن
sum / šúm	دادن
súmun / sún	گاو وحشی
sur	کرت بندی کردن
šab	نوعی ظرف
šab	ساقه
šag	کشت و کشتار کردن
šár	سردار
šar / sar	نوشتن
šeĝ / še	گرم کردن
šér / šír	درخشیدن
šeš	نالیدن
še - gi / še / šeg	فریاد کشیدن
šen	پاک
šir / šur	سرود و شعر خواندن
šita / šit	پینه دوزی کردن
šíta / ešda	گرز
šu	دست
šukur	زوبین ، نیزه
šur / sur	باریدن
tab	تب
taka / taga / tak / tag / tà	زدن
tán	روشن شدن
tar	شکافتن
te-ĝe (-d) / te / de / ti	هجوم
ten / te-en	سرد

těš	جنسی
tin	زنده
tin	می
tir	جنگل ، بیشه زار
tu / dú / tud	زادن
tug / dúk / tuk / tuku / du / tu	
túg / tu	دامن
túl	چشمه
tur / tu	بیمار ، لاغر
tuš	خانه
u	گوسفند
u	ده (10)
ù	گیاه
ù	خواب
ub	خانه
ub	چاله
ud	گاه (زمان)
ud	روز
udun	اجاق
ug	کشتن ، مردن
ugu	کله ، کاسه ی سر
ugu	واک
ugu	بارور کننده
ù-ku	خوابیدن
ukum	گرد و خاک
ul	شتافتن
ul	کهنه
u-li	elf
ur	دل
ur	درو کردن
ur	فریاد کشیدن ، زوزه کشیدن

ur	سگ
ur	لرزیدن (ترسیدن)
ur	سیل آمدن
ùr	گردنه و گذرگاه
ur-bar-ra	گرگ
úru	روشن
uru / iri / ri	آبادی، شهر، روستا
úrum / uru	خویشاوند
urum / uru / ur	تخم
ús (uš?)	دراز
ús / úz / uš	لبه ، گوشه
úš	مردن ، کشتن
Utu	خورشید (خدا)
za	تو (شما)
za	صدا دادن
zag / zà	مرز
zag	(سمت) راست
zaqru	بالا رفتن
zi	نفس کشیدن (زنده)
zibin	مگس
zi - ir	سخت ، مشکل
zi(-ir) / zé(-er) / sír / súr	سریدن ، لیز خوردن
zu / sú	هوش
zú / su	شیشه
zú - gu / zú - ku	نیش زدن

سون سۆز

سومئر دېلىندە ايشله ن سۆزلردن بير سىراسى يالنىز آذربايجان توركجه سينده ايشلنديگينه ، سومئرلرين گونئى آذربايجاندا زاگروس و آنادولو يولو ايله عراق اولكه سينه كۆچدوگونو دوشونمك چوخ دا چتتين دئييلدير.

اؤرنك اوچون باخين آشاغيداكى سۆزلره:

سومئرجه: duru / dur(-ru) / dur

آذربايجانجا: دورو (duru) [دورو سو]

آنلام: دورو ، اري ، ليل اولمايان

سومئرجه: gal-bé

آذربايجانجا: قلبي

آنلام : بويوك

سومئرجه: garaš

آذربايجانجا: كولش

آنلام: ايري سامان ، كولش

سومئرجه: luḥummu / lu-ḥu-um

آذربايجانجا: لؤهمه ، لئه

آنلام : قره مه ، ليغ سو

سومئرجه: sal

آذربايجانجا: سالماق (سال+ماق)

آنلام: (سفره ، فرش ، دؤشك) سالماق ، سرمك ، آچماق

باشقا تورك دييلرينده (استانبولجا ، جيغتاي توركجه سينده) :يوگورمك آنلامينا ايشله نير .

سومئرجه: ug

آذربايجانجا: اوغونماق (uğ+un+m / oğumaq)

آنلام: اولمك ، قيريلماق

گولمكدن (اوغونماق) : گولمكدن (قيريلماق)

سومئرجه: zingi

آنلام: زينگ ، آياغين زينگي

قائىناقلاڭر:

- (1) قرآن كريم ، ترجمه ائده نلر: ضياء بنيادوف - واسيم محمد على بئف ، آذر نشر ، 1992
- (2) خياوى، روشن؛ فرهنگ سومر؛ انتشارات بخشايش، چ. اول 1384
- (3) استرآبادى ، ميرزا مهدي خان؛ فرهنگ سنگلاخ ؛ ويرايش: روشن خياوى ، نشر مركز ، چاپ اول 1374
- (4) كاشغرى، شيخ محمود بن حسين ؛ ديوان لغات الترك ؛ برگردان به فارسى : دكتور حسين محمدزاده صديق ؛ نشر اختر، تبريز ، 1383
- (5) كاشغرى ، محمود بن حسين بن محمد ، ديوان لغات الترك : ترجمه و تنظيم و ترتيب الفبايى : دكتور سيد محمد دبير سياقى ، پژوهشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگى ، چاپ اول، 1375
- (6) اوروجو، ع ع ، آذربايجان دىلى نين ايصاحلى لغتى ، كؤچوره ن : بهزاد بهزادى ، چاپ اول ، بهار 1376
- (7) شوکورلو ، على عيسى ، قديم تورک يازىلى آبيده لرى نين گرامرى ، معارف نشرىياتى ، باكى ، 1933
- (8) ع-ح "داشقين" ، فرهنگ تركى (سؤزلوك) ، انتشارات ياران ، چاپ اول .
- (9) نوروزى ، شاهپور؛ سومئر دىلى نين تورک ، فارس ، عرب ديئلرينه اولان انتگى سى ؛ [ماهنامه] آفتاب آذربايجان؛ 20 -نجى ساى
- (10) ابوالفضل رجب اف، يونس ممد اف ؛ اورخون - يئنى سنى آبيده لرى ؛ باكى ، يازىچى، 1993
- (11) عبد التواب ، دكتور رمضان، مباحثى در فقه اللغه و زبان شناسى عربى ، مترجم: حميد رضا شىخى ، ناشر: معاونت فرهنگى آستان قدس رضوى ، 1367
- (12) افشين منش، حسن؛ خود آموز زبان ژاپنى ، مؤسسه انتشارات امير كبير ، چاپ سوم ، 1376
- (13) سپهروند ، مجيد ؛ مراغه در سیر تاريخ ، انتشارات احرار ، تبريز ، چاپ اول ، 1381
- (14) گيرشمن ، رومن ؛ ايران از آغاز تا اسلام ، ترجمه: محمد معين ، انتشارات علمى و فرهنگى ، چاپ دهم ، 1372 .
- (15) محمدى اشتهااردى ، محمد ؛ قصه هاى قرآن به قلم روان ، مؤسسه انتشارات نبوى ، چاپ سيزدهم ، 1388
- (16) ناردو ، دان؛ بين النهرين باستان ، ترجمه ى سهيل سُمى ، انتشارات ققنوس، تهران، چاپ دوم ، 1385

18) جان لوئیز هابز؛ ترجمه : فریدون عباسی ، اصول دستور زبان سومری و تاریخ و باستان شناسی، موسسه فرهنگی انتشاراتی پازینه ، تهران، چاپ اول، 1389 .

19) فهیمی، سید حمید؛ فرهنگ عصر آهن در کرانه های جنوب غربی دریای خزر " از دیدگاه باستان شناسی" ، تهران، سمیرا، چاپ اول، 1381.

20) **Türkçe sözlük** ,T.D.K, Ankara, porof. Dr. Hasan Eren
,1988

اینترنت

- 1) Sumerian lexicon by John A. Halloran
- 2) Elementary Sumerian Glossary by Daniel A Faxvog
- 3) 5,000 Yıllık Sumer-Türkmen baglary by Begmırat Gerey

نرم افزار

- 4) نرم افزار نور النوار، نخستین دانشنامه چند رسانه ای قرآن کریم ، قم، مرکز مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی ، پایگاه اطلاع رسانی مرکز www.noorsift.org

بو سۆزلۈكده ايشله ن ديللر:

A

Acateco (San Miguel Acatán Guatemala)
Algonquin
Arabic
Armenian
Austronesian (Austronesian is the largest language family in the world, with about 1000 separate languages.)
Avestan (Avesta)
Azeri

B

Babuyan Ivasay
Basque
Black foot
Brahui
Burushaski (northern Pakistan) بۇرۇشاسكى يېنى سنى ديللريندن ساييلير.

C

Cherokee
Chorti
Chuvash

D

Dravidian

E

Egyptian
Elamite
Estonian

F

Fataluku

G

Georgian
Gujarati

H

Hausa
Hebrew
Hiligaynon (Ilongo)
Hittite

I

Illyrian
irish
Isamorong

J

Japanese
Jurchen

L

Lydian

K

Kirghiz
Kurdish

M

Marquesan
Mede
Mongolian
Mor

N

Nogay

P

Pashto
Persian

Q

Quechua

S

Sakha (*Rissian "Yakut"*)

Samoan

Sanskrit

Serbo-croatian

Sumerian

Scythian

T

Tatar

Tagalog

Turkmen

Turkic (Turkish)

Tuva

U

Uigur

Urtian

Uzbek

W

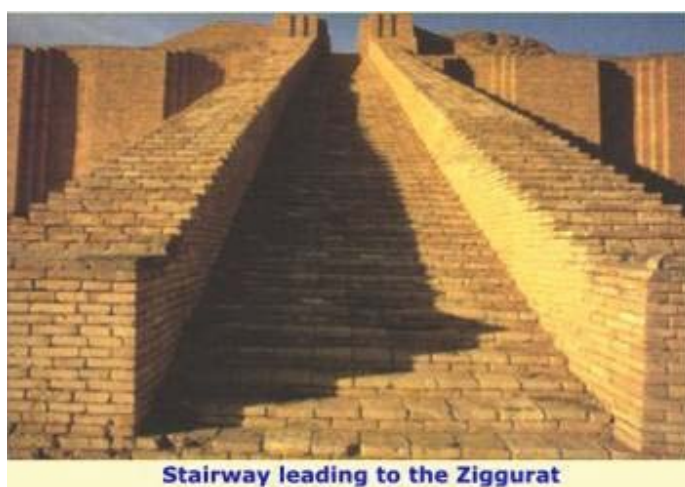
Welsh

Wollof

سومئر دىلى
زبان سومرى
اللغة السومرية

Sumerian language

Shahpour norouzi – Tabriz 2011

Stairway leading to the Ziggurat